

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA VEREM HASTALIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE SELCAN KALKAN

İSTANBUL 2017

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA VEREM HASTALIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELİKE SELCAN KALKAN

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. SEMA UĞURCAN

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Melike Selcan KALKAN'ın "19.Yüzyıl Türk Edebiyatında Verem Hastalığı" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Sema UĞURCAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

S. Uğurcan

Üye : Prof. Dr. Baki ASİLTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Baki Asiltürk

Üye : Prof. Dr. Handan İNCİ
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Handan İnci

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 02/05 / 2017 tarih ve 2017/08-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOĞLU
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
1. GİRİŞ	1
1.1. VEREM	1
1.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VE TÜRKİYE'DE VEREM.....	4
1.3. EDEBİYAT- HASTALIK.....	7
1.3.1. Edebiyat ve Verem.....	8
1.3.1.1. Romantik Bir Hastalık: Verem	9
1.3.1.2. Edebiyatta Verem Tipolojisi	13
1.3.1.3. Verem ve Yazarlar	13
1.3.2. Veremin Sosyolojik Boyutu.....	14
1.3.3. Veremin Psikolojik Boyutu	16
2. TANZİMAT DEVRİ YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM	18
2.1. AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN ESERLERİNDE VEREM.....	18
Felsefe-i Zenan	18
Felâatun Bey ile Râkım Efendi.....	20
2.2. ŞEMSETTİN SAMİ'NİN ROMANINDA VEREM.....	29
Taaşşuk-ı Talât ve Fîtnat.....	29
2.3. NAMIK KEMAL'İN ESERLERİNDE VEREM	29
Vatan Yahut Silistre.....	29
Zavallı Çocuk.....	30
2.4. RECAÎZADE MAHMUT EKREM'İN ESERLERİNDE VEREM.....	34
Muhsin Bey Yâhut Şâirliğin Hazin Bir Neticesi	34
Araba Sevdası	35
Vuslat yâhut Süreksiz Sevinç	36
2.5. ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN'IN ESERLERİNDE VEREM	39
Garam.....	39
Makber	42
İçli Kız	48

Sabr u Sebat	53
Târık Yahut Endülüs Fethi.....	54
Finten	55
Tayflar Geçidi	61
2.6. SAMÎ PAŞAZÂDE SEZAYÎ’NİN ESERLERİNDE VEREM.....	63
Düğün.....	63
Bir Kitabe-i Seng-i Mezar.....	64
2.7. HÜSEYİN RAHMÎ GÜRPINAR’IN ESERLERİNDE VEREM	65
Tasadüf.....	65
2.8. FATMA ALİYE HANIM’IN ESERLERİNDE VEREM	69
Muhadarat	69
Udi	73
3. ARA NESİL YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM.....	75
3.1. MEHMET CELÂL’İN ESERLERİNDE VEREM.....	75
Dehşet Yahut Üç Mezar	75
Margerit	77
Bî-Vefâ.....	79
Lem’an	83
3.2. VECİHÎ’NİN ESERLERİNDE VEREM	85
Teessür	85
Mehcure	86
3.3. GÜZİDE SABRÎ’NİN ESERLERİNDE VEREM	89
Münevver	89
3.4. MİHRÜNNİSÂ HANIM’IN ESERLERİNDE VEREM.....	91
Bir Kız Tanırdım.....	91
4. SERVET-İ FÜNÛN YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM.....	93
4.1. HALİT ZİYA’NİN ESERLERİNDE VEREM	93
Mütevverim.....	93
Bir Demet Çiçek	94
Zevrakla Ebru	95
Çay Fincanı	96
Hikâye Değildir.....	98
Civelek Ziver	99

Dilhoş Dadı	100
Nemide	102
Mai Ve Siyah	106
Aşk-ı Memnu	109
Kırık Hayatlar	113
Nesl-i Ahir	113
4.2. MEHMET RAUF'UN ESERLERİNDE VEREM	115
Meslûl	115
Son Emel	116
4.3. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN'NİN ESERLERİNDE VEREM	118
Lan Tenis	118
Tabut Arkasında	119
Tebdîl-i Hava	120
4.4. AHMET HİKMET MÜFTÜOĞLU'NUN ESERLERİNDE VEREM	120
Muammâ-yı Dil	120
4.5. SAFVET NEZİHİ'NİN ESERLERİNDE VEREM	122
Zavallı Necdet	122
4.6. TEVFİK FİKRET'İN ESERLERİNDE VEREM	123
Vedia'dan Bir Parça	123
Vedia'dan Bir Parça Daha	124
4.7. İSMAİL SAFA'NİN ESERLERİNDE VEREM	124
Çirkin Kız	124
4.8. FAİK ALİ'NİN ESERLERİNDE VEREM	127
Küçük Hasan	127
4.9. ALİ EKREM BOLAYIR'IN ESERLERİNDE VEREM	129
Son Buse	129
Zenciye	130
5. SONUÇ	134
KAYNAKÇA	138
EKLER	145

ÖNSÖZ

19. Yüzyıl Türk Edebiyatında Verem başlıklı çalışmamızın amacı 19. Yüzyıl Türk Edebiyatında “verem” temasının edebi eserlerde nasıl işlendiğini araştırmaktır. Romantizm etkisiyle Türk edebiyatında verem kurgusal metinlerde sıkça işlenen bir konu olmuştur. Fakat akademik çalışmalarda yeterince ele alınmamış bir temadır. Hastalık konusunda çalışmalar mevcutsa da edebî eserlerde verem konusunda ulaşabildiğimiz bir akademik çalışma olmamıştır. Bu konuda akademik bir çalışma olmadığı için de eserleri tespit etmek oldukça güç oldu.

Bu çalışmada 19. yüzyılda roman, şiir, hikâye, mensur şiir, manzum hikâye, tiyatro, nesir yazısı, edebi fikra türlerinde eser vermiş başlıca yazarların elli üç eseri incelenmiştir. Çalışmamıza verem temasının işlenmiş olduğu eserleri tespit ederek başladık. İnceleme yapılacak eserlerin tasnifine karar verme aşamasında yaşanan güçlük eser sahibi bağlamında mı inceleme yapılacağı yoksa tür bağlamında ya da kronolojik olarak mı ilerleneceğidir. Buna karar verildikten sonra tespit edilen eserler kronolojik olarak değerlendirilmiş ve verem ile ilgili bölümler incelenmiştir. Yazarların ve kahramanların verem hakkındaki düşünceleri, tutumları dönem/yazar ilişkileri de düşünülerek sorgulanmıştır. Ayrıca yazarlar ve şairlerin, veremli karakterleri hangi tipolojik özelliklerle oluşturduklarına dikkat ettik. Tezimiz; “Önsöz”, “Giriş”, “Eserlerin İncelenmesi”, “Sonuç” ve “Bibliyografya” bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde verem hastalığının tarihi hakkında geniş bilgi verdik. Tezin bütünlüğü çerçevesinde düşünüldüğünde bunun gerekli olduğunu düşündük. Daha sonra edebiyat-hastalık ilişkisi üzerinde durduk. Sonraki bölümde ise edebiyat-verem ilişkisi hakkında bilgi verdik. Bu bölümde verem hastalığının Türk edebiyatındaki yeri ana hatlarıyla incelenmiştir. Eserlerde veremliye bakış açıcı ve verem hastalığına bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Yazarın veremi nasıl ele aldığını ve anlattığını ortaya koymayı amaçladık.

Tezimizin inceleme kısmında eserleri dönemlerine göre tasnif ederek inceledik. Metin merkezli bir çalışma gerçekleştirdik. Ancak bunu yaparken yazarın gerçek hayatını da göz önünde bulundurduğumuz oldu. Eserlerdeki veremli tipleri tespit etmeye çalıştık. Eserlerde verem, veremin ortaya çıkış sebebi, nasıl ve hangi şartlarda

meydana geldiği, tedavi süreci, hastalığın nasıl sonuçlandığı sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendirdik.

Sonuç bölümünde ise bütün bu elde ettiğimiz bilgileri yeniden değerlendirerek yazarların verem hastalığına bakışlarını ve bunu eserlerine nasıl aksettirdiklerini göstermeyi hedefledik.

Bibliyografyada da tezde doğrudan doğruya yararlanılan kitap ve makaleler ile araştırma sürecinde teze bir bakış açısı kazandıran verem/hastalık teması etrafında okunabilecek diğer eserler belirtilmiştir. Tezimizin sonunda, tetkik ettiğimiz eserlerde verem hastası olan kahramanları yazar/şair, tür, cinsiyet, isim ve kahramanın akıbeti diye gruplandırarak tablo şeklinde gösterdik.

Danışmanlığımı üstlenen, konu seçiminde ve çalışmamın her aşamasında bana yol gösteren, yakın ilgi ve desteğini gördüğüm çok kıymetli hocam, sayın Prof. Dr. Sema Uğurcan'a teşekkürlerimi ifade etmeyi bir borç bilirim. Bana duydukları koşulsuz sevgi ve destekleri ile tez yazma sürecimde yanımda olan aileme teşekkürlerimi sunarım. Tezimi okuyup önerilerini sunan arkadaşım Muhammet Cem z'e de içten teşekkür ederim.

ÖZET

Verem, Koch basili denen mikropların solunum yoluyla alınması ve akciğerlere yerleşmesiyle meydana gelen bulaşıcı bir hastalıkken zamanla edebiyat dünyasında romantik bir hastalık haline gelmiştir. Türk edebiyatında verem temasına çok sayıda eserde değinildiğini, yer verildiğini söylemek mümkündür. 19. yüzyılda romantizm etkisi ile pek çok eserde verem bir aşk hastalığı olarak işlenmiştir. Eser kahramanlarının verem ile acıyı sonuna kadar yaşama isteği bir nevi aşklarını yüceltme biçimi olmuştur. Yeni Türk edebiyatında verem teması, Tanzimat döneminden itibaren görülmeye başlamıştır. Bundan sonraki dönemlerde de verem temasına sıklıkla yer verilmiştir. Biz de verem temasının dönemden döneme nasıl işlendiğini belirlemeye çalıştık. Yazarlar veremi, eseri daha trajik hale getirmek ve okuyucuda merhamet duygusu uyandırmak amacıyla kullanmışlardır. Bu tip eserlerde kötümser ve melankolik bir hava hakimdir. Biz bu çalışmamızda 19. Yüzyıl Türk Edebiyatında verem temasını metin merkezli inceleyerek veremin roman kahramanına, eserin kurgusuna etkisini incelemeye çalıştık.

Anahtar sözcükler: Türk edebiyatı, Yeni Türk edebiyatı, roman, hikâye, hastalık, verem, ölüm, romantizm.

ABSTRACT

Tuberculosis, is referred as an infectious disease which exists because of the bacteria called "Koch" that can be inhaled and become a part in the lungs. But in time, in literature world it became like a romantic illness.

In Turkish literature, it is possible to say that Tuberculosis theme has been touched on and given a place oftenly in literature pieces.

Tuberculosis has been referred as a romantic love illness in almost all the literature pieces under the influence of romance literature movement in the 19th century. The wish of the characters of the literature pieces to suffer till the end is referred as a way to glorify their loves.

In current Turkish literature, Tuberculosis theme has been seen after the Tanzimat reform era. In the eras after the Tanzimat reform era, tuberculosis theme has been referred oftenly. In this research, we tried to discover, how and in what ways the tuberculosis theme has been given a place in the pieces.

Authors used the tuberculosis as a way to get more tragical pieces. And to increase the readers's feeling of mercy. In this type of pieces, pessimistic and melancholic effect is dominant. In our research, we examined the tuberculosis theme in text- centered way and the effect of the tuberculosis to the novel characters and to the fiction of the pieces.

Keywords: Turkish literature, Turkish novel, New Turkish literature, Novel, Story, Disease, Tuberculosis, Death, Romance.

1. GİRİŞ

1.1. VEREM

Var olduğu günden beri fizikî ve psikolojik birçok hastalıkla mücadele etmek zorunda kalan insanoglunun belli dönemlerde belli hastalıklarla daha fazla meşgul olduğu görülür. Bu meşgul olma, hastalığın yaygınlığından kaynaklı olabildiği gibi uzun zaman tedavi yöntemlerinin bulunamaması ya da belli hastalıkların toplum nezdinde farklı yorumlanması nedeniyle-vereme “ince hastalık” denilmesi gibi-de olabilir. Toplum veba, kanser gibi bazı hastalıkları sevmezken, vereme ayrıcalıklı bir rol vermiş ve veremi sevmiştir. Hastalıklarla edebiyat arasındaki bağdan bahsetmeden veremi tarihi seyri içinde irdelemek uygun olacaktır.

Verem, Koch basili denen mikropların solunum yoluyla alınması ve akciğerlere yerleşmesiyle meydana gelen bulaşıcı bir hastalıktır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu hastalığa tüberküloz, ince hastalık, verem gibi birçok ad verilmiştir. Tüberküloz kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında şöyle tarif edildiği görülür: “Bir zamanlar belirtilerini acayip şekillerde dışa vuran bir hastalık olduğunu göstermektedir. Latince ‘yumru’, ‘şişlik’ demek olan tüber sözcüğünün küçültülmüş halinden gelen ‘tüberküloz’ sözcüğünün anlamı hastalıklı bir şişlik, kabartı, çıkıntı, ya da büyümüş bir şeydir”.¹ Verem Arapça wrm kökünden gelen waram “ur, tümör” sözcüğünden alıntıdır.² Türkçede verem hastalarının günden güne zayıflayıp incelmeleri ve bu hastalığın ince duygulu, hassas insanlarda görüldüğüne inanılması sebebi ile “ince hastalık, ince der” adları kullanılır. Yusuf İzzettin Barış, vereme verilen adlar hakkında şunları söyler:

“İnsanları eriterek öldürdüğü için ‘Tüketim hastalığı’ anlamındaki ‘Consumption’, insanları soldurarak yok ettiği için ‘Beyaz Ölüm’ veya ‘Beyaz Veba’ ve pek çok insanın yaşamını sonlandırdığı için de ‘Ölümün Kaptanı (Captain of theDeath)’ diye anılırdı. Romalılar bu hastalığı, hırıltılı nefes alıp verme ve öksürükle balgam atma anlamındaki ‘Phytisis’ adını koydular.”³

Çok eski zamanlardan beri doğada varlığını sürdüren verem mikrobu sığırların ehlileştirilmesi ile insanlarda hastalık yapmaya başlar:

1 Susan Sontag, *Metafor Olarak Hastalık-AIDS ve Metaforları*, çev. Osman Akinhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2005, s.12.

2 <http://www.nisanyansozluk.com/?k=verem>

3 Yusuf İzzettin Barış, “Dünyada Tüberküloz’un Tarihi”, *Konuralp Tıp Dergisi*, Düzce 2010, 3(2), s.1.

“Büyük baş hayvanlarla yaşamaya başlayan insanlar, hayvanların süt ve etiyle ilk kez Sığır tipi verem basili alan Mycobacterium Bovis ile karşılaşmışlardır. Önceleri bu mikrobun lenf bezlerinde ve kemiklerde yaptığı verem hastalığı görülüyordu. İnsanlara bulaşan bu tür mikrop sonradan değişerek, en çok akciğerlerde verem hastalığı yapmaya başlamıştır. İnsanlardaki bu mikrop sonradan değişerek insan tipi Verem mikrobu (Mycobacteriumhumanus) haline gelmiştir.”⁴

Vereme dair bizim literatürümüzdeki ilk bilgiler, Prof. Dr. Yusuf İzzettin Barış’ın *Dünyada Tüberküloz’un Tarihi* başlıklı makalesinde şu şekilde bahsedilmiştir:

“Hastalığa dair ilk bilgiler milattan bin yıl önce Nil nehri kenarındaki Dra Abu-El Naga isimli kasabada yaşamış olan ve kanlı balgam çıkararak ölen genç bir kızdaki öğrenilmiştir. M.Ö. binyıl önce yaşamış olan rahip Nesperehan’ın mumyasında Pott apsesi denilen vertebra tüberkülozu görüldüğü ortaya çıkarılmıştır. Günümüzden 2,500 yıl önce Bodrum’un karşısındaki Kos adasında yaşamış olan Hippocrates’in kitabında veremin daha çok 18-35 yaşlarındaki kişilerde görüldüğü yazılır.”⁵

Yusuf İzzettin Barış Andrew Nikiforuk’tan aktardığına göre verem hakkındaki ilk bilgiler Romalı iki hekimden öğrenilir:

“Verem hastalığının kliniğini Roma İmparatorluğu döneminde hekimlik yapmış olan iki hekimden öğreniyoruz. Aretaus Cappadocian isimli doktor, hastaları şu şekilde tarif etmiştir. ‘Sesleri kısık, boyunları hafif bükük ve sert, parmakları silindirik fakat eklemleri şiş, bedenleri iyice erimiş olduğu için kemikleri iyice belirginleşmiş. Tırnakları eğri, yassılaştı ve kırılmalı, burunları keskin ve silindirik, yanaklar belirgin derecede pembeleşmiş, gözleri iyice çukura çekilmiş, fakat parlaklığını kaybetmemiş... Yüzü kadavra gülüşü haline gelmiş. Kol ve bacak kasları erimiş. Kadınların sadece meme başları kalmış. Kaburgalarının başladığı ve sonlandığı yerler, eklemleri net bir şekilde seçiliyor. Skapulalar⁶ kuşkanadı halini almış.’ Dr. Aretaus, intermittant ateş ve terleme ile birlikte, genel bitkinliğin de mevcut olduğuna işaret etmektedir. Roma devrinin ikinci döneminde hekimlik yapan Bergamal Galenus, vereme az bulaşıcı bir hastalık olarak niteleyerek, ateş terleme ve hemoptizi belirtilerini sıralamaktaydı. Tedavisi içinde, perhiz ve egzersiz yapmak, seyahat etmek yeterliydi. İlaç önermemekteydi.”⁷

Veremin sebepleri hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Bir taraftan kötü beslenme, yoksulluk, temiz olmama gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülürken diğer taraftan da hastalığın genetik olduğu fikri üzerinde durulmuştur. Hatta diğer salgın hastalıklarda olduğu gibi Tanrı’nın insanları verem hastalığı ile cezalandırdığı düşüncesine dahi inanılmıştır. Susan Sontag bu “amansız hastalık” hakkında şu

4 Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.1.

5 Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.1.

6 Kürek kemiği.

7 Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.1.

açıklamayı yapar: “Tüberküloz esrarengiz bir musibet ve sayısız sebepleri olan bir hastalık sayılıyordu.”⁸

Yusuf İzzettin Barış makalesinde şu bilgilere yer verir: “XIX. yüzyılın başlarında, Avrupa nüfusunun %70inin veremli olduğu biliniyordu. Manchester fabrikalarında çalışan, göçmen İrlandalıların birçoğu genç yaşta veremden ölmüşlerdir. Dubos bu duruma, ‘Verem epidemisi kapitalist toplumun insafsız emek sömürsü nedeniyle ödemek zorunda olduğu kefarettir’ demektedir.”⁹

Balgamla gelen öksürük, ateş, halsizlik veremli hastanın belirgin özelliklerindedir. Bunun yanı sıra hastada gözle görülür bir kilo kaybı yaşanır. Kanlı balgam da hastalığın ilerleyen safhalarında görülür. Doktorlar, verem hastalığının tedavisinde hastaların beslenme koşullarına dikkat etmesini gerekli görürler. Hastalara et, süt ve bal gibi güçlendirici gıdalar ile beslenmeleri tavsiye edilir. Bununla birlikte hastalara temiz hava önerilir. “XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılda veremli hastaların izolasyonu düşünülerek, bunun için dağlık yerlerde sanatoryumlar yapılmaya başlamıştır.”¹⁰ Bizde de verem hastalarının tedavisi için temiz havanın olduğu en uygun yer olarak Büyükada ve Heybeliada belirlenip buralarda sanatoryumlar açılmıştır. Şehir merkezinden uzak, temiz havaya sahip Heybeliada bir verem hastanesi açılmasına uygun bir yerdi. 1924’te Atatürk’ün emriyle Heybeliada Sanatoryumu kurulmuştur. Sanatoryumlarda hastalar toplumdan izole bir şekilde tedavi edilir. İyi beslenme ve temiz hava sanatoryumda uygulanan tedavi yöntemlerinin en başındadır.

Verem, tarihsel süreç içinde toplumda büyük zararlara neden olmuş yıkıcı bir hastalıktır. Veremin tedavi edilebilmesi için öncelikle vereme sebep olan etkenin bulunması şarttı. Böylelikle hastalığın önlenmesine ve tedavisine yönelik gelişmeler hızlanabilirdi. Bu konuda çalışmalar yapan Koch, başarılı çalışmaları neticesinde 1905 tarihinde Nobel ödülünü alır:

“Koch, 1876’da Bacillusanthracis’i ve Kolera vibrionunu bulur. Tüberküloz basilini ilk kez 1882 yılında Robert Koch, eşi Emmy’nin, kendisine yaş günü hediyesi olarak verdiği mikroskopla gösterdi. Aynı mikroorganizmayı vereme yakalanmış herkeste gösterdi ve sonunda ‘Tüberküloz bulaşıcı, korunabilir ve iyileştirilebilir bir hastalıktır.’ tezini yayınladı.

⁸ Susan Sontag, a.g.e.,s.67.

⁹ Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.2

¹⁰ Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.2.

Bu buluşunu, Almanya, Fransa ve İngilteredeki tıbbi toplantılarda bilim heyetlerine sundu. Tüberkülozun sebebini bulan Koch, onun aşısını da bulmak istedi.”¹¹

“20. yüzyılın ilk çeyreğinde 18 Temmuz 1921’de Lille’deki Pasteur Enstitüsü’nde Calmette ve Guérin adlı doktorlar yirmi yıldan beri üzerinde çalıştıkları aşığı, annesi veremden ölen bir bebeğe başarıyla uygular.”¹²

Nitekim Kojin Karatani verem hastalığının tedavisi hakkında yaşanan gelişmeler hakkında şunları söyler:”... Koch tarafından verem basili keşfedilene değin verem Batı’da kalıtsal bir hastalık olarak düşünüle gelmişti, ancak, 1921’de tüberküloz aşısının (BCG: Bacillus Calmette-Guérin) üretilmesiyle, sadece veremin önlenmesi mümkün kılınmamış, daha sonraları streptomisin gibi antibiyotiklerin bulunuşuyla hasta ölüm oranı da bir hayli azalmış olması genel olarak bilinen bir konudur.”¹³

1.2. OSMANLI DEVLETİ’NDE VE TÜRKİYE’DE VEREM

Tarihsel süreç içerisinde büyük yıkımlara, can kayıplarına neden olmuş bulaşıcı bir hastalık olan veremin, Osmanlı Devleti’nde ve Türkiye’deki seyrini incelememiz konumuzun daha iyi anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Yusuf İzzettin Barış, yazısında Osmanlı’da veremle ilgili şu istatistiki bilgiyi verir:

“Osmanlı’da yapılan nüfus sayımlarına göre XX. yy.da İstanbul’un nüfusu 1.2 milyon imiş. Yılda 2.800 kişinin akciğer vereminden öldüğü bildiriliyor (Bu genel ölümlerin %15.8i, İzmir’in nüfusu 200,000 iken, 1892-1914 yıllar arasında ölen 92.942 kişinin 14.700 veremden ölmüştür. Genel ölümlerin %15.8’inin tüberkülozdan olduğu anlaşılmaktadır.”¹⁴

Ciddi yıkıcı sonuçlara yol açan verem hastalığının tedavisi için birtakım gelişmeler yaşandığında II. Abdülhamid konuya yakın ilgi gösterir ve bir sağlık heyetini Berlin’e gönderir. Bu da padişahın verem hastalığının tedavisine ne kadar önem verdiğini gösterir. Verem hastanesi kurulması kararını veren padişah Dr. İbrahim Bey’i bu konuda görevlendirir. Böylelikle Dr. İbrahim Bey’in başhekimliğinde Etfal Hastane-i Âlisi¹⁵ (1899) hizmete girer. Ayrıca ilk çocuk sanatoryumu 24 yataklı olarak 1905’de bu hastanede açılır.

¹¹ Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.3.

¹² Devrim Çetin Güven, “Dünya Edebiyatında Amansız Hastalık (Söylemi - Sontag, Karatani ve Dumas Fils Örneklerinde)”, *Turkish Studies*, Ankara 2016, s.423.

¹³ Kojin Karatani, *Derinliğin Keşfi*, çev. Devrim Çetin Güven, İnan Ömer, İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2011, s.127.

¹⁴ Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.4.

¹⁵ İstanbul’un tarihi hastanelerinden olan Türkiye’nin ilk çocuk hastanesi şimdiki adıyla Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi.

II. Abdülhamid zamanında verem hastalığının önlenmesi konusunda çeşitli tedbirler alınmıştır. “Hatta o dönemde veremli hastalara tükürük hokkası verilerek, sokak ve kışlada yere tükürmenin yasaklandığı bilinir.”¹⁶

Verem, olumsuz sağlık koşulları ile toplumda yayılan bir hastalıktır. Savaşlar bu olumsuz koşullara zemin hazırlar ve verem olanların sayısında artışlar görülür. I.ve II. Balkan ile I. Dünya Savaşı yılları toplumda veremli sayısının arttığı yıllardır.

Veremle mücadele toplumla birlikte yürütüldüğünde daha hızlı sonuçlar alınacaktır. “8 Haziran 1918’de İstanbul’da ‘Veremle Mücadele Osmanlı Cemiyeti’ Cemal Paşanın başkanlığında kurulmuştur. Bu derneğin başkanlığına Dr. Besim Ömer Paşa seçilmiştir. İstanbul’un işgali ile dernek çalışmaları durmuştur.”¹⁷

Cumhuriyet dönemi ile beraber Abdülhamid’in düşünceleri bilimin ışığında ve daha sistematik bir şekilde hayata geçirilmiştir. Cumhuriyet hükümeti sağlıklı birey, sağlıklı toplumu oluşturur düşüncesi ile veremle savaşı bir devlet politikası haline getirir. Bu doğrultuda Verem Savaş Dispanserleri açılmıştır.

İlk özel sanatoryum 1923’te Dr. Musa Kazım tarafından Büyükkada’da açılır. Hemen akabinde Verem Savaş Derneği tarafından 1925’te Heybeliada sanatoryumu açılır. Ayrıca 1926 yılında ilk defa Refik Güran tarafından BCG uygulanır. İstanbul Hıfzısıhha Müdürlüğü tarafından uygulanan BCG yeni doğan çocuklara ağız yoluyla 1931’de verilmeye başlanır.¹⁸ 1932 yılında Erenköy Sanatoryumu ve 1936 yılında ise Yakacak’ta bir sanatoryum kurulur. Veremin tedavisi için açılan sanatoryumlarda uygulanan yöntemlerin büyük oranda başarı sağladığı görülür:

“Uzun süreli dinlenme ve iklim faktöründen istifade usulüne dayanan sanatoryal rejim, tüberkülozun en etkili tedavi biçimi olarak kabul ediliyordu. Tüberküloza yeni yakalanmış hastaların düzenli sanatoryal veya hastane tedavisinden elde edilen müspet netice yüzde 95 oranında olduğu halde ev tedavisinde aynı seviyede başarı elde edilememişti.”¹⁹

“1931 yılından 1939 yılına kadar dokuz yıl içinde 21 il merkezinde akciğer vereminden ölüm 22.562 olarak gerçekleşmiş bu oran yüz binde 166 kişiyi göstermekteydi. İstanbul’da 1931 yılında veremden ölüm oranı yüz binde 220 kişiydi.”²⁰

¹⁶ Yusuf İzzettin Barış, a.g.m., s.4.

¹⁷ Engin Seber, “Tüberkülozun Dünü”, *ANKEM Dergisi*, 2010, 24(Ek 2), s. 56.

¹⁸ Fatih Tuğluoğlu, “Cumhuriyetin İlk döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, 2008, 13, s.11.

¹⁹ Fatih Tuğluoğlu, a.g.m., s.12.

²⁰ Fatih Tuğluoğlu, a.g.m., s.6.

Cumhuriyet Döneminde, bulaşıcı bir hastalık olan verem için ülke çapında önlemler alınmaya çalışılmıştır. Zira uzun süren savaşlardan maddi manevi birçok zarar görerek çıkmış bir ülkede önem verilmesi gereken alanlardan ilki sağlık olmalıydı. Bu nedenle toplumun büyük bir kısmını etkisi altına alan veremle mücadelede öncelik verilmiştir. “Cumhuriyet hükümetleri, Osmanlı İmparatorluğu’na atfedilen hasta adam yakıştırmalarından uzaklaşmak istemekteydi.”²¹

Özellikle sağlık, Türkiye gibi uzun bir savaş döneminden çıkmış ve toparlanma mücadelesi veren bir ülke için toplumun geleceği, refahı ve devletin meşruiyeti bağlamında kullanılan bir enstrüman olmuştur.”²²

Cumhuriyet döneminde başlayan çalışmalar artarak devam etmiş, veremle mücadele daha sistematik bir hale getirilerek etkileyici sonuçlar elde edilmiştir:

“Veremle savaş 1960’tan itibaren hız kazanmış daha sistematik hareket edilmiştir. Bu yönde atılan ilk adımları Prof. Dr. Nusret Karasu’nun Mayıs 1960’da Sağlık Bakanlığı’na atanmasıyla başlamıştır. İlk defa ‘Verem Savaşı Genel Müdürlüğü’ kurulmuş ve başına Dr. Hamdi Açıkan getirilmiştir. Bu dönemde Milli Verem Savaşı Programı oluşturulmuş, tüm ülkede uygulamaya konulmuştur. Bu program 5 ana ilkeye dayanmaktadır: Eğitim ve Propaganda, Koruma, Erken tanı, Erken tedavi, Sosyal yardım.”²³

Veremin tedavisi konusunda gelişmelerle birlikte veremli sayısında azalma meydana gelir. Yapılan çalışmalarla birlikte halk da bu hastalık hakkında bilinçlenmeye başlar.

"Veremin yayılmasında hayat standardı, geçim zorluğu, mesken ve çevre sağlığı, eğitim vs. sosyal faktörler oldukça etkilidir. Bu nedenle mücadelede başarı, toplumun ekonomik kalkınmasının ardından gelecektir. Halk arasında geniş tahribat yapan bu hastalığı ortadan kaldırmak medikal ve sosyal tedbirleri müştereken geliştirerek enfeksiyon alanlarını azaltmak ile mümkün görülmekteydi.”²⁴

II. Abdülhamid döneminde Berlin’e sağlık heyeti gönderilerek başlayan veremle mücadele Cumhuriyet döneminde daha sistematik hale getirilerek hız kazanmıştır. Cumhuriyet döneminde sanatoryumlara önem verilmesi, içinde bulunulan dönem itibariyle yeterli olsa da sonraki dönemlerde bu kuruluşlar yetersiz kalmıştır. Sanatoryumların kurulduğu dönemdeki anlayış bu kurumların hem hastayı hem de ailesini kurtardığı yönündeydi. Çünkü sanatoryumdaki hasta bir anlamda toplumdan

²¹ Fatih Tuğluoğlu, a.g.m., s.4.

²² Fatih Tuğluoğlu, a.g.m., s.2.

²³ Engin Seber, “Tüberkülozun Dünü”, *ANKEM Dergisi*, 2010, 24 (Ek 2), s. 57.

²⁴ Fatih Tuğluoğlu, “Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2008, 13, s.22.

tecrit edildiğinden verem hastalığının, hastanın yakınlarına bulaşma riski azalır. Zamanla yeni kuruluşlar açılmak suretiyle veremle mücadele bir devlet politikası haline getirilmiş ve hastalığın ölüm oranında ciddi azalmalar sağlanmıştır.

1.3. EDEBİYAT- HASTALIK

Hastalıklar, insan hayatının bir parçası olması dolayısıyla edebiyatta önemli bir yer tutar. Vefa Taşdelen, “Hastalık, varoluşun temel durumlarından biridir.”²⁵ der. Hasta olma ve sağlıklı olma durumu hakkında Susan Sontag ise şunları söyler:

“Hastalık, hayatın gece karanlığıdır; daha sıkıntılı süren bir yurttaşlıktır. Doğup hayata gelen herkes, biri ‘sağlıklılar’, diğeri ‘hastalar’ ülkesinde olmak üzere çifte vatandaşlığa sahiptir bu yeryüzünde. İstisnasız hepimiz, bize kalsa sadece ‘iyi’ pasaportuyla yaşamayı tercih etmemize rağmen, günün birinde -en azından- bir süreliğine- kendimizi öteki ülkenin hüviyetini taşıyor durumda bulmaktan kurtulamayız.”²⁶

Gerçek hayatta bu şekilde olan ilişkinin edebiyatta yansımaları da benzer şekilde olacaktır. Ne var ki konuya estetik bir bakış açısıyla yaklaşıldığı için realiteye uygunluğun tam olması beklenmez. Bu kuvvetli bağ göz önünde bulundurularak verilen edebî eserlerin konuya geniş yer ayırdığı aşikârdır. Başta roman olmak üzere hikâye, şiir, mensur şiir, manzum hikâye, tiyatro gibi edebi türlerde vereme sıklıkla yer verildiğini görürüz. Stendal’in “Edebiyat, hayatın kendisidir.” anlayışından yola çıkarsak hastalıkların eserlerde azımsanamayacak kadar yer edinmiş olmaları pek tabiidir.

Cem Uraldı da edebiyat ve hastalık bağlamında şu tespitte bulunur:

“İşte böylesine mümbit ve davetkâr bir temadır ‘hastalık’. Sağlıklı ve rutin olanın sıkıcı basamaklılığına kıyasla nasıl da el eder şaire/yazara. Üstelik tüm insanlığın ortak tecrübesi olmak gibi bir yön de taşır. Şiirin, öykünün, romanın imkânlarını kullanarak, hastalığın ortaya çıkardığı duygulanımlar, bedensel etkiler, tetiklediği düşünsel süreçler üzerine kalem oynatmak cezbeder edebiyatçıyı.”²⁷

Uraldı hastalığın edebiyatta bir tema olarak varoluşu hakkında da şunları söyler:

“Bir tema olarak hastalık ürettiği acı, ıstırap, düşkünlük, yalnızlık, hayal kırıklığı, ümit, ümitsizlik, merhamet gibi duygularla alabildiğine zengin bir yazın alanı oluşturur. Kurgusal dünyaları ete kemiğe büründüren, sahici kılan bir atmosfer oluşturmaya katkı sunar.

²⁵ Vefa Taşdelen, “Hastalık Durumları ve Şifa Olarak Söz”, *Hece (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)*, S.225, Eylül 2015, s.97.

²⁶ Susan Sontag, a.g.e., s.3.

²⁷ Cem Uraldı. “Edebiyat ve Hastalık”, *Hece (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)*, S.225, Eylül 2015, s.101.

Kahramanların deneyimledikleri maddi olguların yanı sıra ruhsal hissedişlerine dair betimlemeler yapabilmeye de olanak sağlar.”²⁸

1.3.1. Edebiyat ve Verem

Edebiyatımızda birçok hastalığa yer verilmiş olsa da en çok bahsi geçen, verem hastalığıdır. Hatta verem hastalığı türkü, mâni ve koşmalara da sıkça konu olmuştur. Yeni Türk edebiyatında verem, ilk Türk romanı *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'tan itibaren edebi eserlerde karşılaştığımız en yaygın hastalık olma özelliği taşır. Romantik akımın da tesiriyle “Verem Edebiyatı” diye bahsedilen bir edebiyat oluşmuştur. Selim İleri ise bu konudan şöyle bahseder:

“Verem muhakkak ki bizim edebiyatımızı da etkilemiştir. Susan Sontag gibi derinlikli incelemecilerden yoksunluğumuz, edebiyat tarihlerimizin veremi konu edinmiş eserlerle, özellikle romanlarla handiyse alay etmesine yol açmış. Eski edebiyat tarihlerimizde istihzalı “verem edebiyatı” tanımlaması çokça geçerdi.”²⁹

İleri'nin dikkat çekmek istediği nokta son derece önemlidir. Zira “verem edebiyatı” gibi etkileyici bir isimlendirmenin dahi yapılmış olmasına rağmen araştırmacıların konuya uzak kalmaları edebiyat tarihimiz açısından bir eksikliklerdir. Sadece isimlendirme değil verem hastalığına yüklenen anlamlar da konunun ele alınmak için ne denli önemli olduğunu bir kez daha kanıtlar niteliktedir.

İleri, bu konudaki yazısında verem edebiyatı kapsamındaki eserlerin daima hor görülmüş olmasının kendisini her zaman düşündürmüş olduğuna dikkat çeker.

Verem edebiyatta çok sık yer verilen bir hastalık olmasına rağmen hastanelere, veremlilerin tedavi edildiği sanatoryumlara eserlerde çok da rastlanmaz: “Hâmîd'in Makber'ine bu anlamda pek saldırılmamış. Gelgelelim, aynı şairin Finten'indeki unutulmaz veremliler hastanesi, o sahneler üzerinde kimse durmamış. Verem berbat bir klişe sayılmış.”³⁰

Verem hastalığının yazarların yaratıcı güçlerini arttırdığını söylemek hiç de yanlış olmaz. Bunu veremin eserlerde tema ya da esin kaynağı olarak yerini almasından da anlayabiliriz. Cem Uraldı bu konuda şunları söyler:

Edebî metinlerde en sık karşımıza çıkan hastalıklardan vereme duçar bir kahramanımız varsa, onun zayıf, soluk, yorgun bedeni, ölgün bakışları ile merhameti çeken görünümü

²⁸ Cem Uraldı, a.g.m., s.101.

²⁹ Selim İleri, “Verem Edebiyatı”, *Zaman*, 11 Eylül 2011

³⁰ Selim İleri, “Verem Edebiyatı”, *Zaman*, 11 Eylül 2011

üzerinde yoğunlaşan fiziksel tasviri de; ümidini kaybetmiş, melankolik, hayatı değersiz gören, depresif ruh hâlinin anlatımı da mümkün demektir. Detaylara, duyarlık algısına yol verir, ‘ince hastalık’ ne de olsa.”³¹

1.3.1.1. Romantik Bir Hastalık: Verem

19. yüzyılda ölümü anlamlı kılmak için vereme romantik anlamlar yüklenmiştir. Sontag bu konuda: “Tüberküloz, yüz yılı aşkın bir süre, ölüme bir anlam katmanın tercihe şayan yollarından biri(görkemli, zarif bir hastalık) sayılmıştı.”³² demiştir.

Hastalık fikri ne kadar ürkütücü olursa olsun 19. yüzyıl edebiyatında verem, adeta estetik bir boyut kazanmıştır. Veremli bir görünüm aslında güzelliği ve inceliği çağrıştırıyordu: “Veremli olmak, bir görünüş şekli olarak anlaşılıyordu ve görünüş, on dokuzuncu yüzyıl adabının temel taşlarından biri olmuştu. İştahla yemek yemek artık bir kabalık işaretiydi. Hasta görünmek insana bir cazibe katıyordu.”³³

Dış görünüşün toplum hayatında nedenli yer tuttuğu, yanlış Batılılaşma fikrinin edebi eserlerde eleştirilmesinde olduğu gibi, hastalıkların eserlerde farklı bir bakış açısıyla ele alınması da bu anlayışın yansımasıdır. Nitekim Susan Sontag da bu konuda şunları söyler: “Yirminci yüzyıl kadınlarının modaları (ince bir vücuda sahip olma kültürle birlikte), on sekizinci yüzyılın sonlarıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında tüberkülozun romantikleştirilmesiyle ilişkili olan metaforların son kalesidir.”³⁴

Gerçek hayatta var olan “tüm hastalıkların kötü olduğu düşüncesi, hastalıkların ölüme sebebiyet vermesi dolayısıyla hastalık ve ölümün korkulan ve sevilmeyen durumlar “ olduğu gerçeği bu anlayışın ürünü olarak yerini estetik görünüme bırakır. Bunun gerçekleşmesinde romantizm akımı etkilidir. Bu akımın etkisinde verilen ünlü Fransız romantik yazar Alexandre Dumas’ın oğlu Alexandre Dumas Fils’in 1848’de kaleme aldığı *La Dame aux camélias/Kamelyalı Kadın*³⁵ romanında, verem konusunun romantik bir unsur gibi ele alınması, sonra yazılacak eserlere öncülük etmiştir. Romanda Armand Duval’in Marguerite Gautier isminde yüksek sosyete fahişesine olan aşkı anlatılır. Marguerite Gautier’in hayatı verem hastalığından dolayı son bulur. Verem, bu eserde romantik bir unsur olarak kullanılır.

³¹ Cem Uraldı, a.g.m., s.101.

³² Susan Sontag, a.g.e.,s.18.

³³ Susan Sontag, a.g.e.,s.32.

³⁴ Susan Sontag, a.g.e.,s.33.

³⁵ Alexandre Dumas Fils, *Kamelyalı Kadın*, (çev. Tahsin Yücel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul Eylül 2014.

Türk edebiyatında Recaiâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası* (1895) isimli eseri ile adeta veremi romantik bir hastalık gibi gösteren romantizmi eleştirir. Eserin kahramanı Batı özentisi Bihruz, arabayla mesire yerlerini gezmeyi, süslü giyinmeyi ve Fransızca konuşmayı çok sever. Araba gezintileri esnasında Periveş adında hafifmeşrep bir kadına âşık olur. Zaten *La Dame aux camélias/Kamelyalı Kadın* gibi romantik eserler okuyan Bihruz'un bu Fransız romanlarındaki kahramanların âşıkları gibi Periveş'e karşı Batı tarzı bir aşk duyar. Artık kendisi de bu roman kahramanlarından biri gibidir:

“Araba Sevdası’nda Bihruz’un okuduğu Pol ve Virjini, Kamelyalı Kadın, İhlamlar altında, Genç Werther’in İstirapları, Manon Lescaut, Nuovelle Heloise, Secretairesdes Amants, Graziella, Lezavantürdü Şövalye dö Koblas’nın hep romantik romanlar oluşu bize yazarın bilinçli bir şekilde romantizmi ve romantik eserleri eleştirdiğini düşündürür. Çünkü söz konusu eserler Bihruz’u etkisini almış Bihruz sendromu adı verilen hastalıklı hâli hazırlamıştır.”³⁶

Bihruz, Periveş’in tifodan öldüğüne dair yalan haberi duyunca *Kamelyalı Kadın* romanının tesirinde ölüm sebebinin tifo değil verem olduğunu söyleyerek Periveş’in ölümünü romantik bir sebebe bağlar: “Zavallı kızcağız tifoya tutuldu deniyor; yanlış! Veremden gitti... Zalim verem! O bir kurttur ki daima nazik fidanlara gelir. Onu da galiba ben davet ettim.”³⁷

Berna Moran, Recaiâde M. Ekrem’in bu romanı için “...yazar bir yandan alafranga züppe tipiyle alay ederken, bir yandan da belli bir tür aşk edebiyatının parodisini yapmış, bir taşla iki kuş vurmuş oluyor.” tespitinde bulunur.³⁸

Devrim Çetin Güven, makalesinde, Recaiâde Mahmut Ekrem’in bu romanda modern Batı edebiyatındaki “amansız hastalık” söyleminin bir “proto-postmodern” taşlamasını yaptığını söyler.³⁹

Türk edebiyatında verem hastalığı eserlerde romantik bir unsur olarak tematik yerini alır. Genelde ölümle sonuçlanması beklenen bu hastalık romantik eserlerdeki lirik havayı kuvvetlendirir ve okuyucunun hislenmesini sağlar. Romantik yazar, çoğu zaman eserine trajik bir son hazırlamak için veremi araç olarak kullanır. Tanpınar, *On Dokuzuncu Yüzyıl Türk Edebiyatında* çokça işlenen bu tema hakkında şunları söyler:

³⁶ Selçuk Çıkla, *Edebiyat ve Hastalık*, Kapı Yayınları, Haziran 2016, s.134.

³⁷ Recaiâde Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2013, s.164.

³⁸ Berna Moran, “Araba Sevdası”, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.76

³⁹ Devrim Çetin Güven, a.g.m., s.429.

“Fakat Türk romanının bu devirde asıl örgüsünü teessürî mevzular yapar. Bu romanların bazılarında büyük aile felâketleri girdiği gibi,-”Taaşuk-i Talât ve Fitnat”da babasıyla evlenen kız- bazılarında da verem hastalığının âdeta tek başına bir kader olduğunu görürüz.”⁴⁰

Tanpınar’ın genelde “teessürî mevzular”, özeldeyse “verem”le açıkladığı 19. Yüzyıl Türk Edebiyatında işlenen temalara bakıldığında veremin “tek başına bir kader” olarak nitelenmesi önemlidir. Çünkü birçok eser, kaderi verem olan acıklı hikâyelerden oluşur. Romantizmin etkisi de bu eserlerde açık bir şekilde göze çarpar.

Nitekim Tanpınar, veremin edebi eserlerde başlı başına bir tema ya da temaya yardımcı bir unsur haline gelmesini “Halid Ziya’nın ‘Nemide’sine varıncaya kadar, bu hastalık, roman ve hikâye nevinin ve bazı sahne eserlerinin bir nevi yardımcısı, yahut hemen hemen oyunu yüklenen en mühim taşıdır. Burada da cemiyete ait bir realitenin, edebiyata herhangi bir realizm endişesinden uzak, âdeta hissî bir moda halinde girdiğine şahit oluruz.”⁴¹ diyerek açıklar.

Tanpınar, romantizmin bir moda haline getirdiği verem hastalığının edebiyattaki yeri hakkında şu noktalara da değinir: “Şurasını da söyleyelim ki, dışardan gelen kötü örnekler de bu havayı besler. Sefalet, terk edilmiş kadın, ümitlerinde aldatılmış kız, hattâ veremli hasta, on dokuzuncu asır ortalarında, romantizmin serpintisi olan edebiyatlarda mühim yer tutar.”⁴²

Devrim Çetin Güven, “Bir başka Batı dışı edebiyat olan modern Türk edebiyatında da amansız hastalık teması başlıca yazarlarca eserin Romantik tonlarını koyulaştıran bir öge olarak işlenmiştir. Verem Namık Kemal’in Zavallı Çocuk (1873) oyununda maddi nedenlerle birbirlerine kavuşamayan âşık gençler Ata ve Şefika’nın acılarının bir dışsallaştırılması; Halit Ziya Uşaklıgil’in Aşk-ı Memnu (1900) romanında Habeş asıllı köle Beşir’in memleket özleminin bir ifadesi...”⁴³ tespitinde bulunur. Bu bahsi geçen verem temalı eserler-veremli kahramanın yaşadıkları- okuyucunun merhamet duygusunu harekete geçirir.

Romantizmin en belirgin özelliklerinden olan “tabiata sığınma” fikri bir anlamda veremi tedavi etme yönteminde gözlemlenebilir. Hekim tavsiyesi ile veremli de âdeta romantikler gibi tabiata sığınır. Diğer insanlardan soyutlanmış bir şekilde yeni bir düzen içinde, tüm dertlerinden uzakta tabiatla şifa bulmaya çalışır. Böylece edebiyatımızda

⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 10. Bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 2003, s.293.

⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.293.

⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.294.

⁴³ Devrim Çetin Güven, a.g.m., s.421.

tedavi için seyahat etme fikri de ortaya çıkar. Tebdil-i hava fikri de bir nevi hastanın tüm bu dertlerinden kaçması anlamına gelebilmektedir.

Verem olmak, kişinin kendini aşkla hasta etmesi anlamına gelirken başka bir anlamda da kişinin kendi iradesiyle ölüme teslim olmasıydı. Ancak bu ölüme teslim olmak intihar ile değil de neden verem ile kan tükürerek, eriyip tükenerek olmaktadır? Burada romantizm bakış açısı ile yaklaşacak olursak; veremli, ölümü bir anda değil acısını yaşayarak ona yüce bir anlam katarak gerçekleştirir:

Ayrıca Susan Sontag'ın verem hakkındaki şu tespiti dikkate şayandır:

“On sekizinci yüzyıldaki gelişmelerin mümkün kıldığı yeni mobilitiyle (toplumsal ve coğrafi düzeyde üst kademelere zıplama imkânıyla) birlikte, değerler ve toplumsal konum, artık insanın doğuştan edindiği vasıflar sayılmıyor, bilakis, sonradan edinilmeleri gerekiyordu. Bu yeni durum, giyim kuşama ilişkin yeni anlayışlar ve hastalığa karşı yeni yaklaşımlarla el ele yürümekteydi. Gerek elbiseler(bedenin dış süsü) gerekse hastalık(bedenin bir tür iç dekoru), benliğe karşı yeni tutumların mecazi ifadeleri haline gelmişlerdi.”⁴⁴

Romantik bir bakış açısının tesiri ile hastalık âdetâ edebiyat aracılığıyla yüceltilir. Susan Sontag, yazısında, Shelley'in Keats'i veremin hakkında avutuşunu şöyle ifade eder: “Bu hastalık Keats ve Shelly'ye muhtemelen büyük azaplar çektiği halde, Shelly, Keats'i, ‘Bu illet, senin gibi çok iyi dizeler yazan kişileri özellikle seven bir hastalıktır.’ diyerek avutuyordu.”⁴⁵

Veremle birlikte kişi fiziksel ve psikolojik olarak hastalığı bizzat kendi tecrübe eder. Bu bireyselleşme, veremi romantizmin bireyi merkeze alma özelliğini uygun bir metafor haline getirir. Veremli kişi, diğer bireylerden hastalık ile farklılaşır. Şuna da dikkat çekmeliyiz ki veremi tecrübe eden bireyin yakın çevresi de durumdan etkilenir. Verem hastalarının yakınları, sevdiklerinin bu hastalıkla günden güne eriyip tükenmesiyle yüz yüze kalırlar.

Gerçek hayattaki bu melankoli edebiyatta hüznü konulara rağbet şeklinde sirayet etmiştir. Taşdelen'in de dediği gibi “İnsan, hastalığa, derde, acıya yatkın bir varlıktır.”⁴⁶ Bu tespit de gerçek hayat ve edebiyatın bağlarının kopuk olmadığına delalettir.

⁴⁴ Susan Sontag, a.g.e., s.32.

⁴⁵ Susan Sontag, a.g.e., s.36.

⁴⁶ Vefa Taşdelen, a.g.m., s.100.

1.3.1.2. Edebiyatta Verem Tipolojisi

Romantik edebiyat için biçilmiş kaftan olan veremli prototipi; karşılaştığı hayal kırıklıkları, aşk acısı, umutsuzluk, elem gibi dertlerle baş edecek gücü olmayan bir insan modeli olarak edebi metinlerde yerini alır. Veremli kişi, toplumun diğer bireylerinden farklıdır. Çünkü onu sağlıklı insanlardan ayıran bir derdi vardır. Bu da romantik edebiyatın bireyi ön plana çıkarması özelliğiyle muvafıktır.

Verem hastası zayıf, solgun bir çehre ile diğer hastalıklarda gözlemlenmeyen veremin kendisine kattığı bir güzelliğe sahiptir. Hasta, duygusal açıdan da oldukça hassas ve kırılımandır. Hastanın kan tükürmesi, öksürmesi de veremin en belirgin işaretleridir. Veremli ya âşıktır ya da maşuktur. Aşk, tutkulu bir duygudur. Bu duyguyu içinde tutan, itiraf edemeyen birey içince bu durum marazî bir hal alır. Sonucunda da aşk, kendini vücutta verem hastalığı şeklinde açığa çıkarır. İnsan vücudu bir güçlkle başa çıkamayınca bu, hastalık şeklinde tezahür edebilir.

Edebi eserlerde verem hastasının canlanması, yüzüne renk gelmesi, hastanın bu şekilde son bir güce kavuşması iyileşmesinin değil hastalığın son aşamasına geldiğinin göstergesidir.

1.3.1.3. Verem ve Yazarlar

Verem olma hali yazarın eseri oluşturmasında harekete geçirici bir etken, adeta bir esin kaynağı olur. Gerçek hayat bağlamında düşünüldüğündeyse yazarlar-şairler ve eserleri hakkında şunlar söylenebilir:

Abdülhak Hâmid'in çok sevdiği eşini veremden kaybetmesi onun sanatı için motive edici bir etken olmuştur. Yazarın yaşadığı bu acının etkisi *Makber* ve *Finten* isimli eserlerine aksetmiştir. Yazmak belki de sanatçının acısını hafifletir. Yazar, acıyı da yazıya geçirerek ölümsüzleştirir bir bakıma.

Recaîzade Mahmut Ekrem'in kısa bir dönem sağlığı bozulur: "Doktorlar, onun bu rahatsızlığı için 'verem başlangıcı' derler. Bunun üzerine Ekrem, bir yıl için Viyana yakınlarındaki Kalton Layt Kebin kasabasına gider (1876)."⁴⁷

İsmail Safa, 1895 yılında vereme yakalanır. Doktorların tavsiyesiyle Midilli'ye hava değişimine gider. İyileşmiş olarak İstanbul'a döner, sonra da Sivas'a sürülür.

⁴⁷ Recaizade Mahmut Ekrem, a.g.e., s.15.

Sivas'ın havasının ise kendisine iyi gelmediğini söyler. Üst üste gelen hastalık ve ölümlere dayanamaz, otuz beş yaşında vefat eder.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun dadolorizmin etkileri görülmektedir. Bir süre verem tedavisi gören yazar, anılarında verem tedavisi için gittiği İsviçre'de kitap okumaya her zamankinden fazla fırsat bulunabildiği için kendisinde yazarlık tohumlarının bu özel mekânda atılmış olabileceğini söyler.⁴⁸

Verem illetine yakalanan yazarlara bakıldığında veremin onlarda yaratıcılığa vesile olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu da aslında konunun ilginç ve ilgi çekici yanlarından birine örnek olarak gösterilebilir.

Edebiyat; kurgusal metinler, yazarlar ya da yakınlarının verem olması ve bunun yansımaları açısından zengindir. Veremin hayatını etkilediği ve bu etkiyi eserlerine yansıtan birçok edebiyatçı vardır. Verem, edebiyatın güçlü bir etkileyicisi durumundadır:

“Lord Byron, Guy de Maupassant, Paul Éluard, Maxim Gorki, Franz Kafka, Albert Camus, Panait Istrati, George Orwell, John Read, Friedrich Schiller, Dylan Thomas dünya edebiyatında; Cahit Sıtkı Tarancı, Peyami Safa, Mahmut Yesari, Aclan Sayılğan, Memet Fuat ise Türk Edebiyatında hayatının bir döneminde vereme yakalanmış, bu ünlülerden bazıları vereme yenilmiştir.”⁴⁹

Bunların dışında Rüşü Onur, Kemal Uluser ve Muzaffer Tayyip Uslu isimli genç şairler de veremden hayatlarını kaybederler.

Osmanlı döneminde verem nedeniyle öldüğünü bildiğimiz padişahlar: II. Mahmut ve I. Abdülmecit'tir.

1.3.2. Veremin Sosyolojik Boyutu

19. yüzyılda veremin toplum hayatında hiç küçümsenemeyecek bir yer edinmiş olması Tanpınar'ın dikkat çektiği noktalardan olmuştur:

“Fihakika o zaman İstanbul'unda verem, belli başlı realitelerden biriydi. Yirmi sene fasıla ile iki hükümdar, Mahmud II ile Abdülmecid Han veremden ölmüşlerdi. Sıhî şartları bozuk, kadınla erkek arasındaki münasebeti tanzim edilmemiş, gittikçe hissileşen bir şehirli musikisinin telkinleri ile duyguları kırbaçlanan halk hayatında ise bu hastalık bütün dehşetiyle etrafı kasıp kavuruyordu. Halk muhayyilesi, bu hastalıkla aşk arasında garip bir yakınlık bulmuştu ki bugün bile Orta Anadolu halk türkülerinde-meselâ, bir oyun havasının 'ben verem

⁴⁸ Barış Can Kurt, "Peyami Safa'nın Romanlarında Hastalık" (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Edirne 2015, s.11.

⁴⁹ Selçuk Çıkla, a.g.e., s.191.

oldum...' nakaratı gibi-aksi devam etmektedir. Devrin çok defa ağlamalı mevzular peşinde koşan edebiyatı ister istemez bu mevzuu benimseyecekti. Fikirleri itibariyle o kadar dinç olan ve üslup sürçmelerine rağmen, hakikaten erkekçe bir edebiyat yapmağa çalışan Namık Kemal bile bu modadan kurtulamamıştır. Onun “Zavallı Çocuk” ve “Celâleddin-i Harzemşâh”ının bazı hissi sahnelerini ikinci el romancılarımızın eserleri devam ettirir.”⁵⁰

Tanpınar’ın burada değindiği, gerçek hayat edebiyat ilişkisidir. Her ne kadar romantik bir bakış açısıyla vereme eserlerde yer verilmiş olsa da gerçek hayatta var olan durumun eserlere sirayet etmemesi düşünülemez.

Eskiden hastaya veremli olduğunun söylenmesi, bir nevi ona ölüm fermanının okunması anlamına gelirdi. Bu hastalığın sebebi ve tedavisi hakkındaki bilinmezlik veremi ölümlle eşanlı hale getirir. Verem, hastanın hayatını derinden etkilerken yakınlarını da bu etki alanı içine alan bir hastalıktır. Vefa Taşdelen konuyla ilgili şöyle der: "Edebiyat kültürü, hayatın farklı yüzlerini, sevinç ve umutlarını yansıttığı kadar, acılarını ve dertlerini de yansıtır."⁵¹

Veremin tedavi anlayışına bakılacak olursa şöyle bir tablo çıkar karşımıza:

“Tüberkülozun bir nem hastalığı, rutubetli ve soğuk şehirlere özgü bir hastalık olduğu şeklinde bir görüş vardı. Vücudun içi ıslanmıştı (‘akciğerde nem olması’, çok sık kullanılan bir saptamaydı) ve bu ıslaklığın kurutulması gerekmektedir. Doktorlar hastanın yüksek, kuru iklimli yerlere (dağlara, çöle) gitmesini salık veriyorlardı.”⁵²

Bu da tebdil-i hava fikrini edebiyatımızda geliştirir. Tedavisi için hastaya havasının temiz olduğu yerler önerilir. Önerilen bu yerlerin başında da Ada gelir. Hastalığın adı söylenmese bile hastanın doktor tarafından Ada’ya gitmesinin önerilmesi toplumda hastalığın verem olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca hastalığa karşı belirsizlikler içinde bulunan 19. yüzyılda verem hastasına, bu hastalığı kendi tercih etmiş gibi bir muamele ile yaklaşılır. Bu da veremin iyileşmesinin hastanın kendi iradesiyle olacağına dair yaygın bir inanışın doğmasına sebep olur. Edebi eserlerde de bu anlayışın tezahürlerini görebiliriz.

Başka hiçbir hastalığa atfedilmemiş olan bir çağrışım ile veremli olmanın güzel gösterdiği düşüncesi yaygınlaşır. Üstelik bu sadece Türk edebiyatına has bir düşünce tarzı da değildir.

⁵⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.293-294.

⁵¹ Vefa Taşdelen, a.g.m., s.100.

⁵² Susan Sontag, a.g.e., s.18.

Günümüzde veremden edebiyatta gözle görülür bir şekilde bahsedilmemesi edebi eserin hayatla uyumu şeklinde yorumlanabilir. 19. yüzyıldan sonra verem hastalığının tedavisi bulunmuştur ve artık verem toplumda çok derin etkiler bırakan bir hastalık değildir. Bu da yazarların eserlerini oluştururken gerçek hayattan yola çıktıklarının bir göstergesidir. Yaşadığımız yüzyılda verem toplum hayatında da edebi planda da yerini "delilik" gibi başka hastalıklara bırakmıştır.

1.3.3. Veremin Psikolojik Boyutu

Edebiyatın temel uğraş alanı insandır. Sağlık ve hastalık da insan yaşamının en önemli unsurlarındandır. Bu sebeple edebiyat, hayatın içinde olan hasta, hastalık ve hastalıkların tedavi süreçlerini konu alır. Ayrıca bu hastalıkların insanlardaki psikolojik yansımalarına da yer verir. Kişilerin psikolojileri duyuş, düşünüş ve davranış biçimlerini etkiler.

Ali İhsan Ökten verem için psikolojik düzlemde şunları söyler:

“Verem hastalığı kendisini 19. yüzyıldaki romantizm akımı ile özdeşleşmiştir. Sanatçılar eserlerinde veya kendilerini vereme yakalanma ve ölme zorunluluğu altında hissetmişlerdir. Veremin bu özelliği, aslında kökeni antik çağa dayanır. Melankoli sanatçı hastalığıdır, dolayısıyla veremli yani melankolik karakter duyarlı, yaratıcı ve naif olmak durumundadır. Ve verem hastalığı tarihe 'romantik hastalık' olarak geçmiştir.”⁵³

19. Yüzyıl Yeni Türk Edebiyatında verem adeta psikolojik kökenli fiziksel bir hastalıktır. *Felâton Bey ile Râkım Efendi* romanında İngiliz kızlardan Can'ın verem olması, okuduğu *Hafız Divanı*'nın etkisinin yansıması olarak değerlendirilir. Tedavi sürecine baktığımızda ise Râkım Bey'in Can ile evlenmesi istenir. Böylelikle Can'ın hastalığının geçeceği düşünülür. Bu da psikolojinin veremle ilişkilendirilmesidir.

Aşktan verem olan kişi genellikle duygularını içinden bastırmış bir tiptir. Çok âşık olsa da bu duyguyu içinde tutarak baskı altına alır. Virginia Woolf, “Hastalık çoğunlukla aşk kılığına girer ve aynı tuhaf numaraları yapar.”⁵⁴ diyerek aşk ile hastalık arasında yakın bir ilişki kurulduğuna işaret eder.

Veremli kahramanın çevresi de psikolojik olarak durumdan etkilenir. Hastayla birlikte üzülmüş ve onu kaybetme korkusu yaşar. Bazı eserlerde sevdiğinin veremden

⁵³ <http://www.fotoritimdergi.com/ali-ih-san-okten-bir-romantik-hastaligin-edebi-ve-fotografik-analizi> (Erişim tarihi:12.09.2015)

⁵⁴ Virginia Woolf, “Hasta Olmak Üzerine”, çev. Meltem Ahıska, *Defter*, S.2, 1986, s.62.

ölmesi bir diğer kahramanı intihara sürükler. Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* isimli eserinde Atâ, Şefika'nın veremden öleceğini anlayınca ilaç içip intihar eder.

2. TANZİMAT DEVRİ YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM

Tanzimat dönemi yazarlarının eserlerinde verem temasını incelediğimiz bu bölümde: Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Namık Kemal, Recaîzade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Samipaşazade Sezaî, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Fatma Aliye Hanım'ın eserlerine yer verdik. Bu incelemeyi kronolojik sıra gözeterek yaptık.

2.1. AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ESERLERİNDE VEREM

Felsefe-i Zenan

Letaif-i Rivayat, Ahmet Mithat Efendi'nin 1870-1894 yılları arasında neşrettiği yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romandan meydana gelen külliyatın ortak adıdır.⁵⁵*Letaif-i Rivayat*'ın üçüncü kitabındaki *Felsefe-i Zenan* adlı hikâye, kadın ve evlilik meselesi üzerinedir.

Ömrünü kitaplar arasında geçiren Fazıla Hanım'a bir gün Ayasofya “hafız-ı kütübü”, yedi sekiz yaşlarında kimsesiz, bakıma muhtaç bir kız çocuğu getirir. Fazıla Hanım onu yanına alıp yetiştirmeye karar verir. Birkaç gün sonra komşularından bir dul kadın da dört beş yaşlarındaki kızını tahsil ve terbiyesi için yine onun yanına bırakır. Fazıla Hanım kendisini Âkile ve Zekiye adlarındaki bu iki kızını yetiştirmeye adanır. Fazıla Hanım kızlara okumak ve hiç evlenmemek üzere iki önemli fikri telkin eder.

Âkile on yedi, Zekiye on dört yaşına vardığı zaman Fazıla Hanım gördüğü bir rüya üzerine artık ölümünün yaklaşmakta olduğunu sezer. Fazıla Hanım bu rüyadan birkaç ay sonra yatağa düşer. Ölürken kızlara evlenmemelerini vasiyet eder.

Fazıla Hanım'ın vefatından sonra iki kız, onun vasiyeti üzerine evlenmemek kararında ısrar ederek ve okuyarak hayatlarına devam ederler. Ancak bir gün Zekiye mahalleden Muhlis Paşa'nın konağına çağrılır. Paşa'nın karısı, eşinin tayini dolayısıyla Halep'e gideceklerini, iki oğluyla bir kızını yetiştirmek üzere Zekiye'yi de beraberinde götürmek istediklerini söyler. Âkile bu fikri doğru bulmasa da Zekiye, Muhlis Paşa ailesiyle birlikte Halep'e hareket eder. Bir müddet sonra da Âkile'den mektup gelir. Hikâyenin bundan sonrası karşılıklı mektuplarla devam eder. Zekiye bir Divan

⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Letaif-i Rivâyat*, hzl. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2001, s.XIII.

Efendisi⁵⁶ Sıtkı Efendi'ye gönül vermeye başlar. Zekiye'nin mektuplarından Sıtkı Efendi'ye ilgisinin aşka doğru geliştiği anlaşılır.

Dördüncü mektubunda Zekiye, bir gün kendisi bahçede dolaşırken Paşa'nın izinsiz bir şekilde kendi odasına girdiğini, Sıtkı Efendi ile olan mektuplarını okuduğunu, birbirlerine âşık olduklarını anladığını yazar. Paşa onları evlendirmeye karar verir. Zekiye izdivacı kabul eder ve evlenirler.

Âkile bir gün Sıtkı Efendi'den bir telgraf alır. Zekiye hastalanmıştır ve Âkile'yi görmek ister. Âkile Halep'e, Muhlis Paşa'nın konağına geldiğinde, Zekiye'yi göremez. Zira Zekiye bir süre önce ölmüştür. Muhlis Paşa'nın kızı, olan biteni Âkile'ye anlatır. Evliliklerinden bir süre önce Sıtkı Efendi konağın cariyelerinden biriyle yaşamaya başlar, Zekiye de bu hayata tahammül edemeyerek verem hastası olur. Zekiye'nin yetiştirdiği kız, hocasının durumunu şöyle ifade eder:

“Bir gece hocam uykudan uyanır, bakar ki efendisi yatağında yok. Besbelli dışarı çıkmıştır diye bekler, gelmez. Halep'in hâli malûm ya, vakit yaz olduğundan damlarda yatılır idi. Hocam, damın diğer ucunda ve Mah-ı Tâban'ın yatağını muhafaza eden perdenin arkasında bir fısıltı işitir. Derken başından aşağı soğuk su dökülmüş gibi bir şey hisseder. Hemen kalkar, yavaş yavaş perdenin yanına sokulur ve perdelerden içeriye bakar ki Sıtkı Efendi uzanmış, Mah-ı Tâban'ı dahi yanına alıp el ele vermiş konuşuyor ve müşafehelerinin iptidasını işitememiş ise de en ziyade lâzım olan cihetini her hâlde duymuş. Mah-ı Tâban, ‘Size arz-ı hahiş ve heves ettiğim zamanlar, hanım üzerine gül koklamam, insan için bir eş kâfidir der idiniz. Şimdi size zaferyâb olduğuma siz de istigrap edersiniz ya?’ der imiş. Ve efendi dahi buna, ‘O sözler eski darb-ı meselleri birer daha tekrardan ibaret idi. Bir şey ki muvafık-ı şeriat olduktan sonra onu kabul etmemek olur mu?’cevabını verir imiş.

Artık bunun üzerine hocam dayanamayıp perdeyi kaldırıvermiş. Kaldırıvermiş ama söyleyecek bir lâkırdı bulamayıp donakalmış. Nihayet Sıtkı Efendi, ‘Ne oldun?’ demesiyle hocam dahi, ‘Ne olacağım? Sen beni bir erkekle bulmuş olaydın ne olur ideysen ben de aynıyle öyle oldum’ deyip dönmüş. Ve işte o gece öksürdüğü zaman bir kan tükürmüş. Bu kan encam-ı kâr mevtine sebep oldu.”⁵⁷

Orhan Okay bu konuda şu tespitte bulunur: “Muhtemelen Alexandre Dumas Fils'in La Dame Aux Camelias'sının etkisiyle Türk edebiyatında da yaygınlaşacak olan verem santimentalizmi de böylece Felsefe-i Zenan'la başlamış olmaktadır. ⁵⁸ Bu hikâyede, Zekiye'nin verem hastası olması evlilik hayatında yaşadığı olumsuzlukların etkisiyledir. Veremin aniden ölümle sonuçlanması sebebiyle hastalığın seyri, tedavi

⁵⁶ Divan Efendisi, vezir ve beylerbeylerinin yazı işlerine bakan görevlilerin buyurucusu.

⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.85.

⁵⁸ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2005, s.114.

süreci gibi evrelerine bu eserde rastlanmaz. Kahramanın genç yaşta verem hastalığından ölmesi yazarın evlilik karşıtı tezine haklılık kazandırır niteliktedir.

19. Asır Türk Edebiyatı'nda verem daha çok aşk ile birlikte anılsa da eserlerinde veremli kahramanlara çok da yer vermeyen Ahmet Mithat Efendi bu hikâyede aldatılmış bir kızın sonunu verem hastalığı ile getirir.

Felâton Bey ile Râkım Efendi

Ahmet Midhat Efendi *Felâton Bey ile Râkım Efendi* adlı eserini 1875 yılında kaleme alır. Eserin asıl konusu Batılılaşma sorunudur. Ahmet Midhat Efendi, romanında Felâton Bey ile Râkım Efendi'yi davranışları ve tutumları ile karşılaştırır.

Bu romanda verem hastalığı olay örgüsünü belirleyen unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Yazar, eserinde verem olan iki kadın kahramana yer verir. Bunlardan biri Râkım Efendi'nin, dadısı Sadık Fedai'ye ihtiyarlık zamanında can yoldaşı olması için esirciden satın aldığı cariye. Anlatıcı-yazar cariyeyi “uzun boylu, güzel, kara kaşlı, ufacak ağızlı, güzel burunlu hâsılı mütenâsib-ülâzâ bir şey idiyse de gayet zayıf ve hastalıklı, on dört yaşında olduğundan öyle olur olmaz müşterinin beğeneceği gibi bir şey değildi”⁵⁹ diye tanıtır.

Râkım Efendi esir kızı satın almak ister. Esirci ihtiyar adam, kız için yüz altın ister. Râkım'ın elinde seksen altın vardır. Bu para kızı almaya yetmez ama Râkım pazarlık da etmez. Hürriyetin parayla ölçülemeyecek kadar büyük bir değeri olduğunu söyler. Yirmi altın için esirciden bir ay müsaade ister. İhtiyar, kızda ince hastalık olduğunu düşündüğünden kızı bir an önce elinden çıkarmak ister ve alım satım işi gerçekleşir.

Canan ismini verdikleri cariyenin geldiği ikinci günü Râkım, hekim çağırır. Hekim hastalığın kaynağı olarak Kafkasya'yı işaret eder ve o soğuk memleketten İstanbul gibi sıcak memlekete taşındıktan sonra kızın kendi kendisine şifa bulacağını söyler.⁶⁰ Hekim tedavi için şu uyarılarda bulunur:

“Siz dahi her sabah kalktığı gibi yüz elli dirhem kadar halis inek sütü kaynatıp sıcak sıcak içirmelisiniz. Tozlu topraklı yerlerde gezmemeli, şarkı söylemek filan sadrını

⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, hzl. Mehmet Emin Agar, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994, s.13-14.

⁶⁰ “Tüberküloz genellikle (ince giysiler, cılız vücutlar, soğuk, ısınmayan odalar, kötü sağlık koşulları ve yetersiz beslenmeden kaynaklanan) bir yoksulluk ve mahrumiyet hastalığı olarak düşünülmüştür.” Susan Sontag, *Metafor Olarak Hastalık*, (çev.: Osman Akınyay), İstanbul 2005, s.17.

incitmemeli. Aralıkta bir geniş yerlere götürüp ve deniz üzerine çıkarıp hava aldirmalı. Sık sık nefes aldirmaya mecbûr olacak kadar yormamalı.”⁶¹

Hekim, kızın hastalığının iyileşeceği tespitinde bulunur. Hekimin söylediklerine özenle uyulması neticesinde Canan’ın, Râkım Efendi’nin hanesine gelişinin üçüncü ayında hastalığı geçer. Kıza renk ve canlılık gelir, kızın güzelliği artar.

Diğer veremli kahraman ise Râkım Efendi’nin ders vermek için haftada iki gece evlerine gittiği İngiliz ailenin kızlarından büyük olanı Can’dır. Can, Râkım’a olan aşkından verem olur. Can’ın Râkım’a aşkından verem olması halk arasında yaygın olan veremin aşkın bir sonucu olduğu inanişimin kurguya yansımastır. Orhan Okay bu durumu şöyle ifade eder: “Eski edebiyatımızda, muradına eremeyen âşıkların yatalara düşüp hastalanmaları, Tanzimat’tan sonra romantik edebiyatın önemli motiflerinden biri olur. Alexandre Dumas-Fils’in, dönemin hemen bütün yazarları tarafından okunan romanı *La Dame aux Camelias*’dan beri Türk Edebiyatına da verem aşk, ayrılık ve bunların doğurduğu ıstırabın hastalığı biraz da hassasiyet teması olarak girer.”⁶²

Can’ın hastalığını anlatıcı-yazar şöyle dile getirir:

“Can, bir hastalığa mübtelâ oldu. Bu hastalık nedir kimse bilmez. Ortada hastalığın vücudu yok ki! Başlangıcı azim bir iç sıkıntısı oldu. Kızcağız bir yerde oturamaz. O kadar sevdiği ve elinden bırakmadığı Türkçe kitaplar dahi artık kendisini eğlendirmemeye başladı. Peder ve validesi bu hâle ziyadesiyle merâk ederek hekimlerin dahi tensibiyle her gün kızcağızı arabaya bindirip Taksim’den aşağı kırlara kadar götürür, dolaştırır, eğlendirir idi. Ancak kız bununla dahi eğlenemez oldu. Babası, ‘Haydi kızım, işte arabamız hazır, biraz gezmeye gidelim’ dediği zaman kızı âdetâ fütûrla muvâfakat gösterip pederi, ‘Ey, bugün de nereye gidelim?’ dedikçe kız, ‘Siz nereye isterseniz oraya gidelim. Benim için her yer birdir’ der ve babası, kızı kira değil a, cennete götürse eğlendirimediğini görür idi.”⁶³

Verem, belirtilerini dışa vuran bir hastalık olması ile göze çarpar. Yazarın betimlemeleri bu açıdan dikkat çekicidir. Anlatıcı-yazar, hastalığın tipolojisini şu cümlelerle oluşturur:

“Böyle bir hastalığa düçâr olan kimse ne olur bilirsiniz ya! Günden güne solar, sararır, zayıflar. İşte Can dahi öyle oldu. Felâtun Bey’in dahi demiş olduğu vechle havuç ve hattâ pancar gibi olan o gürbüz İngiliz kızı, ayva gibi de değil, belki patates kadar renksiz oldu kaldı.

⁶¹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.17.

⁶² Orhan Okay, a.g.e., s.85.

⁶³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.109-110.

Dudakları dertli koyunların akciğerleri gibi olmuş idi. O maî gözler çukurlaşmış köhne firûzeye dönmüştü.”⁶⁴

Can'ın bu haline Râkım çok üzülür. Nerede işinin ehli bir hekim görse kızın hastalığının belirtilerini anlatıp hekimin fikrini sorar. Bir zaman sonra Râkım Efendi'nin İngiliz ailenin kızlarına verdiği Türkçe derslerine ara verilir.

Hekimlerin verem hastalarına tebdil-i hava tavsiyesinde bulunmaları eskiden, hastanın yaşadığı ortamdaki uzaklaştırılıp hava değişimine yollanmasının veremli kişiye yardımcı olduğu, hatta iyileşmesine büyük katkıda bulunduğu düşüncesinin tezahürüdür. Can'ı da ailesi, Kadıköyü'nde bulunan dostlarının hanesine tebdil-i havaya gönderir. Fakat bu reçete hastalığın seyrini değiştirmez. Hatta kızın sıkıntısı orada daha da artar. Can, kız kardeşi Margrit'e Türkçe eş'ar mecmuasını göndermesine dair mektup yazar ve mektuba Râkım Efendi'nin kendisini görmeye gelirse memnun olacağını da ekler. Ertesi sabah Râkım, Can'ı görmeye Kadıköyü'ne gider.

“Can, hocasını görünce biraz güler yüz gösterdi ki, şu hâl, hâne halkınca dahi mûcib-i sûrûr olarak derhâl keyfiyeti pederine ve validesine yazdılar. Ah babalık, ah analık! Öğle üzeri idi ki, bunlar yanlarında Margrit dahi olduğu halde Kadıköyü'ne damladılar. Zîrâ Can'ın güler yüz göstermesi kendileri için pek büyük bir ni'met idi.”⁶⁵

Ayrıca kızın hasta olmasında okuduğu kitapların tesiri de hissedilir. Margrit kız kardeşi Can'ı, elinde Hafız Divanı ile bulur. Daha sonra hep birlikte evlerine dönerler. Evlerine girdikleri üçüncü gün kızın durumu iyice bozulur ve kız yatağa düşer. O zamana kadar kendisini tedavi etmekte bulunan Doktor(Z) dahi kızın hastalığı ne olduğunu bir türlü teşhis edemez. Verem olmasında karar kılsa da bu hastalığın alâmetini tamamıyla göremez. “Nihayet bir gece târîh-i atîk'i okur iken bir fıkraya tesâdüf edip ertesi gün o fıkra mûcibince hareket etmeye karar verdi.”⁶⁶ Kızın Râkım'ı görünce verdiği tepkilerden hastalığın sebebinin Râkım olduğuna kanaat getiren hekim: “Bu kızın hastalığı muhabbet-i sevdâ hastalığıdır.”⁶⁷ der. Hekim kıza iki ay ömür biçer. İyileşmesi için kızı, Râkım ile evlendirmeyi önerir. Burada hekimin hastalığa romantik bir anlam yüklediği görülür.

Verem, 19. yüzyıl romanlarında gizli aşkın sembolü niteliğini taşır. Hekimin, Mister Ziklas'a söyledikleri de bu düşünceyi destekler niteliktedir: “Râkım Efendi ile

⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.110.

⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.111.

⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.111.

⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.111.

sevişerek, hâlleşerek sevişmiş olsaydılar kerîmenizde bu hastalık vakî olmaz idi. Gâyeti bu hastalığa bedel bir ahlâksız hastalığı gelirdi.”⁶⁸

19. yüzyılda verem hastalığını psikolojik zeminde açıklamaya yönelik bir eğilim söz konusudur. Bu da hastaya belli bir denetim imkânı sağlar. Kişi adeta hastalığı kendi iradesiyle seçmiş gibidir. Mister Ziklas’ın hekime cevaben: “Bîçâre kızcağızım kendi kendisine etmiş, kendi kendisine kıymıştır.”⁶⁹demesi bu görüşü yansıtır.

Râkım, kızın hastalığının kendi aşkından olduğundan haberdar değildir. Can, Canan’ı Râkım’ın odalığı sanıp kıskandığı zamanlar Râkım’ı cariye hakkında sorgular. Râkım, kızın Canan’ı kıskandığını idrak ettiyse de bu durumun sebebinin aşk olduğunu anlamaz. Yazar romana aşktan verem olma motifini yerleştirir ve bunu hekim aracılığıyla dile getirir. Hekim, Râkım’a kızın hastalığının sebebinin şöyle açıklar: “Bizim hastanın sebab-i marazı sizmişsiniz, hem de biz şimdi şifâsını sizden bekliyoruz.”⁷⁰ Kızın hastalığı aşk hastalığı diye nitelendirilir. Râkım kardeşi, dostu gibi sevdiği Can’a bu hususta hiçbir hareketinin olmadığını kızın babasına ve hekime bildirir. Hekim, kıza şifa olacak şeyin Râkım ile evlenmek olduğu görüşündedir. Evliliklerine tek engel gibi görülen din farklılığının da kızın babasının:

“Ben kızımın Müslüman olmasına da razı olurum. İslâmiyet fena mıdır? Hep bir Allah’a tapmıyor muyuz? Akâyidimiz arasında ne kadar fark var ki? İsa ve Meryem dahi bir kızı helâkten kurtarmak için İslâm olmak sûretinde tebdil-i mezhep etmesine cevâz gösterir.”⁷¹

demesi ile ortadan kalkar. Burada Ahmet Midhat dinî görüşlerini dile getirme fırsatı bulur.

Râkım tüm bu sözlere cevaben evli olduğunu söyler. Mister Ziklas, kızını ölümün elinden kurtarması için dostluğunun yanı sıra servetinin yarısı olan üç yüz bin lirayı Râkım’a teklif eder. Canan’ı ise bir odalık düşünür ve onunla olan nikâhını bozmasında bir manî görmez. Bu noktada Midhat Efendi yabancıların Osmanlı’ya bakış tarzına dikkat çeker ve bunu hekimin şu cümleleri ile dile getirir: “Hattâ menkûhesi olsa bile ne mânî var? Osmanlı’lar menkûhelerinden kolayca ayrılıp, bir diğerine daha nikâh olabilirler.”⁷²

⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.113.

⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.113.

⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.115.

⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.116.

⁷² Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.117.

Tüm bunları şaşkınlıkla dinleyen Râkım kendisi gibi fakir, ders vererek ekmek parasını kazanan biri için sunulan teklifin kendisini ihyâ etmek olduğunu dile getirir. Ancak gönlünü Canan'a vermiştir. Para için ya da başka bir şey için Canan'ı üzmemek istemez ve teklifi reddeder. Râkım'ın bu sözlerine hekim de Ziklas da şaşırır. Hekimin aklına Râkım'ın teklifi sahte olsa da kabul etmesi gibi fikirler gelir. Hatta Mister Ziklas "Değil şu kızımı al da, var kıza duyurmadan gizlice Cânân'a olan aşkını yine muhafaza et!"⁷³ der. Râkım bu teklifi de kabul etmez. Bu kısımlar nikâh bozma ve çok eşlilik hususunda dikkate değerdir. Midhat Efendi'nin kahramanları roman içinde fazla değişim göstermezler, aynı kalırlar. Râkım veremli bir hasta karşısında kendisine sunulan teklifleri reddeder ve yalancılığı, hilekârlığı bütün dünya mükâfatına karşılık kabul etmeyeceğini söyler. Bu da onun dürüstlüğünün kanıtıdır.

Hekimin aklına bir fikir gelir. Kıza Râkım'ın onu sevdiğini haber vermeyi ve hatta kendisini toplar ise nikâhlarının kıyılacağını söylemeyi teklif eder. Râkım bu fikre kıza yararı olacağı düşüncesiyle karşı çıkmaz. Hekim, kızın derdini hiç kimseye söylememesinin bu hastalığa sebep olduğu görüşündedir. Râkım ve hekim kızın yanına giderler. Kızda Râkım'ı görünce bir neşe görülür. Hekim, kıza Râkım Efendi'nin kendisine âşıkane muhabbeti olduğunu söyler. Dahası evlilik teklifi edeceğini babasının da buna izin verdiğini bildirir. Can'a şöyle söyler: "Müslümanlık dininde sizi kendi dininizde olduğunuz hâlde nikâh edilmeğe müsâade vardır."⁷⁴

Can, Râkım'ı sevdiğini, fakat Râkım'ın onu kardeş gibi sevdiğini söyler. Oysa Can onu Canan nasıl seviyorsa öyle sever. Kızın bu sözleri babasının, hekimin ve Râkım'ın gözlerinin dolmasına sebep olur.

Can, Râkım'a olan duygularını açmak için şiiri araç olarak kullanır ve ona şu beyti söyler:

"Ger berlebemnihi leb yabemhayât-ı bâkî

An dem ki cân-ı şîrin başed be-leb resîde"⁷⁵

Bu beyit üzerine Râkım ağlamaya başlar. Kızın verem olmasının sebeplerinden biri olarak gösterilen okuduğu şiirler esere lirizm kazandırır. Bu da verem hastalığına romantik bir gözle bakılmasına hizmet eder. Ahmet Midhat, bir kızın sağlığı söz konusu

⁷³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.117.

⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.119.

⁷⁵ "Eğer tatlı canımın dudaklarına kadar gelmiş olduğu şu anda, sen dudaklarını dudaklarım üzerine koyar isen hayat-ı bakî bulurum. Yoksa böyle kıvrana kıvrana can verir giderim." Beyitin tercümesi şu şekildedir: "Ölüm anında bile beni bir öpersen bâkî hayat bulurum."

olsa da burada “taaddüd-i zevcât”a müsaade göstermemiştir. Hâlbuki onun hayat hikâyesinde bir insanın hayatını kurtarmak için ikinci evliliğini gerçekleştirdiğini görürüz.

Can babasına evlilik kararının uygulanmasına imkân olsaydı dirilip kalkacağını söyler. Ancak Râkım’ın onu kız kardeşi gibi sevdiğini bilir. O yüzden Can, adeta kendi iradesiyle vereme teslim olur. “Hattâ Râkım bana acıdığından ötürü sizin dediğinize râzı olacak olsa bile, ben râzı olmam. Zîrâ vefat edersem ben edeyim. Kendi saâdetim için bir bîçâre kızcağızın helâkine râzı olamam.”⁷⁶ der. Bu sözler üzerine doktor bile hıçkırığa hıçkırığa ağlar. Can, Râkım’a bakarak şu beyiti okur:

Azm-i dîdâr-ı tu dâred cân ber leb âmede

Bâz gerded yâ ber âyed çîst fermân-ı şumâ⁷⁷

Kız kendisine gösterilen merhamet için teşekkür eder. Can’ın hastalığı kabullendiğini kendini ölümün kollarına bıraktığı görülür. Râkım’a şöyle der:

“Sen bu kadcılık bir hîleye rıza göstermek için dahi, gönlüne büyük bir cenk etmişsindir. Bu fedâkârlık senin tarafından benim için bir büyük fedâkârlıktır... Ah, şu saatimde senden bir bûse almak için her ayıbı göze aldırırdım. Lâkin karârım âhirete kadar senin bir bûsene dahi müştâk ve hasret olarak gitmektir. Allah’ın merhametini bu sûretle kazanabileceğim ümidindeyim.”⁷⁸

Can’ın durumunun Râkım’a verdiği üzüntü çok büyük olur. Anlatıcı- yazar bunu şöyle ifade eder:

“O kadar ki, o zamana kadar Râkım’da Can için bir aşk yok idiyse bile, ondan sonrası için hâsıl olabilmek istidâdları dahî baş göstermiş denilebilir. (...) O bîçâre kızcağız ne hâllere girmiş, âhret insanı suratını almış. Vallahi sevilmeyecek kız da değildir. Fârisî okumak da ona mahsûs idi. Ah, işte onu bu hâllere koyan Hoca Hafız’ın Divanı değil midir? Ben bu dereceye kadar te’sîri olacağını hesap edememiştim. En yanık beyitleri ne kadar bir sûz-ı derûnla dinler ve alırdı. Meğer kendisini zehirlemek için imiş. Vah bîçâre Can vah! Eğer kıza bir hâl olur ise vallahi yanarım.”⁷⁹

Daha sonra Râkım Efendi ile Felâtun Bey karşılaşır. Yazarın bu iki adam arasındaki zıtlıklar üzerinde durması romanın kurgusunu da belirler. Râkım, İngiliz ailenin kızları tarafından sevilmekteyken Felâtun Bey aynı ailenin aşçısıyla aşk yaşamaya kalkar ve aile tarafından istenmez. Râkım, Felâtun Bey’e Can’ın verem

⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.121.

⁷⁷ “Derdi muhabbetinle eridim. Hayatımın geri kalanından ümidim kalmadı. Şimdi ise dudaklarım üzerine gelmiş olan can-ı şirinim seni görmek ister. Fırlayıp çıksın mı, yoksa yerine ricat eylesin mi, fermanınız nedir?”

⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.121.

⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.123.

olduğunu söyler. Felâton Bey ise “Senin gibi feylesofların yapacağı iş bu kadar olur. İffetini muhafaza edelim diye böyle körpecik kızları verem ederler, bırakırlar. Bana alâka etmiş olsaydı da bak hiç böyle verem olur mu idi? Turp gibi yaşar idi, turp!”⁸⁰ der. Burada Felâton Bey’in kızın aşkına karşılık vererek onu mutlu edebileceğini ve verem derdinden kızı kurtarabileceğini düşünür. Râkım bu sözlerin üzerine meseleyi kapatır. Felâton Bey ile sohbetlerinin ardından evine gider.

Can’ın hastalığından duyduğu üzüntü Râkım’ın davranışlarını değiştirir. İşini asla aksatmayan Râkım ne yapacağını nereye gideceğini bilmez halde evinden dışarı çıkmaz. Canan’a ders vermeye gelen Râkım’ın metresi Yozefino evi kederli bulur. Râkım, Yozefino’ya ölüm hâlinde olan hastaya acıdığından bahseder. Râkım kızın hastalığını gençlerden beklenebilecek olan “ince hastalık!”⁸¹ diye nitelendirir. Yozefina da kızı acır ve kızın iyileşeceğini umar.

Son bölümde Doktor Mösyö Z. İle Râkım’ın ve pederinin Matmazel Can huzurunda oynamak istedikleri oyunu beceremeyip de kız gizlediği aşkını itiraf ettikten sonra hastalığı şiddetlenmeye başlar. Bunun üzerine Ziklas, diğer kız Margrit için korkup onu İskenderiye’ye yollar. Margrit giderken Râkım’a şunları söyler:

“ Ne ettim ettim, yüreğim üzerine taş bağladım, kendimi senin aşkın nâmı verilen ölümün pençesinden kurtarabildim. Cânân’a mahsûs selâm söyle. Hemşiremin kâtili kendisi olduğunu bilsin. Fakat bu katilde kemâliyle ma’zûr olduğuna dahi emîn olsun.”⁸²

Hekimler kızcağız ile uğraşmayı bırakırlar. Validesi ve pederi bile bugün yarın vefatını bekleyerek her istediği şeyi kızı verirler. O gün ise kızın canı et ister. Aşçıyı çağırıp gayet kuvvetli olması uyarısıyla beraber bir et suyu ısmarlar. Kızın anne ve babası kendisini böyle bir durum içinde çoktan beri görmediklerinden şaşırırlar. Kız yemeğini yedikten sonra yatmayıp yatağı içinde oturur ve tabip Mösyö Z.’yi çağırmasını söyler. Bir saat sonra gelen tabibe kız göğsünden şimdiye kadar hissetmemiş olduğu güzel bir kaşıntı benzeri bir şey hissettiğini bildirir.

Hekim, kızı kan ya da balgam gelip gelmediğini sorar. İki gün evveline kadar kanlı balgam ve pıhtılar tükürmekte olan kızda iki günden beri hiçbir şey gelmez. Hekim, kızı kendinizi soğuktan koruyun, iyice beslenin gibi tavsiyelerde bulursa da

⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.124.

⁸¹ “Bizde halk arasında vereme ‘ince hastalık’ denmesinin nedeni bir anlamda bu hastalarda düşünülen ‘ince duygululuk’un ifadesi olarak yorumlanabilir.” Baki Asiltürk, Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Hastalık, İstanbul, İkaros Yayınları, 2009, s.94.

⁸² Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.138.

yüreği ona: “Demek oluyor ki, iki gün sonra bütün bütün rahat edeceksiniz. Zira bu hastalık insanın son günlerinde bir kaç gün böyle müsâidçe davranır”⁸³ der.

Hastalığın son zamanlarında verem, aldatici bir görünüm sergiler. Hastanın iyice canlanması ölümün yaklaşmasının habercisi olabilmektedir. Bu, 19. yüzyıl romanlarında görülen verem hastalığının karakteristik özelliğidir. Anlatıcı-yazar:

“Yahu, bu zâlim hastalık son günlerinde insânın midesini de mi açıyor, ne oluyor? Can’ın midesine bayağı bir kuvvet geldi. Hem gâyet kuvvetli et suları göğsünü dahi yumuşattığından öksürüğü bütün bütün kesilmiş ve binâenaleyh kan ve balgamları dahi unutulmuştu. Garîbi şunda ki, tabîbin vazîfesinden sonra iki değil, beş gün geçti, kız hâlâ vefat etmedi! Vefat etmedikten başka, etmek istemediği dahi görülmeğe başladı.”⁸⁴

Tabip tekrar çağırılarak kızını muayene eder ve hastalığın bu şekilde değişmesine bir anlam veremez. Kızın ihtiyaten bir su tertibiyle yine güzelce beslenmesini, soğuktan ve rutubetten ve tozdan topraktan korunmasını tavsiye eder.

Tabibin verdiği ilacın tesirli olduğu düşünülür. Kız midesinde gittikçe kuvvet bulur. İkinci gün tabip bir daha çağırılarak yine o ilaçtan ve fakat biraz daha kuvvetlisini yapması istenir. Tabip ilâcında böyle bir tesir olmadığını bildiği halde, ilacı hakkında olumlu düşünceyi bozmaz ve güya daha kuvvetlisini tertip eder.

“Evet ilâcın bu def’a ki tesiri daha ziyâde oldu ya! Yatağında kımlıdanamayan hasta, oda içinde gezinmeğe bile başladı. Ey şimdi Molyer’in tabîbler hakkında söylediği söz yalan mıdır? Tabipliğin en fennî ciheti, bir hastanın vefât etmiş olduğunu anlamak olup yoksa bir hastalığın hangi hastalık olduğunu teşhise muvaffak olsalar bile her hastalığın birçok envâl olduğundan, hangi nev’inden olmasını hükmedememektedirler.”Tevrüm hakkında teşhîs-i maraz kitaplarına dercedilmiş olan sahifelerde yazar ki, bu illete mübtelâ olanlar için ilâç olmayıp verilen ilâçlarsa henüz derdest-i tecrübe olan şeylerdir. Lâkin en altında ihtiyât olarak iki satır daha yazılmış. Denilmiş ki, “ Bu hastalıktan bazı kere kendi kendisine iyi olanlar dahi vardır.” Şimdi doktor Z. dahi biçâre Can’ın yeniden can kazandığını görünce ‘Patoloji kitabının şu son ihtiyarı doğru imiş be!’ diye kendi kendisine taaccüb ederek artık kızın iyi olacağını yakînen gördükten sonra, herif bütün bütün lokman kesildi...”⁸⁵

Kız gereği gibi kendini toplar ve yataktan tamamen çıkar. Ziklas iki günde bir kızın durumundaki değişikliği Râkım’a yazar. Hastalığın seyri ile ilgili gerekli bilgiyi verdikten sonra yazısına Râkım’ın, evlerine gelir de kızını ziyaret ederse hastalığın tekrarlaması korkusu duyduğunu da ekler.

⁸³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.140.

⁸⁴ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.140.

⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.140-141.

Kız, iyileştikçe hocası Râkım'ı görmek ister. Babası hastalığın tekrarlayacağı endişesiyle bu isteğe itiraz eder. Kız artık Râkım için yüreğinde aşka benzer bir şey hissedememekte olduğunu temin eder. Babası, İzmir'de bulunup öteden beri kendisiyle evlenmek isteyen bir dayızadesinin teklifini kıza sunar. Kız, bu teklifi kabul eder. Buna dayanarak özel uşak gönderilerek Râkım getirilir.

“Koca Râkım, kızı hayatta görünce sevincinden çıldıracağı geldi. Can, Râkım'ı görünce vücûdunda daha ziyâde bir rahat, bir sohbet bularak Rakım'a:

‘Beseret ger heme âlem beseremtîğ-i zenend

Ne tevânberd-i hevâ-yı tu bîrûn ez ser-i mâ’⁸⁶

beytini okumuş idiye de, Râkım, kendisini bu hâle koyanlar işte bu beyitler olduğundan bahisle ba'de-ezîn bu gibi hayalât-ı şâîrâneye ehemmiyet vermemesini tavsiye ve kız dahi artık yeniden kazandığı hayatı muhâfazaya himmet edeceğini te'mîn eylediğinden her tarafın memnûniyeti derece-i nihâyete vardı.”⁸⁷

Burada verem olan hastaların sanki kendi ellerindeymiş gibi ölmemeyi seçebileceklerine dair bir inanış görülür.

Râkım, Mösyö Ziklas'a son olarak şunları söyler: “Cenâb-ı Hak işte hem üç yüz bin lira servetinizi ve hem de nur gibi kerîmenizi size tekrar ihsân eyledi.”⁸⁸

Margrit, İskenderiye'den ve Can'ın dayızâdesi İzmir'den ve Margrit ile evliliği yine bu aralık kararlaştırılan bir yeğeni dahi Halep'ten gelip kasım üzeri bunların evliliği için balo verilir. Bu baloda sevincinden ömründe ilk defa olarak Râkım da polka oynar. Can'ın iyileşmesi ile Râkım gönül rahatlığı ile Canan ile evlenebilir.

Bu romanın olay örgüsü içinde, verem olan iki kadın kahramanın da iyileşmeleri yazarın iyimser mizaca sahip olmasının tezahürüdür. Ahmet Mithat Efendi, kahramanlarını mutlu sonuca ulaştırır. İnci Enginün'e göre: “Eserde Râkım'a umutsuz bir aşkla bağlanan ve verem olan Can'ın da gördüğü tedavi sonucunda iyileşmesi, yazarın gençleri yeni bir hayata başlatma arzusuna bağlanabilir. Romantizmin bütün etkisine rağmen ilk eserlerde verem de iyileştirilebilen bir hastalıktır.”⁸⁹

⁸⁶ Bütün dünya aleyhime ayaklanarak başıma kılıç vursa bile, sana olan arzumu başımdan çıkaramazlar.

⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.141.

⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s.141.

⁸⁹ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul, Dergâh Yay., 2010, s.202.

2.2. ŞEMSETTİN SAMİ’NİN ROMANINDA VEREM

Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat

Şemsettin Sami’nin *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*(1872) isimli tek romanı Türk edebiyatının ilk romanı olarak kabul edilir. Romanda gençlerin birbirlerini görüp tanımadan evlenmelerinin tehlikeli sonuçları olabileceği üzerinde durulur.

Talât ve Fitnat birbirlerine âşık iki gençtir. Üvey babası ise Fitnat’ı zengin bir adamla evlendirmek ister. Fitnat, sevdiğinin yerine tanımadığı biriyle nikâhlanması üzerine birkaç günde üzüntüsünden zayıflar ve gül gibi yanakları sararıp solar. Fitnat, kendisine acıyan Emine Hanım’a durumunu şu sözlerle ifade eder: “-Ah! Valideciğim! Benden ümidi kesin artık... Öleceğim... Öleceğim... Kan tükürüyorum... Verem oldum...”⁹⁰

Romanın sonunda Fitnat, veremden değil intihar ederek ölür. Bu acı, Talat’ın da ölümüne yol açar. Yazar, karamsar bir hava ile eserini sonlandırır.

2.3. NAMIK KEMAL’İN ESERLERİNDE VEREM

Vatan Yahut Silistre

Namık Kemal’in en tanınmış eseri olan *Vatan yahut Silistre* (1873) vatan sevgisi uyandırmayı amaçlayan bir piyestir.

Eserin kahramanlarından Zekiye on dört aylıkken ağabeyi de üç yaşında iken subay olan babaları bir namus olayından sonra divanıharp tarafından uğradığı hakaret üzerine evine geri gidemez ve kaçar. Zekiye’nin babası Sıtkı Bey’in bu olayda haksız yere rütbesi alınmıştır. Bu acıya dayanamayan karısı ise Sıtkı Bey’in ardından beş sene verem olup yattıktan sonra, kocasına duyduğu özlemle ölür. Aradan iki yıl geçmeden oğlu da vefat eder. Tanpınar *Vatan Yahut Silistre*’den hareketle dönemin edebiyatı ile verem hastalığının ilişkisi hakkında şu tespitte bulunur: “- İkisi de bittabi veremden ölürler. Devrin edebiyatı başka hastalık bilmez gibidir. İntihar ise piyeslerin sonuna mahsustur.-”⁹¹

⁹⁰ Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*, hzl. Özlem Nemutlu, İstanbul, Özgür Yayınları, 2015, s.142.

⁹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.379-380.

Ayrıca eserde Zekiye'nin Abdullah Çavuş'a: "Lütfen, çocuklarınıza da devlet yolunda ölmeye izin verin. Bu kadar gençler verenden, vebadan ölüyor. Bir ikisi de kurşundan, güllenden ölürse ne olur?"⁹² diye sorması dikkate değer bir noktadır.

Zavallı Çocuk

Namık Kemal, Magaso'da bulunduğu müddetçe yazdığı üç fasıldan ibaret olan *Zavallı Çocuk* isimli tiyatro oyununu 1873 yılında kaleme alır ve kitap halinde bastırır. Bu piyes sahnede de oynanır. Eserde vaka basittir. Tanpınar bu mesele için şöyle der: "Recaizâde'nin 'Vuslat'ı', Abdülhak Hamid'in 'İçli Kız'ından, Uşakîzade'nin 'Bir Ölü'nün Defteri'ne kadar bütün bir edebiyatta bu küçük piyesin havasını buluruz."⁹³

Piyesin konusu anne ve babanın, çocuklarını, evlenecekleri şahsı seçmeleri konusunda serbest bırakmamalarının büyük felâketlerle sonuçlanabileceğidir. Namık Kemal, kızlarını, onların istemedikleri kocalara veren annelere "Aile" adlı yazısında isyan eder: "Ey bahtsız valide! Derdin ne ki daha vücudundan ayrıldığına teessüf edecek kadar mübtelâ olduğun ciğer-pâreni kendi istediğin ve onun istemediği bir ecnebinin yatağına vermek için hâb-gâh-ı ârâmını pamuk şiltelerden kara topraklara tahvîl etmeğe sebep olursun?"⁹⁴

Halil Bey, akrabasının çocuğu olan Atâ'yı öksüz kaldığı için zamanında evine alır ve evin kızı Şefika ile Atâ kardeş gibi büyürler. Halil Bey'in kızı Şefika on dördüne, Atâ da on dokuz yaşına gelir. Atâ, Mekteb-i Tıbbiye'de okumakta olan bir gençtir. Kız yakında tamamen çocukluktan çıkacağından birbirlerini göremeyeceklerdir. Şefika, Atâ'ya karşı aşk duygusu besler. Fakat yaşının da küçük olması sebebiyle bu duyguyu tam olarak tanımlayamaz.

"Gide gide hiç şüphem kalmıyor: muhabbet mutlak budur. Güzel amma, ben nineciğimi de seviyorum. Niçin her gece gözlerimi kapadıkça, rüyama girmiyor? Babacığımı da seviyorum. Niçin kendi evde olmadıkça hayali gözümün önünde gezinmiyor?"⁹⁵

Şefika, aşk derdini kimseye belli etmemek fikrindedir. Ancak bu derdin gizli kalması ona göre daha kötü sonuçlara sebep olacaktır:

⁹² Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s.47.

⁹³ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.382.

⁹⁴ Namık Kemal, "Aile", *İbret*, No.: 56, 19 Kasım 1872.

⁹⁵ Namık Kemal, *Zavallı Çocuk*, hzl. Mustafa Nihat Özön, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1947, s.51.

“Ninem, babam çehremden, tavrımdan bir şey anlamasın diye korkumdan yerlere geçiyorum. Halimi kendinden saklamak da gene başka bir belâ! Anlasa ârimden, anlamasa kederimden öleceğim. Ah! Bu, mutlak muhabbetten başka bir şey değildir.”⁹⁶

Şefika, Atâ’ya şöyle der:

“Bundan iki ay evvel... tamam iki ay evvel o vakitten beri iki keredir mektepten geliyorsun; burada, gene bu odada bir hikâye kitabı okuyordun, aklına geldi mi? Hani bir paşanın kızı varmış, komşusunun oğlunu severmiş sonra kızı başkasına vermişler, çocuk kendini öldürmüş, onun üzerine kız da telef olmuş. Gene mi hatırlayamadın? Hani hikâye oraya geldiği vakit ben ‘Süphanallah, bir kız istediği adama varmamakla telef mi olur?’ demiştim.”⁹⁷

Şefika, işte bu kitapta kendi derdini görmeye başlar. Şefika ile Atâ’nın konuşmalarından hislerinin karşılıklı olduğu anlaşılır.

Romanda aşk bir hastalık gibi tasvir edilir. Bu hastalığın adı daha sonra verem olacaktır. Şefika, aşkı uğruna ölmekten zevk duyacağını belirtir. Burada ölüme yüce bir anlam katar.

Kitap okuyan Şefika ve Atâ’yı Halil Bey de dinlemek ister. Atâ’nın rast geldiği yazı Namık Kemal’e ait olan “Muhabbet”tir.

“Ömrün meşakı çekilirse yalnız muhabbet sayesinde çekilir. Hayatın bir lezzeti varsa yalnız muhabbettir. Muhabbet ne büyük lezzettir ki, insan cefasında da bir başka lezzet bulur. Muhabbetle yaşayanlar nasıl yaşasa memnun yaşıyor, muhabbet için ölenler nasıl ölse memnun ölüyor.

...

Âlemde kim vardır ki, yarıyla bir döşekte bir saatte ölmeye bütün hayatını feda etmesin.”⁹⁸

Atâ’nın okuduğu hazin şeyler Şefika’nın yüreğine çarpıntı getirir.

İkinci perde Şefika’yı zengin bir paşa ile evlendirmek istemeleri ile başlar. Babası kızının halini beğenmez ve şöyle der:

“Çehresine bir karanlık renk geldi, gözlerine bir hafif duman çöktü. Hâlâ o duman geçmedi. O kadar zayıflıyor ki, bayağı her gün vücudunun eriyen yerleri gözle fark olunuyor. Gözleri daima toprağa bakıyor, yüzündeki renk yapııştırma gibi duruyor. On dört yaşında çocuk senden benden bitâp olmuş. Biçareye bir hal olmasından korkuyorum.”⁹⁹

⁹⁶ Namık Kemal, a.g.e., s.51.

⁹⁷ Namık Kemal, a.g.e., s.56.

⁹⁸ Namık Kemal, a.g.e., s.62, 63.

⁹⁹ Namık Kemal, a.g.e., s.67.

Edebiyatımızdaki veremli tipin özellikleri tam da bu şekildedir. Verem, insanı günden güne zayıflatır, eritip tüketir.

Kızın üzgün bir halde bu evlenmeyi kabul etmesi babasını şüphelendirir. Anne ise bu evlenmenin aileyi kurtaracağı birtakım zorlukları düşünür. Bu yüzden de Halil Bey'in şüphelerini yok etmeye çalışır. Kız, Atâ'ya olan hislerinden annesine bahseder. Anne ise kızına, babasının sarrafa olan beş yüz kese borcundan bahseder. Paşa ile evlenirse paşanın bu borcu ödeyeceğini de söyler. Ailesini zor durumdan kurtarmak için Şefika, sevmediği biriyle evlenmeyi kabul eder. Fakat evleninceye kadar Atâ'ya bir şey duyurulmamasını ister. Annesi kızının Atâ'ya olan hislerinin geçici bir çocukluk hevesi olduğu fikrindedir. Atâ, bu konuşmanın olduğu gün eve gelir. Bu durum Şefika'nın ıstırabını arttırır. Atâ'dan durumunu saklamak zorunda olması Şefika için çok zordur. Şefika, Atâ evden giderken: "Ah! Bu can evimdeki sancı da beni öldürüyor. Sabahtan beri sanki ciğerimin her dakikada bir parçası kesildi."¹⁰⁰ der ve öksürerek mindere yığılır.

Üçüncü perdede Şefika çok hastadır. Hekim hiç bu kadar şiddetlisini görmediği veremin, kızını akşama sabaha öldüreceği tespitini bir komşu kadına söyler: "Allah bilir amma akşama sabaha yolcu görünür. Ben ömrümde bu kadar şiddetli verem görmedim. Yirmi beş günün içinde biçareyi bitirdi gitti." Yine de "Ne ise her gidici zannettiğimiz de gitmez a! Cenabihak mucize gösterir."¹⁰¹ Hekimin veremin tedavisi için çaresiz kaldığı görülür. Komşu kadın ise hekime şöyle der:

"Beyefendi, ben bir iki gündür çocuğun halini beğenmiyorum. Günde üç dört kere nöbet geliyor. Zamk gibi yapışık yapışık terler döküyor. Öksürüğün hiç arkası kesildiği yok. Ümidim evvel Allah sonra size kaldı"¹⁰²

Hekim ile Halil Bey'in konuşmalarından durumun umutsuz olduğu, veremin tedavi edilebilir olmadığı anlaşılır. Halil Bey, hekime "Akşama teşrif eder misiniz" diye sorar. Hekimse bu soruya şu şekilde cevap verir:

"Hacet yok efendim! İktiza eden ilaçları yazdım. Nasıl kullanacaklarını da kalfaya tarif ettim. Allaha emanet, öyle daima yanında hekim bulanacak hastalardan değil.(Kendi kendine) Akşama gelip de cenazesini mi göreceğim!"¹⁰³

¹⁰⁰ Namık Kemal, a.g.e., s.79.

¹⁰¹ Namık Kemal, a.g.e., s.83.

¹⁰² Namık Kemal, a.g.e., s.81.

¹⁰³ Namık Kemal, a.g.e., s.83.

Şefika yalnızken, “İki ay evvel bana biri bugün verem döşeklerinde telef olacağımı haber verse inanır mıydım? Nasıl inanayım pek de genç idim.”¹⁰⁴ diye düşünür.

Sarraftaki borçların senedi alınır ve eve gönderilir. Şefika çektiği eziyetlerin boşa gitmemesinden teselli bulur. O gün Atâ'nın tatil günü olduğundan eve gelme olasılığı vardır. Şefika, Atâ'nın kendisini görmesine engel olunmasını ister. Fakat Atâ, Halil Bey ile karşılaşır. Baba, kızının ağır hasta olduğunu ve kızını daha yeni nikâh etmiş olduklarını Atâ'ya söyler. Kızın hastalığından kendini sorumlu tutan Atâ hemen bir reçete yazarak eczaneden keskin bir zehir getirilmesini ister. Kızın nabızlarını kontrol eden Atâ, “Daha bir iki nefeslik hayatı var. Nabızlar sekte içinde. Ağız sağ tarafa mail. Gözler gitmiş. Allah hastalığına da bir güzellik vermiş ki yüzünü gören vereme âşık olacak...”¹⁰⁵ der. Bu da 19. yüzyıl edebiyatında, ölmekte olan verem hastalarının daha da güzelleştikleri inancının yansımasıdır. Diğer hastalıkların hiçbiri hakkında veremin insan fizyolojisine olan bu olumlu etkisi gibi bir durum gözlenmez.

Atâ, tıbbiyede okumasına rağmen sevdiğinin hastalığı karşısında çaresiz kalır: “Seni birine zorla nikâh ettiler de benim için verem oldun, ölüyorsun öyle mi?”¹⁰⁶ Eczaneden getirttiği ilacı içer ve ıstırap içinde can verir. Bunu gören Şefika da hastalığın son merhalesinde bulunduğundan dolayı ölür. Sevdiği ile birlikte ölmek Şefika için tarif edilemez bir mutluluk sebebidir. Şefika'nın son sözleri, “Ah! benim gibi ölmek ne kadar lezzetli imiş bilseniz... dünyada bir dakika kalmak istemezsiniz.”¹⁰⁷ olur.

“Piyenin son perdesindeki zehir içme sahnesi ile Hugo'nun Hernani piyesindeki zehir sahnesinin, yalnız zehir içme gibi sadece olgu benzerliği değil, iki genç arasında söylenen sözler bakımından andırışları dikkate değer derecededir.”¹⁰⁸

Namık Kemal'in, eserini mutsuz bir son ile bitirmesi onun gençlerin evlilikleri hususunda serbest bırakılmazlarsa bu durumun felâketle sonuçlanacağı tezini güçlendirir. Bunu yaparken de verem hastalığı ile okuyucunun hislerine hitap eder.

¹⁰⁴ Namık Kemal, a.g.e., s.85.

¹⁰⁵ Namık Kemal, a.g.e., s.88.

¹⁰⁶ Namık Kemal, a.g.e., s.89.

¹⁰⁷ Namık Kemal, a.g.e., s.94.

¹⁰⁸ Namık Kemal, a.g.e., s.32.

2.4. RECAÎZADE MAHMUT EKREM'İN ESERLERİNDE VEREM

Muhsin Bey Yâhut Şâirliğin Hazin Bir Neticesi

Recaîzade Mahmut Ekrem, *Muhsin Bey yâhut Şâirliğin Hazin Bir Neticesi* isimli hikâyesi 1891 yılında yayımlanır.

Hikâyede Muhsin Bey yirmi iki yaşında zeki, çalışkan ve şairane hayalleri olan bir gençtir. Bu genç, çocukluğundan beri Dilârâ'yı çok şiddetli bir aşk ile sevmektedir. Bu aşk iki genci de mutlu eder. Aileleri de bu aşktan haberdarlardır. Hatta beş ay sonra gelecek olan bahar içinde bir düğün yapılması planlanır. Fakat Dilârâ merhum annesinden verem hastalığını miras olarak almıştır:

“...zavallı Dilâra vâlide-i merhûmesinin bir hazin mîrâs felaketi olmak üzere daha rahm-ı mâderde iken bulaştığı maraz-ı hâil-i veremden hayatının yirminci ve bu hayatı kendisine pek şirin-güvar eden muhabbetin üçüncü yılında bâd-ı semûm ile hırpalanmış bir çiçek gibi birden bire solup sararmağa başladı. Bî-çâre kız marazının kesb-i şiddet ettiği Kanun-ı Sâni evâlinde artık bütün bütün dermansız kalmakla yatağa düşmüş ve üç ay sonraki sahraların yeşillenip ağaçların yeniden hayat bulduğu ve kuşların âşıkane terennümlerle ilân-ı sürûra başladığı Nisan içinde- pençe-i mevt-i bî-emane teslim-i hamâme-i ruh etmiş idi.”¹⁰⁹

Sevdiğini kaybeden Muhsin çok sarsılmıştır. Her sabah Dilâra'nın mezarını ziyaret eder. Sürekli onu düşünür bir yandan da verem hastalığının sebeplerini ve özelliklerini araştırmak onun için bir vazife olur.

Dilâra'nın daha önceden göndermiş olduğu mektupları incelerken gözüne bir kâğıt ilişir. Dilârâ bu yazıda gönderdiği şiiri kendi yazdığını söyler. Sihatini daha iyi olduğunu söyler, öksürüğünün azaldığından da bahseder. Fakat Dilârâ hüznüldür. Çünkü ölüp de Muhsin'den ayrılacağından korkmaktadır. Öldüğünde, hayatını bu kadar hüznü kılan verem hastalığına sebep olan annesinin onu bekliyor olacağını yazar. Ölmesi halinde Muhsin'den kendisini unutmamasını ister. Dilârâ ömrünün son zamanlarını şu mısralarla anlatır:

“Cân hasta düşüp şiddet-i sevdâ-yı serimden
Kan doldu ciğer hûn-ı dil-i pür-kederimden
Ey mevt yetiş muztaribim yârelerimden
Bitmekte hayât âteş-i âh-ı seherimden
Aşkım yetişir ey verem el çek ciğerimden!

¹⁰⁹ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.) *Recaî-zade M. Ekrem Bütün Eserleri III*, MEB, İstanbul, 1997. s. 147

Sevdâ bürüyüp gözlerimi nûru karardı
Yaprak gibi cismim kurudu soldu sarardı
Aşk âteşi varken gelecek sende ne vardı?
Bitmekte hayât âteş-i âh-ı seherimden
Aşkım yetişir ey verem el çek ciğerimden

Hicrân edecektir döşeğim toprağa tebdil
Gam çekme yakındır günümün olması tekâmîl
Bir muhtazarın mevtini lâzım mı a ta'cîl?
Bitmekte hayât âteş-i âh-ı seherimden
Aşkım yetişir ey verem el çek ciğerimden!"¹¹⁰

İsmail Parlatır bu hikâye hakkında şunları der:

“Goethe bile Genç Werther’i Muhsin Bey gibi kıvrandırmaz; aşkı kahramanına sindire sindire tattırır. Sonra da onun uğruna yok eder. Ekrem ise, kendi deyişiyle, “Zavallı Muhsin’i öldürücü soğuklarda, mezarlıkta dolaştırır; bir türlü hayatın içine sokmaz!”¹¹¹

Soğuk bir gecede Dilârâ’nın mezarı başında geçirdiği zamandan sonra Muhsin zatürreye yakalanır. Hekimler onu tedavi etmek için gelirler. Hem sevdiği kızın ölümünün getirdiği acı hem de hastalık Muhsin’in sonunu getirir. O da sevdiği kızın arkasından ölür. Bu eserde dönemin yaygın hastalığı olan verem iki gencin kavuşmasını engeller.

Araba Sevdası

“Recaizade’nin çok yetersiz *Muhsin Bey yahut Şâirliğin Hazin Bir Neticesi* isimli eserinden sonra 1870’lerde yazıldığı halde çok geç yayımlanan *Araba Sevdası yahut Bihruz Bey’in Âşıklığı*(1896) olgun bir romandır.”¹¹² Romanın konusu, babasından kalan mirası hoyratça harcayan Batı özentisi Bihruz’un araba sevdası ve Batı tarzı aşkıdır. Yazar önsözde “...Muhsin Bey hikâyesi okurlarca ağlanacak şeylerden görülmüş olduğu halde bu Araba Sevdası gülünecek hâllerden sayılsa

¹¹⁰ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.147-148.

¹¹¹ İsmail Parlatır, *Recaî-zade Mahmut Ekrem Hayatı-Eserleri-Sanati*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995. s.216.

¹¹² İnci Enginün, a.g.e., s.253.

gerektir. Fakat dikkat olunursa bu ondan elbette daha hüznü, elbette daha çok elem vericidir.”¹¹³ der.

Gösteriş meraklısı ve araba düşkünü olan Bihruz Bey, Çamlıca’ya gezmeye gittiği bir gün orada Periveş adında bir kadına ilk görüşte âşık olur. Bihruz Bey, bu kadından bir randevu istemek ister. Ancak arkadaşı Keşfi’nin onu oyalaması, bu arzusuna mani olur. Sevdiğine mektuplar yazan Bihruz Bey, aşkını bir Batılı gibi yaşamaya çalışır. Bihruz Bey Pol ve Virgini, Kamelyalı Kadın, Ihlamlar Altında, Genç Werther’in Acıları, Manon Lescaut, Nuovelle Heloise, Secretairesdes Amants, Graziella, Lezavantürdü Şövalye dö Koblas gibi eserleri okuyan biri olarak bu eserlerdeki gibi romantik bir âşık olur. Bir gün Periveş’i ararken Keşfi ile karşılaşır. Keşfi ona Periveş’in öldüğü haberini verir. Bihruz, arkadaşının ona yalan söylediğini anlamaz. Keşfi, Periveş’in tifodan öldüğünü söylese de Bihruz romantik anlayışın tesiriyle de sevdiği kızın ölümünü vereme bağlar: “Zavallı kızcağız tifoya tutuldu deniyor, yanlış! Veremden gitti. Zalim verem! O bir kurttur ki her zaman öyle ince fidanlara gelir. Onu da galiba ben davet ettim.”¹¹⁴

Güya romantik kahramanımız Bihruz, sevdiği kızın mezarını bulmak, onun başında şiir okumak ister. Romanın sonunda Periveş’i görüp de ölmediğini anlayınca sevinemez. Bihruz Bey’in kalbini garip bir duygu kaplar.

Tanpınar, bu eserle ilgili “...kitabın bütün bir romantik edebiyatı, dolayısıyla olsa bile, itham ettiği âşikârdır.”¹¹⁵ değerlendirmesinde bulunur.

Vuslat yâhut Süreksiz Sevinç

Recaîzade Mahmut Ekrem üç fasıl üç perde olan *Vuslat yâhut Süreksiz Sevinç* isimli tiyatro oyununu 1874’te yayımlar.

“Tanzimat Döneminde yaygın olan ‘halk dramları’nın bir örneği olan Vuslat, konusunu aşk üzerine kurmuştur. Aile içinde gelişen sonu mutsuzlukla biten bu tür dram geleneğini ilkin Namık Kemal, Zavallı Çocuk adlı piyesi ile başlatır. Daha çok “romantik dram” niteliğindeki bu oyunu Vuslat izler, arkasından Hâmid İçli Kız’ı yazar.”¹¹⁶

¹¹³ Rezaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, İstanbul, Kapı Yayınları, Kasım 2013, s.2.

¹¹⁴ Rezaizade Mahmut Ekrem, a.g.e., s.164.

¹¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.494.

¹¹⁶ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.) *Recaîzade Mahmut Ekrem Bütün Eserleri I*, İstanbul: Meb Yayınları, 1997, s.10.

Kenan Akyüz, bu piyes için şu tespitte bulunmuştur:

“Evlenmede evlenecek olanların değil de ailenin söz sahibi olmasının trajik sonuçlar doğurabileceği fikri üzerine kurulu olan *Vuslat* isimli piyes *Zavallı Çocuk*'taki temayla benzerlik gösterir. *Vuslat*'ın *Zavallı Çocuk*'taki temayı aynen tekrarlaması ve karakterlerin arasında da bazı benzerlikler bulunması, eserin değerini oldukça azaltmıştır.”¹¹⁷

Bu piyeste verem hastalığı olay örgüsü içinde mühim bir yere sahiptir. Esir bir kız olan *Vuslat*, *Naima Hanım* tarafından yetiştirilir. *Vuslat* ve evin küçük beyi *Muhsin* birlikte büyür. *Lütfiye Hanım* oğluna *Vuslat*'ı gelin olarak almak ister. Fakat asıl amacı kızı çok daha pahalıya *Girit*'te oturan bir paşaya satmaktır. *Vuslat*'ın marifetlerini *Lütfiye Hanım*'a göstermesi istense de o bunu istemez. Yine de *Vuslat* bir şarkı söylemek ve aşk hakkında bir parça (*Zavallı Çocuk*'ta “*Muhabbet*” adlı yazı) okumak zorunda kalır. *Vuslat* ve birlikte büyüdüğü *Muhsin* birbirlerini severler. *Muhsin*, *Vuslat*'ı her gece odasına çağırır ve ona kitap okutur. Bu kitaplardan biri *Atala* öteki de *Zavallı Çocuk*'tur. *Zavallı Çocuk*'u ve *Atala*'yı okuyup birlikte ağlarlar. *Muhsin Bey*'i seven *Vuslat* başkasıyla evlenmek istemez. *Muhsin Bey*'den ayrılacak olma düşüncesi onu hasta etmeye başlar. Verem hastalığının belirtilerini gösteren *Vuslat*, bu duruma sebep olarak *Muhsin Bey*'e duyduğu aşkı görür:

“Ey! Bu ben miyim? Ne kadar çirkin olmuşum. Ne kadar korkunç olmuşum. Yüzümde renk kalmamış, gözümde fer yok... sakın ölmeyeyim. Âh! Hani ya o saadet! Mezara diri diri gideceğime ölmüş giderdim. Hele şu çehreye bak. Ölüm tecessüm etse bu kadar korkunç olmaz.”

“*Zavallı Vuslat*! Bî-çâre kız! Sen de aynada kendine hayran olurken iki gün içinde bak ne hallere girmişsin! Bu renk nedir? Bu çehre nedir? Ah seni bu hale getiren muhabbet ne olurdu biraz da *Muhsin* de bulunaydı!..”¹¹⁸

Vuslat o günleri düşünüp ağlarken odaya *Muhsin Bey* girer. *Vuslat*: “*Hadi git!! Seni de istemem. Artık istemem. Öleceğim!! Ecelden başka kimseyi istemem!*”¹¹⁹ der.

Son perdede *Vuslat*, *Lütfiye Hanım*'ın istekleri üzerine evden ayrılacağını anlaması üzerine daima öksürür.

“(Öksürdükten sonra mendiline tükürüp bakarak) Yine kan!.. Allah'ım ne bitmez ciğerim var imiş!”¹²⁰

¹¹⁷ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitapevi, 1995, s.61.

¹¹⁸ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.) a.g.e., s.174.

¹¹⁹ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.178.

¹²⁰ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.196.

“Anladıkça seni yaş dökülür didelerimden

Hicrinle senin kan gelir oldu ciğerimden”

“Allah’ım! Bu hicranın sonu ne olacak? Ölüm! Ölüm! Değil mi? Öyle ise tehire sebep ne bir an evvel canımı al da kurtulayım! (Birdenbire ürkerek) Ölüm; İstemem. Ölmeyeceğim, Muhsin’in kucağında öleceğim başka türlü ölmem... ölmem.. ölmem... (diyerek yatağa düşer.)”¹²¹

Vuslat Girit’te Mustafa Bey’in evine getirilir. Yola çıkıldığından beri hastadır. Vapurda yol boyunca Muhsin’i düşünerek ağlar. Hastalığın şiddeti gittikçe artar. Vuslat, kan tükürür. Onu satın almış olan Mustafa Bey derdini öğrenmesi için dadıyı görevlendirir. Mustafa Bey Vuslat’a çok acır ve ondan “zavallı çocuk” diye söz eder.

İstanbul’da da Muhsin Bey, Vuslat gibi çok hastadır. Başında annesi, doktor ve babası vardır. Doktor bu hastalığın tedavisine bir çare bulamaz. Verem, bu eserde dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi psikosomatik¹²² bir hastalık olarak görülür. Tedaviye bir yanıt vermez.

Cariye Nayâb, Naime Hanım’a: “Yine cayır cayır yanıyor. Hekim de nasıl şey?.. Hiçbir ilâç vermedi... Adam hiç olmazsa ateşini alacak bir şey vermez mi?... Bu hekim pek fena...

Naime Hanım: Gönül Hastasına hekim ne yapsın? Ona hekim Vuslat... O da bulunamıyor.”¹²³

Mustafa Bey’in Vuslat’ı getirmesiyle iki sevgili yan yana yatırılırlar. Muhsin Bey ve Vuslat’ın kavuşmaları çok kısa sürer. İki yan yana ölürlük. Oyun, “Ne hazin vuslat! Ne süreksiz sevinç!..”¹²⁴ cümlesiyle son bulur. Kızın adının Vuslat olması yani kavuşma anlamına gelmesi de dikkate değer bir noktadır. Recaîzade Mahmut Ekrem iki kahramanını da vereme yenik düşürüp eserini mutsuz sonla bitirir. Namık Kemal’in *Zavallı Çocuk* isimli eserinin etkisinin kuvvetle hissedildiği bu eserde de verem bir kaderdir. Bu iki genç ölmeli ki anne babalar hatalarını anlasınlar.

¹²¹ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.197.

¹²² Psikosomatik, psikolojik kökenli olan fiziksel hastalıklara verilen genel addır.

¹²³ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.217.

¹²⁴ İsmail Parlatır, Nurullah Çetin ve Hakan Sazyek (hzl.), a.g.e., s.229.

2.5. ABDÜLHAK HÂMİD TARHAN'IN ESERLERİNDE VEREM

Garam

Abdülhak Hâmîd Tarhan, *Garam* isimli 1880 mısralık uzun manzum eserini, 25 Ağustos 1293/ 6 Eylül 1877 tarihinde yazmış olsa da eser 1913 yılında Şehbal mecmuasında Süleyman Nazif'in gayretiyle yayımlanır ve dine aykırı görülerek birtakım tepkiler alır. *Garam*, bütün olarak ancak 1923 yılında basılabilir.¹²⁵

“Eserin baskısının bu kadar gecikmesi, içindeki fikirlerle Cumhuriyet devrine kadar gelen yılların zihniyeti arasında büyük ayrılıklar bulunmasından ileri gelir. *Garam*'da yazıldığı tarihte neşredilmesine imkân olmayan birçok fikir vardır. Değil Abdülhamid devri, hattâ İkinci Meşrutiyet sonrası dahi bu fikirleri kaldıramamış, eser 1913 yılında Şehbal'de tefrika olunurken ‘bazı aksâmı taasub-ı huşkashâbının kıl ü kalini davet etmiş’ bunun gürültüsü tâ Viyana'da bulunan Hâmîd'e kadar gitmiş ve Hâmîd oradan *Garam*'ın kendi kaleminden çıkmakla beraber, ‘ne kendisinin tercüme-i hâli ne de tercüman-ı fikir ve hayali’ olduğunu bildiren bir mektup yazarak, kamuoyunu yatıştırmak mecburiyetinde kalmıştır. Süleyman Nazif 1923 neşrine yazdığı mukaddimede, devir değiştiği için, Hâmîd'in bu iddiasını serbestçe tekzip ederek, eserde anlatılan hikâyenin birçok bakımdan hakiki ve fikirlerinin de samimi olduğunu ilân eder.

Yine Süleyman Nazif'in mukaddimesinden Hâmîd'in *Garam*'ı yirmi iki yaşında yazmakla beraber, ‘ahîren tashih ettiğini, fakat bu tadilatın bazı mısralara inhisar ettiğini ve aslı ile son tab'ı arasında ehemmiyetli bir fark tevellüd etmediğini’ öğreniyoruz.”¹²⁶

Garam manzumesi, şairin yazacağı birçok eseri de haber verici bir role sahiptir:

“Yaratılış, varlık yokluk, ölüm ve ölüm sonrası gibi metafizik endişeler ve sosyal tenkitler ‘Makber’den önce ‘*Garam*’da ele alınmıştır. Bu yönüyle ‘*Garam*’ın, ‘Makber’ için felsefi şiir yazma yeteneğinin başlangıcı ve Hâmîd için hayatını altüst edecek olan trajediye bir ruh hazırlığı olduğunu söylemek mümkündür.”¹²⁷

Hâmîd'in, sosyal tenkitleri, felsefi fikirleri ile yüklü olan eser aşk teması etrafında şekillenir. Eserin kahramanı, bir delikanlıdır. Hâmîd'e benzerliği ile dikkat çeken gencin Çamlıca'da köşkü vardır. Elinde bir kitapla ve aklında felsefi fikirlerle Çamlıca'da dolaşan eserin kahramanı iki genç kıza rastlar. Delikanlı, kızlardan birine ilk görüşte âşık olur. Kızların yanında Hâdiye isimli küçük bir kız ve elli yaşlarında bir zenci kadın vardır. Kızlar kaybolur. Genç ise türbedar ile konuşmaya başlar ve onun ibadetlerle ilgili inandığı şeyleri sorgular. Türbedardan kızların evini öğrenen âşık

¹²⁵ İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmîd Tarhan Bütün Şiirleri*, İstanbul, Dergâh, Aralık 2013, s.472-473.

¹²⁶ Mehmet Kaplan, "Garâm'daki Felsefi ve İçtimâî Fikirler", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul, Dergâh, Şubat 1976, s.302.

¹²⁷ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.472-473.

delikanlı kızın evinin penceresine yaklaşır. Evin içinde konuşulanları dinler ve evin yanında bulunan ağacın altında uyur. Daha sonra Hâdiye ile kız tepede gezerlerken âşık delikanlıya rastlarlar. Burada iki âşığın konuşmalarına şahit oluruz. Başka bir gün yine sevgilisinin evine giden âşık onu pencereden mehtabı seyrederken görür ve konuşmaya başlarlar. Birbirlerine aşklarını itiraf ederler ve kız pencereden bir ip uzatır, delikanlı da pencereye çıkar. Bu bölüm bize *Romeo ve Juliet*'in balkon sahnesini anımsatır.

İki âşık pencerede konuşurlar. Ablası ise kızın yatmaya zorlar. Burada kızın verem olduğu anlaşılır:

“Geldi dâhilden işittim bir sadâ;

- ‘Uykusuz kalmak muzırdır sıhhata

Gel, dedi, muhtaçsın sen rahata.’

- ‘Yok, dedi, canan ise’ uykum henüz.

Bir de bir mehtâb var pek hâb-sûz!’

Seslenen kız kardeşiymiş önce ben

Bilmedim. Bildim fakat çok geçmeden.

Keşke ben hâlâ kalaydım mübtedi!

İntihâ olsaydı cehl-i sermedi!

Sonra lâkin şöyle tekrar etti ses.

- ‘Gel inat etme bu şeb-hîzîyi kes

Uyku pek nâfi olur güz mevsimi.’

- ‘Yok, dedi yâr, öyle ben güz mevsimi

Şimdiki bir ana tercih eylemem!

Bir teverrüm hastası çün âh: Hem

Kesret üzre mevt olur güz uykusu!

Hoş değil tibben de gündüz uykusu:

Uykusuzluk illetiyle mûcibi,

İşte bir mehtâb var gündüz gibi!

Bir de saat onda ben seyran için

Kalkacakken emrini icrâ niçin?

Uykusuzla ben ettim imtizâç

Yoksa bu tenbihâta artık ihtiyaç!’

Kızdı gayetle, dedi hemşiresi,

Cânişin-i hânedân-ı fıresi:

- ‘Çünkü sizde ölmenin esbâbı çok;

Bir tedavi seyrinin icâbı yok!

Kardeşinsem de sevinçle gülmede,

Ben şerik olmam seninle ölmeye!’¹²⁸

Âşıklar birkaç defa daha görüşürler. Delikanlı bir gün sevgilisi ile bir başkasını birlikte görür. Delikanlı ile yabancı arasında bir konuşma geçer. Âşık delikanlı, eve kaçan yabancı ile kızını tabancasını alarak takip eder ve onları bir odada baş başa görür. Delikanlı tabancası ile kızını öldürür. Ancak öldürdüğü kız, sevdiği kız değildir. Delikanlı yanlışmıştır. Kendisini aldattığını düşündüğü kız, sevdiği kızın kardeşidir. Bu gerçeği zenci kadından duyan âşık delikanlı bu gerçeğe inanmaz. Delikanlıyı yakalayan zabıta memurları gençte delilik olduğunu düşündüklerinden onu Üsküdar tımarhanesine sevk ederler. Delikanlının asıl âşık olduğu kız ise broşunu satarak, onu tımarhaneden kurtarır ve kendi evine getirir. Gerçeği kabullenmeyen genç, ertesi gün kıza hakaretli bir tezkere ile ellilik banknot gönderir. Hikâyenin burada *La Dame aux Camelias* ile benzerliği dikkat çekicidir. *Garam*’daki âşık delikanlı da sevdiğine Armand Duval da âşık oldukları kadınları para ile aşağılarlar. Kadın kahramanımızın ise Marguerite ile benzer kadere sahiptir. Verem olma sebepleri aşk olmasa bile hastalıklarının seyrini sevdiği adamlar tarafından aşağılanmaları tetikler.

Gencin, sevdiği kadını aşağılamak için para yolladığı günün ardından on beş gün geçer. Âşık delikanlı Bağlarbaşı’nda bir eğlenceden dönerken zenci kadına rastlar. Zenci kadın delikanlıya sevgilisinin ölüm döşeginde yattığını ve verdiği parayı kefenlik yaptığını anlatır. Yaptığı hatanın farkına varan genç, hemen bir arabaya biner ve ölmek üzere olan sevgilisinin evine doğru gider. Ancak yolda arabası devrilir ve yaralanır. Kendisine geldiği zaman etrafını kar bürümüş ve sevgilisi ölmüştür.

Kaplan eseri şöyle değerlendirir:

“Garam hikâye olarak bir ehemmiyet arz etmez. Hâmid burada ne şahsiyetlerin karakterini, ne ruh hallerini verebiliyor, ne de hayâlde tecessüm eden kuvvetli manzaralar çiziyor. Garam’ın karakteristik tarafı sahifelerini tıka basa dolduran felsefi ve sosyal

¹²⁸ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.472-473.

fikirlerindedir. Bu fikirlerin ifade edilış tarzı yani üslup da bir kıymet ifade etmez. Garam Şekil bakımından mesnevî tarzında dikilmiş, uzun, kaba- saba bir torbaya benzer. Şair bu torbaya kafasını dolduran fikirleri karmakarışık olarak tıkıvermiştir. Bundan dolayı Garam'ı, manzum olmasına rağmen, nesir ölçüsüne göre, yani muhteva bakımından değerlendirmek daha doğru olur.”

“Garam henüz Őahsiyetinin hudutlarını almamış bir Şairin eseriydi. Öyle ki bütün bunlar için, Şairde hayatını altüst edecek ve Őahsiyetini tamamlayacak trajediye bir ruh hazırlığıdır, denebilir.”¹²⁹

Garam'ın yazılmasında Hâmid'in eşi Fatma Hanım'ın hastalığının ortaya çıkmış olmasının etkisi olduğunu düşünen Tanpınar eserin işlediği temaların Hâmid'in biyografisiyle ilişkisini belirttikten sonra eser hakkında Şu kanıya varır: “Bu çocukça dram ve manzume, içtimaî fikirlerin yanı başında biraz da Makber'in ilk müsveddesi gibidir.”¹³⁰

Hâmid'in özel hayatının eserlerini beslediği aşıkârdır: “Süleyman Nazif, ‘Garam’a yazdığı ‘Bir Mukaddime’de o sene(1292-1875) Çamlıca’da oturan iki hemŐirenin Şaire bu eseri ilhâm etmesi ihtimalinden bahseder.”¹³¹

AŞk macerası ile ilgili manzumelerin dışında kalan kısımlarda Hâmid; Allah, ruh, kader, ölüm, hayat gibi aklını meşgul eden metafizik düşüncelerden bahseder. Bunlar adeta Şairin eserlerinde kullandığı kalıcı temler haline gelir. Şair tüm fikirlerini merkezde olan trajik bir aşk hikâyesinin etrafında Őekillendirir.

Verem devrin piyes ve romanlarında da mevcut olan motiflerden biridir. Hastalığın tedavi edilmesine dair eserde hiçbir işaret yoktur. Üzüntü, veremli kahramanın ölümünü hızlandırır. Karamsar bir ton kullanan Şair romantizmin de tesiriyle eserini mutsuz sonla bitirir.

Makber

Abdülhak Hâmid, sekiz mısradan oluşın 294 bent ve toplam 2352 mısralık bir Şiir olan, ismiyle özdeşleşen ve ona Őöhreti sağlayan *Makber* adlı eserini 1885 yılında yayımlar. Hâmid'in, eşinin ölümünden sonra duyduğu derin üzüntü edebiyatımıza bu uzun Şiiri kazandırır:

¹²⁹ Mehmet Kaplan, agm., s. 249.

¹³⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 2003, s.525.

¹³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.525.

“Zamanında Hâmid evlenmek istediğinde, önce Ahmed Vefîk Paşa’nın kızı Naciye Hanım’la nişanlanır.¹³² “Bunu işiten ‘makber mülhimesi’ Fatma Hanım’ın ‘ben artık karalar giyeceğim’ demesi üzerine, Hâmid nişanı bozup hemen onunla evlenmeye karar verir ve Edirne’ye gittikten sonra, orada evlenirler.”¹³³

Bir müddet sonra, Hâmid şöyle düşünür:

“Bir sene evvel bu köşkteki odamın penceresi önünden geçerken başkası ile namzet olduğumdan dolayı karalar giyeceğini söyleyen hanım, şimdi o köşkün dahilinde refika-ı hayatım olarak bulunuyordu. Karalar giymemiş ama, hûn-rîz bir hastalık neticesinde sararıp solmuş bir mezar-ı muhayyel ü muvakkate girmiş de çıkmış gibi olmuştu. Karalar giyememiş fakat, câme-i hayatı yırtılmıştı. Terk-i cân ü hayat etmemiş ise de kesb-i reng-i memat etmiş, sanki meşk-ı ebediyet etmek istemiş, hâl-i fenada beka-yı âtiyi göstermişti.”¹³⁴

Veremden ölen Fatma Hanım’ın hastalığı ölümünden üç yıl önce, şairin şebenderlik¹³⁵ görevine atandığı Golos’ta, ortaya çıkar:

“Fatma Hanım Golos’ta bronşit denilen hastalıktan muztarib-i sadr olduğundan günde iki kere şebenderhâneye gelmeye mecbur olan Papadopolu nâmında Yunan tibbâ-yı askeriyesinden bir tabîb hâzıkın taht-ı tedavisinde bulunuyordu. Bu tabîb-i hâzık hem de bir muhibb-i sâdik idi. Finten’deki Doktor Thomas bana onun yadigârıdır. Çok kere bir tabîbin behre-i hazakatından ziyade çehre-i sadakatı müessir olur.”¹³⁶

“Hastalık zaman zaman düzelme gösterse de bronşit bir süre sonra vereme çevirir. Bombay şebenderliğine atanan Hâmid ailesiyle birlikte bir süre İstanbul’da kalır ve bu sırada karısının hastalığındaki iyileşme gözle görülür bir hâl alır. Hindistan’ın havasının veremi artırıp arttırmayacağı ile ilgili doktorlar arasında birbirine zıt görüşler Hâmid’in kafasını karıştırır. Doktorlar hastalık konusunda hemfikir değildir. Fatma Hanım’ın hastalığının ikinci dereceye vasil olduğunu ve deniz seyahatinin ona iyi geleceğini söyleyen olduğu gibi, sadece bronşit olduğunu söyleyen, tedavi maksatlı Kadıköyü’nde kalmasının da iyi geleceğini söyleyen doktorlar da vardır.¹³⁷ Hâmid ve eşi tebdil-i hava için bir ay kadar Sami Paşazâde Bâki Bey’in misafiri olarak Ada’da kalırlar. Hâmid daha sonra karısının hastalığından eser kalmadığını düşünüp Hindistan’a gitmek için yola çıkar.¹³⁸ Başlarda hastalıktaki iyileşme devam etse de bir süre sonra hastalık nükseder: “1885 senesi şubatında bir pazar günü akşamüstü zevce ve zevce bermutad arabayla gezmeye gitmiştik. Evde avdetimizde yemek hazır olduğundan, sofraya oturur oturmaz, daha bir lokma yemeden refikam bayıldı. Hemen yatağına götürdük. Ertesi gün hekimlerden haber aldık. Verem üçüncü dereceye girmişti.”¹³⁹ Hastalığın

¹³² İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, İstanbul, Dergâh, Aralık 1994, s.84.

¹³³ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.88.

¹³⁴ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.95.

¹³⁵ konsolos.

¹³⁶ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.147.

¹³⁷ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.149.

¹³⁸ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.150.

¹³⁹ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.163.

iyice ilerlediği anlaşılır ve karısının da isteğiyle İstanbul'a doğru gemiyle yola çıkarlar. Yirmi gün sonra Beyrut'a geldiklerinin ertesi günü, 1885'te Fatma Hanım ölür.¹⁴⁰

Verem karşısında çaresiz kalan, eşinin tedavisi için elinden hiçbir şey gelmeyen Hâmid, hastalığın pençesinden kurtaramadığı eşini toprağa verdikten sonra, kırk gün, sanki Fatma Hanım ile 'hem-civar ve hem-hâl olmak için', yer katında bir odada *Makber*'i yazmaya başlar. Ancak kabrin taşı yapılıp yerine konulduktan sonra Beyrut'u terk eder. Tanpınar *Makber* için şu tespitte bulunur:

“Fatma Hanım'ın acıklı sonu Hâmid'deki tohumun gelişmesine elbette hizmet edecekti. Zaten daha hastalık zamanlarında, sakınılmaz felâketin sezişleri şiirini kaplamış gibiydi. Poti'den yazdığı mektupların çoğunda bu korku bulunduğu gibi, 'Bunlar Odur'daki 'Bir İğbirar' manzumesinin altında şu acayip not vardır: 'Merhume için vefatından iki sene evvel söylemiş olduğum mersiye'dir.' Hindistan'dan ayrılmadan evvel Ekrem Bey'e yazdığı bir mektubun bazı parçalarında ise 'Makber'in asıl mersiye kısmı hemen hemen hazır, denebilir.’¹⁴¹

Hâmid'in eşinin verem hastası olması, onun sanatını harekete geçiren bir güçken eşinin ölümü adeta şairin sanatında doruk noktaya ulaşmasını sağlar. “Hâmid, hiçbir zaman büyük bir hassasiyetin adamı değildi. Çok dimağî bir ilhamı vardı; bu dimağî adam, yalnız bir noktada şiirin asıl kaynağı olan heyecanı buldu: O da ölüm düşüncesi.”¹⁴²

19. Yüzyıl Türk Edebiyatında özellikle romantiklerde ölüm teması çok işlenir. Hastalık olarak da verem, edebi türlerde moda haline gelmiş bir motiftir. Hâmid ilk eserlerinde devrin modası olarak işlediği verem hastalığını *Makber* isimli eserinde kendi yaşantısından yola çıkarak işler. Bu yüzden de şairin acısı, *Makber* isimli eserine samimi bir şekilde tezahür eder. “Bütün ferdîliklerin dışında devir dediğimiz yapıcılığı kabul etmezsek hiçbir sanat vâkiasını lâıykıyla izah edemeyiz. Ölüm XIX. asrın başında, romantizmin tesiriyle hemen her edebiyatın belli başlı temlerinden biri olmuştu.”¹⁴³

En sevdiği insanı, eşini, Hâmid'den alan verem hastalığı şairin cihanda en sevmediği, hatta nefret ettiği hastalıktır.¹⁴⁴ Verem illetinin ölümün hemşiresi olduğunu, onunla birlikte yaratılmış olduğunu adeta ölüme hizmet ettiğini belirten şair dünyadaki insanların çoğunun bu zâlim hastalık yüzünden ızdırap içinde olduklarını söyler:

¹⁴⁰ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.168.

¹⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.537.

¹⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, hzl. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, Ekim 2005, s.261

¹⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s.537.

¹⁴⁴ Hâmid'in ikinci eşi Nelly Eliza Cleaver, Fatma Hanım'a benzediği gibi o da veremden ölmüştür.

“En sevmediğim maraz cihanda,
En sevgilimi alır bir anda.
Hikmet o marazla muzdaribdir.
Derman da memâta münkalibdir.
Nısfı beşerin bu hâkdanda.
Kahrıyla o zâlimin figanda.
Hemşiresidir verem memâtın
Halkolmuş onunla bir zamanda.”¹⁴⁵

Çok sevdiği eşini veremin pençesinde gören şair, ruhunun sonsuza kadar elem içinde kalacağından emindir. Hâmid, Fatma Hanım’ın verem belirtilerini gösterdiği, durumunun değişmeye başladığı âna şu mısralarında geri döner:

“Birden o gece, yemekte hattâ,
Vechinde tagayyür oldu peydâ.
Çarpmış idi şâhbâli, yahut
Geçti ordan zılâli, yahut
Mevtin bu işaretiydi gûyâ,
Düştü yere lerzelerle bîcâ.
İşte o tagayyür oldu mebde’
Pişimdeki inkılâba hâlâ!..”¹⁴⁶

Şair, Fatma Hanım’ın hastalığı için doktorların verem teşhisinde bulunmalarını kabullenemez. Bu teşhisin yeni olmadığını Hâmid’in mısralarından anlıyoruz. Bu duruma ihtimal vermeyen şair, eşinin iyileşmesi için verem hastalarına önerilen hava değişikliğini uyguladığından bahseder:

“Bir hayli tabîb cem’edildi,
Konsülte ile verem denildi.
Evvel de bunu demişti onlar,
Lâkin bu sözü gönül ne anlar!..
Nezdimde bu gayri muhtemildi,
Tebdil-i heva dedik gidildi.

¹⁴⁵ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, s.156.

¹⁴⁶ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.156.

İş bitti, bugün şifa umup ben,
Yok yok, diyordum verem değildi!..”¹⁴⁷

Hâmid, verem hastalığı için şöyle düşünür:

“Verem denilen hastalık ölüm gibi anlaşılmaz bir şey! Üçüncü dereceye gelmedikçe- ki vakti hulûl etmedikçe demektir- onu marîz de anlamıyor, etibbâ da.

Paris’te Devain nâmında meşhur bir tabibin kendisini müteverrim zanneden bildiklerimden birine ‘bu hastalık öyle bir sırdır ki biz onu bakkal ve kasapların da anladıkları zaman anlarız’ demiş olduğu hatırımdadır.”¹⁴⁸

Şair, verem hastalığı karşısında bir şey yapamadığı için kendini suçlar. O dönem için bu hastalığın tedavisinin pek mümkün olmadığını görüyoruz. Hâmid, hastalık hızla ilerlerken hava değişikliğine gitmekte geciktiğini düşünür ve eşinin yok oluşunu adım adım anlatır:

“Vicdan beni bunda koymuyor hür,
Olmaz şunu etmemek tahattur:
İllet yürüyordu, ben bu alçak,
Bir şey yapamaz, bakardım ancak!..
Kalmakta yakîn idi tazarrur,
Gitmekte de oldu çok tehhür.
İllet yürüyordu; ben ederdim,
Tebdil-i heva yolun tasavvur.”¹⁴⁹

Şair, Fatma Hanım’ın ölümünün gerçekleşmesi şart ise de bunun verem ile olmasına isyan eder. O, veremin Fatma Hanım’ı gündün güne eritmesine, onun güzelliğini değiştirmesine dayanamaz:

Ölmekse garaz, maraz ne lâzım?..
Ölsün, fakat etmesin teverrüm.”¹⁵⁰

Hâmid’in “Vapurda geçirdiğimiz yirmi gün zarfında hasta ölüme yaklaştıkça gülüyor ve her gün daha ziyade güzelleşiyordu.”¹⁵¹ diye bahsetmesi verem hastalarının,

¹⁴⁷ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.156.

¹⁴⁸ İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, s.152-153.

¹⁴⁹ İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, s.157.

¹⁵⁰ İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, s.119.

¹⁵¹ İnci Enginün (hzl.), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, s.167.

hastalığın son merhalesinde güzelleştikleri yönündeki inancın kanıtı gibidir. Şair, eşinin veremin pençesinde inleyişlerini ve hastalığın ilerlemiş olduğunu şu mısralar ile anlatır:

“Her gördüğü şeyden, Allah Allah...

Son demler o eyler oldu ikrah.

Etmezdi heves güzel hevâye,

Vermezdi semâya gayri pâye.

Tutmuştu fenâ rehin o hem-râh,

Etmek beni istemezdi âgâh;

Nâlân idi pençe-i veremde,

Gördükçe beni gülerdi eyvâh!”¹⁵².

Acı içindeki şair için Fatma Hanım’dan bir an olsun ayrılmak çok zordur. Fakat verem illeti Fatma Hanım’ı ondan alır:

“Bir gün uzak olsa sohbetinden,

Ömrüm geçmezdi hasretinden,

Bir ân-ı firâkı bî-teemmül,

Ettim ebedî, ne tahammül.

Kurtulmadı âh!.. illetinden,

Can kaldı alîl firkatinden.

Anlardı nedir azâbı kabrin,

Görseydi bu hâli cennetinden.”¹⁵³

Şair, bir başka mısra da ise, Fatma Hanım’ın sebepsiz yere ve günahsız öldüğünü, feryat figân halinde anlatır:

“Gitti nazarımdan, âh gitti...

Bî-maksad u bîgünâh gitti.”¹⁵⁴

Hâmid, sevdiğini alan Allah’a karşı isyan duygusu içindedir. Güzelliği aya benzeyen eşinin aylarca veremden dolayı eriyip tükendiğini, sonuçta da gözünün önünden yok olduğunu, öldüğünü dile getirir. Işığı kaybolan şair, her yeri karanlık görür. Yirmi altı yaşında yani ömrünün baharında veremden ölen eşi için yazdığı

¹⁵² İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri*, s.109.

¹⁵³ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.109.

¹⁵⁴ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.115.

mersiyede şair zaman zaman kadere isyan eder, ölümü sorgular. Şairdeki bu metafizik düşüncelerin hareket noktası Fatma Hanım'ın verem hastalığından ölmesi karşısında duyduğu ferdî ızdıraptır. Verem hastalığından eşini kaybetme korkusu yaşaması ve sonunda onu kaybetmesi şairde büyük bir değişim meydana getirir. Doktorlar da Hâmid de bu hastalık karşısında çaresiz kalır. Şair, çok sevdiği eşinin veremden ölümünü kabullenmez ve onun dirilmesini ister. “Makber, şairde Garam'dan itibaren var olan aslında bir kusur olan tezatlı ruh halini, eşinin ölümüyle son raddeye ulaştığı bir dışavurum ânı olarak kabul edilir.”¹⁵⁵

Tanpınar; Hâmid ve eseri için: “Hiçbir zaman mısra zevkini ve iyi işçi sabrını tadmamış da olsa, Hâmid, bilhassa Makber'iyile, Türk şiirinin bir tarafında daima kendini duyuracak bir büyük ürpermedir.”¹⁵⁶ der.

İçli Kız

İçli Kız, Abdülhak Hâmid Tarhan'ın yazdığı üçüncü tiyatro eseridir. Yazarı tarafından beş fasıl olarak düzenlenen eser 29 meclisten oluşur ve 1875 yılında yayımlanır. İkinci baskısında şekil ve muhteva açısından bazı farklılıklar vardır. Eserin birinci baskısında yer alan bazı kısımlar ikinci baskıda çıkarılmıştır.

İçli Kız, Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk*'u ve Recaizâde Mahmut Ekrem'in *Vuslat*'ının tesirinde kaleme alınır. Abdülhak Hâmid de bu tesiri şu cümlesi ile doğrular: “...mevzuen az çok Zavallı Çocuk naziresi olan eserimde ben Kemal'in üslubunu taklide devam etmemiştim. Onda biraz Kemal'in, birçok da Recaizâde Ekrem'in tesiri vardır.”¹⁵⁷ Bu etki eserdeki kahramanlarda da ele alınan konuda da görülür. Bu eserler arasındaki benzerlik özellikle de veremli karakterine uygun bir tipin varlığı dönemin diğer eserlerinde de görülür. Böylelikle verem teması Türk edebiyatında belirgin bir yer edinmiş olur. Tanpınar, Hâmid hakkında şöyle der:

“Hâmid daha ‘İçli Kız’ da Nâmık Kemal'in tesiri altındadır. Mukaddimelerinde bile Namık Kemal üslubu görülür. Sonra mizaç itibariyle trajiğin, esrarlının, uzak memleketleri, istisnainin peşinde idi. Onun içindir ki bu hafif ve yaşı itibariyle de iyice yoklayamadığı realizm devri çabuk kapanacaktır. Belki Hâmid, ‘İçli Kız’da, hafif komedinin kendisini farce’a kadar götürebileceğini görmüş ve ondan ürkmüştür.”¹⁵⁸

¹⁵⁵ Mehmet Kaplan, “Garam’daki İçtimaî ve Felsefî Fikirler”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, Ekim 2014, s.289-302.

¹⁵⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, s.265.

¹⁵⁷ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, s.402.

¹⁵⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.563.

İçli Kız, Sabiha ile arkadaşı Hatice'nin konuşmalarıyla başlar. Esere adını veren ruh haline sahip Sabiha, santimental bir yapıya sahiptir. Sabiha daha piyesin başında içli bir kız olduğunun bilincindedir. Herkesin sevdiği eğlenceler ona hüzün getirir. Her anı kederli olan Sabiha sebebini bilmediği bir şekilde her şeyden kendisine üzülmek için neden çıkarır. Hatice Hanım, Sabiha'nın kederli halini öksüz olmasına yorar. Bu durumun kızın kocaya varmasıyla geçeceğine inanır. Üvey anne Râife, Sabiha'yı hiç sevmez hatta Sabiha'nın ölümünü isteyecek kadar ondan nefret eder. Konağa Sabiha'nın üvey annesi Râife'nin evde olmadığı bir gün Yaşmaklı Kadın ziyaretçi olarak gelir ve Sabiha'ya bir mektup verir. Mektubu verirken de bir hikâyeye anlatır. Kendi kızını yaşı dolayısıyla da Sabiha'ya benzeterek onun nasıl öldüğünü anlatır. Kızının, kendisini seven Mazlum Bey'e yüz vermeyince Mazlum Bey'in kendisini kuyuya atmasına üzülp on sekiz yaşında kederinden öldüğünü söyler. Mektup ile Sabiha, İzzet'in kendisine âşık olduğunu öğrenir ve kendisine anlatılan hikâyenin etkisiyle o da İzzet'e âşık olur. Sabiha, mektupla âşık olacak kadar hassas bir yapıya sahiptir.

Sabiha, okumayı seven bir genç kızdır. Okuduğu kitaplar ruhunda tesirler bırakacak kadar da içli bir kız olan Sabiha'ya babası bir kitap verir. Kitabın ismi, *Hâce-i Evvel*'dir. Kitabı verdikten sonra şöyle söyler: “Sakin sûzişli yazılmış masal kitaplarına heves etme. Ben senin huyunu bilirim. Sen o kitapların mütaalasından ibret olacak yerde, rikkat bulursun. Alacağın hisse gussadan ibaret kalır.”¹⁵⁹

En olağan şeyler bile Sabiha'da derin tesirlere yol açar:

“Niçin şu manzara-ı âşıkane, şu mamure-i meserret, şu temâşâgâh-ı safâ-bahşâ, benim nazarımda bir zıندان-ı zulmet, bir harabe-i küdüret-âmiz oluyor? Âh!.. Yarabbi!.. hikmetin ne kadar hafî ve nihan imiş.. Esrarın ne kadar hikmet-nümûn imiş.. böyle sevinip hoşlanacak temâşâlardan acı görmüş kadar müteessir olanlara yaşamanın ne lüzumu var?. Ne lüzumu var? Ne lüzumu var?”¹⁶⁰

İzzet bir gece sandalla yalıya gelir ve pencereden Sabiha'nın yanına odasına girer. Sabiha'nın odasında muhabbet ederler. İzzet gördüğü rüyayı anlatır. Bu rüya ileride ne olacağına dair işaretler taşır. Rüya aracılığıyla İzzet ile Sabiha'nın evleneceğini, evlilik işinde gençleri Mesut Efendi'nin birleştireceğini öğrenmiş oluruz. Sabiha'nın rüyada anlatıldığı şekliyle ortadan kaybolması ve yok olduğu sanılan bir

¹⁵⁹ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Tiyatroları 1 Sabr u Sebat, İçli Kız, Liberte, Yâdigâr-ı Harp*, İstanbul, Dergâh, 1998, s.104.

¹⁶⁰ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.105.

anda tekrar ortaya çıkması, oyunun sonunda Sabiha'nın veremden öldüğü sanıldığı anda tekrar hayata dönmesi olayını çağrıştırır. İki gencin bu konuşmaları esnasında İzzet'in ipini iğreti bağladığı sandalı kaybolur. İki âşık aynı odada iken Sabiha birilerinin onları görmesinden korkar. “Ya biri gelir bizi görürse diyorum sana? Ben o zaman ne yaparım? Topu topu keder görmemiş bir ırzım, bir namusum var, ona da mı kusur gelsin?”¹⁶¹

Babası Mesut Efendi odaya girer. Babasını karşısında gören Sabiha bayılır. Ardından Sabiha'ya yardım etmeye çalışan İzzet de bayılır. Üvey kızını kıskanan Râife, baygınken gördüğü İzzet'e göz koyar. Râife Hanım, bu olayı Sabiha'ya karşı kullanır. Onun hakkında dedikodu çıkarır. Mesut Efendi ise kızının iffetine ve saflığına o kadar itimat eder ki İzzet ile onu gecenin bir yarısında aynı odada görmüş olmasına rağmen aklına kötü şeyler getirmez. Bunun içindir ki gençlerin aşkına inanarak onları evlendirmek ister. İzzet'in babası Sadi Bey, oğlunu zengin bir ailenin kızı ile evlendirmek için uğraşır. Bu çabası sonuç vermeyince Mesut Efendi'yi çeşitli oyunlarla oylar ve düğünü erteler. Sadi Efendi, bu arada Mesut Efendi'nin kızına olan düşkünlüğünden istifade ederek ondan para sızdırmaya da çalışır. Mesut Efendi, kız babası olmasına rağmen köşkünü de sarrafa ipotek ederek kızının düğünü için gereken parayı Sadi Efendi'ye verir. Gerçekleşmesi sürekli ertelenen evlilik Sabiha'nın verem olmasının sebeplerinden biridir. Sabiha aynada kendine bakarak şöyle söyler:

“Sen, sen babasının yanında namusunu pâyâm olmuş gören Sabiha değil misin? Sen mutlaka öleceksin. Âh! yüzüme de baktıkça içime korku geliyor. Halbuki içim yüzümden korkunçtur!.. bundan sekiz ay evvelki Sabiha'yı düşünüyorum da, nişanlısına kavuşmadan ölmüş bir taze kıza acıdığım kadar acıyorum. Halbuki ölmüş bir kız bana benden ziyade acır. Âh, ne olurdu namusumun perdesi kefen olaydı, madem ki beni hıfzedecek şey kefenmiş. Ne olurdu İzzet, adam olacağına mezar olaydı. Madem ki sonunda mezarın koynuna gireceğim!.. Sabiha! Şefika'dan zavallı çocuk!.. Nasibin, vuslatından kederli Sabiha! Sakıbe'den içli kız! Öleceksin. Sen mutlaka öleceksin!(Birçok öksürükten sonra dehşetle) ölüm.. Adeta ölüm! Öleceğim ha? Toz toprak mı olacağım? Ben.. Adeta ben. Adeta toprak! Yaşayıp dururken yok olmak? Dünyasına doymadan, on dokuz yaşında. Tamam gülüp eğleneceği vakitte ölmek. Çürüyüp kokmak! Kendi kendine mahvolup gitmek!. Ah! Korkunç hâl! Dehşetli şey. Öleceğim öleceğim, öyle mi? Ben öleceğim öyle mi?(Öksürük bu esnada tesadüf etmekle) İşte, işte öksürük cevap veriyor. Cevap verdi. Evet, öleceksin dedi!(yine öksüre öksüre aynadaki aksine)

¹⁶¹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.115.

İşit! Sabiha. Veremin sesini işitiyor musun? Bak işte verem canlansa tıpkı böyle lakırdı eder. Bu öksürük onun lakırdı söyleyişi demektir.”¹⁶²

Üvey annesi Sabiha’yı üzme için İzzet ile kendi fotoğrafını montajla birleştirir. Bu fotoğraf hilesinden sonra Sabiha şiddetli şiddetli öksürerek, hıçkıra hıçkıra ağlayarak mindere yığılır. Mesut Efendi kızının verem olduğunu Râife’ye söyler. Râife ise bu durumu umursamaz. Hatta Sabiha ile İzzet’i ayırmak için Sadi Bey’e yolladığı mektupların birinde “Mesut Efendi’nin kızı veremden yatıyor, oğlunuza varacak olursa verem sirayet eder.”¹⁶³ der. Burada veremin bulaşıcı olma özelliği görülür.

İçli kız kendi kendine: “Benim gibi içli yaratılmış bir kız, muhabbetinde hasretten başka netice göreceğinden ümidini kesmiş bir öksüz, namusuna leke geldi vehmiyle vereme yüz tutmuş bir hasta, kendine bir de böyle iftiralar edildiğini duyarsa ne olmaz. Yarabbi, ne olmaz? Yüz tuttuğu vereme bütün bütün vücudunu teslim etmiş olmaz mı?”¹⁶⁴ der. Sabiha verem olmasında kendi iradesi söz konusuymuş gibi: “Sadi Efendi ile üvey annemin ettikleri, beni öldürmeğe, o kadar vehhâm olmasam, namusuma o derecede riâyetim olmasa da elverir.”¹⁶⁵ der.

Daha sonra Sabiha ile İzzet’i evlenmiş hatta çocukları olmuş bir vaziyette görürüz. Sabiha’nın hastalığı her geçen gün daha da ağırlaşmakta ve o, ölüme yaklaşmaktadır. İzzet, Sabiha’nın hastalığı dolayısıyla zor günler geçirir. Evlendikten sonra Sabiha, İzzet’e şunları söyler:

“Âh. Senin derman olamadığım derde ilaçtan mı şifa gelecek? Birkaç kişinin açtığı yaraları kapamağa bir kişinin nasıl iktidarı olsun? Bin sebeple vücuda gelen bir illet, bir sebeple vücuttan gider mi? Bir orduya bir nefer nasıl karşı dursun? Karşı dursun, galebe eder mi?”¹⁶⁶

İçli kız, Hatice’ye şöyle der:

“Düğün oldu, lâkin ne düğün! Gelinliğimin köşesini ötede meleklerin yerimi hazırlamağa başladığı dakikalarda tezyîn ettiler, Azrail’in hayalini karşımda görmeğe başladığım zaman İzzet’i getirdiler de odama koydular. İletimin muhabbetimden şiddetli, ömrümün düşmanlarımdan vefasız çıktığını gördükten sonra bana insaf ettiler, daha birinci gün, bey benim koltuğuma girecek yerde, ben beye dayana dayana yürüdüm de gittim. Daha birinci gece, ben gelin duasına şiddetli verem öksürükleriyle başladım. O güvey namazını, cenaze namazı kılar gibi ağlaya ağlaya tekmil etti. Benim yüz yazısı diye yanaklarımda gözyaşı

¹⁶² İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.132.

¹⁶³ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.157.

¹⁶⁴ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.170.

¹⁶⁵ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.171.

¹⁶⁶ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.174.

taneleri parlardı, bey de yüzgörümlüğü diye o gece ölmediğime sadakalar verdi.. Düğün oldu. Düğün oldu, işte böyle düğün oldu!”¹⁶⁷

Abdülhak Hâmid, *İçli Kız*'ın sonuna “İçli Kız Hakkında Bir Makale” isimli bir yazı ekler ve eserinin içeriği hakkında şunları söyler:

“ (...) İçli Kız mevzuunca bahsettiğim faciadan ibaret olmayıp mütalaasından malum-ı âlileri buyrulduğu üzere fena-yı aşk, tahavvül-i emel, inkılâb-ı fikr, rikkat-i kalb, kayd-ı iffet, belâ-yı gurur, ilcâ-yı garaz, muktezâ-yı hırs, icab-ı tama, nahvet-i riyakârâne, muvâzaa-ı mutaazzımâne, desîse ve ihtiyal, fitne, fesat, iğfal ve nefsanîyet gibi mahsusat-ı beşeriye hakkında müfid, muzır, müdhik, müessir, bazı mebâhisi de muhtevîdir. Lakin yazılmasından maksadım, bunlar da olmayıp, ‘izdivaç muhabbetin mezarıdır kavli-hakîmânesinin bir misal-i musavvirini arz etmektir.”¹⁶⁸

Raife, Sabiha ile İzzet'i birbirinden ayırmaya çalışmasından başka pek çok entrika çevirir. Sabiha ile İzzet'in evlenmelerine engel olmak için Ahmet Bey'e kendini Sabiha olarak tanıtır ve onunla bir ilişki yaşar. Bu ilişki üzerinden Ahmet Bey'e satılan yalıyı aldırır. Onunla evlenebilmesi için İzzet'in ailesinin nazarında kötü görünmesi ve evlilikten vazgeçmelerini temin etmesi gerektiğine inandırır. Bunun için de Ahmet Bey imzalı Sabiha'yı kötüler nitelikte çeşitli mektuplar yazdırır. Bu mektuplar, Sabiha'nın kötü yolda olduğunu, verem olduğunu belirten mektuplardır. Sadi Efendi kendisine, Sabiha'nın iffetsizliği ile ilgili gönderilen mektuplardan etkilenerak oğlu İzzet'i Sabiha ile evlendirmek istemez. Ahmet Bey'den sonra Sadi Efendi ile de metres hayatı yaşayan Râife, Mesut Efendi'nin düğünün yapılması için Sadi Efendi'ye verdiği paraları da kendisi için harcattırır. Râife en son olarak Doktor Yorgi ile de Sabiha'nın ölümünü hızlandırmak için ilişkiye girer. Hekim Yorgi kıza öyle ilaçlar verir ki o ilaçlar adamı veremden daha çabuk öldürür niteliktedir. Türk doktorun çözdüğü oyun Râife'nin sonunu hazırlar. Doktor, öldü sanılan Sabiha'ya ilaçlar vererek tekrar canlanmasını sağlar. Verem hastaları için tebdil-i hava uygun görülen bir tedavi yöntemidir. Bu yüzden Sabiha'nın Mısır'a giderse kurtulacağı haberini verir.

Tüm yaptığı kötülüklerin neticesinde Râife, âşıklarından biri olan Ahmet Bey tarafından silah ile öldürülür. Tanpınar, “İçli kız, melodram entrikasıyla ve tabancayla bitişine rağmen Şinasi'den sonra yerli insanı yakalamak uğrunda ilk büyük tecrübedir.”¹⁶⁹ der.

¹⁶⁷ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.183.

¹⁶⁸ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.195

¹⁶⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.562.

İçli bir kız olan Sabiha'nın, yaşadığı olumsuzlukların etkisi ile verem olduğunu görürüz. Sabiha, kendisi hakkında ileri geri konuşulmasından büyük bir üzüntü duyar ve bu üzüntü de veremi tetikler. Tanpınar, "İçli kız, üvey anne ile kızını karşılaştırır. İçli kız'ın bir hususiyeti de veremin 'Finten' den evvel bu piyeste yer almasıdır. Hattâ mukaddimesinde birtek haberle insanın verem olmayacağını, bir takım şartların lüzumunu söyler ki bir tabip ailesinden yetişen muharrir için tabî olsa bile yine mühim adımdır."¹⁷⁰ tespitinde bulunur.

Yazar, verem hastası olan Sabiha'yı öldürmeyerek eserini iyimser bir şekilde bitirmiş olur. Sabiha, çok ağır hastalandığı hatta ölmesi için yanlış ilaçların verildiği bir durumda bile yazar tarafından ölüme layık görülmez. Böylelikle bu eserde iyiler kazanır.

Sabiha, yazarın eserini yazdığı yıllarda hemen hemen her eserde rastlanan veremli kız tiplerinin bir örneğini de oluşturur. Marazî bir tip olarak çizilmeye çalışılan Sabiha'yı verem hastalığı da adeta tamamlar.

Sabr u Sebat

Abdülhak Hâmid Tarhan, *Sabr u Sebat* isimli tiyatro oyununu 1875 yılında yazar. Yazarı tarafından beş fasıl, on dokuz meclis olarak tertip edilen eser, baştan sona nesirle yazılmış bir dramdır.

Eserin kahramanı Mehmet Bey'i, amcası Rumeli Paşa'sı ve hanımı, kızları Zehra ile evlendirmek ister. Mehmet Bey'in babası Münim Efendi de bu konuda oldukça ısrarcıdır. Mehmet Bey ise Çerkez bir cariyeye âşık olduğu için amcasının kızıyla evlenmek istemez. Paşa: "Zehra'ya acıamaz mısın a oğlum? Kız bir senedir kendini sana varacak zannediyor. Keşke yalnız zannetse. Kız sana varmayı hem de istiyor. Kız seni adeta seviyor. Hanım: "Bir evde kardeş gibi görüşen böyle çocukların ekseriya âşık ve maşuk oldukları görülür. Bunun çaresi ya onları görüştürmemektir, yahut görüştükleri halde birbirlerine vermektir."¹⁷¹ deseler de Mehmet Bey, Zehra'yı sadece kardeşi gibi sevdiğini belirtir ve kimse onu bu evliliğe ikna edemez. Babası, Mehmet Bey'i evlatlıktan reddeder. Zehra ise Mehmet Bey ile evlenmek ister. Ancak bu tek taraflı aşk, evlilikle sonuçlanmaz. Zehra, Mehmet Bey'den karşılık göremediği için Müyesser Bey ile istemediği bir evlilik yapar. Bu evlilikten kısa süre sonra vereme

¹⁷⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.563.

¹⁷¹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.26.

tutulur ve yatağa düşer. Zehra'nın tek taraflı olan aşkı, onu verem etmiştir. Zehra aşkına kavuşamaz ve Mehmet Bey'in ismini sayıklayarak veremden ölür.

Müeyesser Bey, Paris'te karşılaştığı Mehmet Bey'e Zehra'nın içinde bulunduğu hali şöyle anlatır:

“Bana vardığı geceden tut da ölünceye kadar her gece senin adını sayıkladı. Hem gelinlik yatağında, hem ölüm döşeginde zıkr ü fikri sendin. Ben zâhiren kocasıyım. Mânâsının hicranına mukabil teselli verecek bir gam-güsârı idim. Lâkin teesüf etme birader. Sana herkesler hak verir. Kızı senden vaktiyle kaçırmamışlar. Sen onu görmeden evvel bir başkasını sevmişsin.”¹⁷²

Böylelikle Abdülhak Hâmid, verem olan Zehra'ya eserinde kötü son hazırlar.

Verem hastalığı, bu piyeste mühim bir yere sahip değildir. Karşılıksız aşktan duyulan acı, veremin sebebi olur. Abdülhak Hâmid'in bu eserinde romantizmin etkisiyle karşılıksız aşk sonucunda yataklara düşüp verem olma motifi kullanılmıştır. Yazar, eserinin sonunda Mehmet Bey ile sevdiği Çerkez cariyeye kızı karşılaştıkları tüm engeller rağmen sabır ve sebat ettikleri için birbirlerine kavuşturur.

Târık Yahut Endülüs Fethi

Abdülhak Hâmid, *Târık yahut Endülüs Fethi*(1880) isimli tiyatro eserinin konusunu Endülüs tarihinden alır. Yazar, bu eserde verem hastalığına yer verir.

Endülüs'ü fethetmesi için görevlendirilen Tarık ve efendisinin kızı Zehra birbirlerine âşıktır. Endülüs'ü fethetmeye gelen mücahitlerden biri olan Salhâ da Tarık'a âşık olur. Böylece eserde bir aşk üçgeni oluşur. Zehra, Salhâ'nın Târık'a âşık olduğunu öğrenince Salhâ'yı üzmemek için kendisiyle birlikte Salhâ'nın da Târık'a eş olması teklifinde bulunur. Salha'nın iyice zayıflaması, günden güne kuvvetten kesilmesi adeta bir çiçek gibi solması veremin işaretlerindedir:

“Aziz: ‘Bilmem ki sen de sonbahar çiçekleri gibi ne için sararıp solarsın, iştahın yok, rahatın yok, kuvvetin yok.’

Salha: ‘Bugün dünden beterim. Zayıflığım bir derece ki yüreğim oynasa yıkılacağımı sanıyorum.’¹⁷³

¹⁷² İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.73

¹⁷³ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Tarık*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi 1975, s.91.

Zehra ile birlikte Târik'in eşi olacak olan Salhâ, evlenecekleri günün öncesinde rahatsızlığı artar ve yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak ölür. Yazar, Zehra'nın teklifi ile Târik'a eş olacak Salhâ'yı verem hastalığına yenik düşürür.

İyi-kötü çatışmasının olmadığı bu piyeste herkes iyidir. Zehra, Salhâ'nın derdinin ne olduğunu anlar bu derde deva bulmak üzere Tarık'ın Salhâ'yı da alması konusunda ikna eder. Salhâ'nın hastalığı ilerlemiştir. Endülüs'ü fethetmeye gelen bir toplumu bedenen çok kuvvetli olması gerekir. Böyle bir toplumda zayıflara yer yoktur. Salhâ'nın ölümü ile Târik'ın iki kadınla evliliğine gerek kalmaz ve bu düğüm çözüme ulaşır.

Finten

Abdülhak Hâmid Tarhan, *Finten* isimli tiyatro oyununu 1886-1887 yıllarında Londra'da Sefaret Başkâtibi olarak görev yaparken yazar. Hâmid bu eserini o dönemde kaleme aldığı “Zeynep” adlı oyunla birlikte yayımlanması için İstanbul'a gönderir. Ancak bu oyunların yayımlanmasına izin verilmez ve Hâmid de İngiltere'deki görevinden alınır. Hâmid, bir daha eser yazmamaya söz vererek görevine döner. *Finten*, 1912 yılından itibaren Hak gazetesinde tefrika edilmiştir.¹⁷⁴ Hamid'in “eserlerimin en edebî kılıklısı” dediği *Finten* dokuz perde, yirmi üç tablo altmış iki sahneden meydana gelmiş, manzum-mensur karışık düzenlenmiş bir oyundur.

19. Yüzyıl Türk Edebiyatında verem tiyatrodaki da yaygın bir şekilde işlenir. *Finten*'de verem, piyesi olay ağı yönünden zenginleştiren bir tema olarak karşımıza çıkar. Böylelikle verem hastalığı piyesin seyrinde önemli bir yer tutar ve kahramanların hayatlarını değiştiren olaylara sebebiyet verir.

Eserin kahramanı Finten, Kanadalı'dır ve Avustralyalı altın madenleri işleten yaşlı ve zengin Mister Kros ile evlidir. Londra'da yaşayan Finten, İngiliz aristokrat sınıfına kabul edilmek için Lord Dik ile ilişkiye girer. Uşağı ve aşığı olan Davalaciro'dan bir çocuğu vardır. “Finten, W. Shakespeare'in oyunlarından çokça izler taşır. Othello tipi Davalaciro'nun şahsında canlanmaktadır.”¹⁷⁵ Finten'in İngiliz asilleri arasına girebilmesi için ucube diye bahsedilen oğlu, bir vesile olur. Finten, ucubenin Lord Dik'in çocuğu olduğunu söyler. Leydi Dik, oğlunun Finten ile birlikte olmasını istemez. Finten'in, Lord Dik ile evlenebilmesi için önünde engeller vardır. Boşanmış bir

¹⁷⁴ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, s.695.

¹⁷⁵ İnci Enginün, *Tanzimat Devrinde Shakespeare* (Doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1979, s.186.

kadını İngiliz sosyete kabul etmez. Ayrıca Finten, kocasının zenginliğinden de vazgeçmek istemez. Hintli uşağı Davalacıro'ya kocasını öldürterek esaret zinciri gibi gördüğü bu evlilikten kurtulmak ister.

“Hâmid'in Londra'da tanıdığı çeşitli kadınların terkibi olan Finten, Lady Macbeth'in de hemen hemen bir aksidir. Önceleri muhteris, zeki, daha sonra vicdan azabı içinde kıvranan Lady Macbeth ile sosyete de yer alıp asiller arasına katılmak için önündeki tek engeli, kocasını ortadan kaldırmak isteyen Finten, duyularını, hayatlarına karışan erkekleri birer vasıta olarak kullanmaları ve vicdan azapları içinde erimeleriyle benzer tiplerdir.”¹⁷⁶

Finten, hizmetçisi Melvil'in yardımıyla Lord Dik ile evlenmek için bir plan yapar. Melvil, Finten'e Lord Dick'i bir ölüm hastası kız ile evlendirmeyi önerir. Melvil:

“Lord Dick'i bir ölüm hastası kız bulup tezvîc ettiririz. Sâniyen hasta kızın vefatı üzerine Lord Dik size kalır. Çocuğa da hem vâlîde hem nâm verilmiş olur ki Leydi Dick'in istediği de budur. Doktor Tomas'la beraber veremler hastanesine gider, üçüncü derecede bir kız intihâb edersiniz.”¹⁷⁷

Bu fikir Finten'in aklına yatar. Finten'e göre kız güzel olmamalıdır ki Lord Dik onu sevmesin. Finten, Doktor Tomas'tan kendisini Veremler Şifahanesi'ne götürmesini ister. Bu hastanede asil bir kızın olmadığını düşünen Finten: “Erbâb-ı asâlet kendi hânelerinde hasta olurlar!”¹⁷⁸ der. Verem hastanesi, edebiyatımızda rastlamadığımız yeni bir mekândır. Sosyal statüsü yüksek olmayanların tedavi edildiği bir yer olarak anlatılır.

Doktor Tomas, Finten ve Melvil hastahannede, planlarına uygun bir kız ararlar. Müteverrimlere mahsus olan Bromton nam hastahanesinin yemek odası tasvir edilir. Adeta diriler mezarlığı olan hastahannede ak saçlı bakıcılar ölecek olan gençlerin yanında utanır. Burada verem hastalığının gençler üzerinde daha fazla etkili olduğu fikrini görürüz. Veremin bulaşıcı bir hastalık olduğuna dair belirtileri de aldıkları önlemlerden anlarız:

Mazır Roberts: “Birinin havlusunu ötekinin tabağına koyma.”

Kiti: “Sirayetten korkuyorsanız boştur. Hepsinin hastalığı bir değil mi? Burada sizden başka verem olmayan yok!”¹⁷⁹

¹⁷⁶ İnci Enginün, a.g.t., s.177.

¹⁷⁷ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Tiyatroları 3 Duhter-i Hindü, Finten*, İstanbul: Dergah, 1998, s.180.

¹⁷⁸ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.182.

¹⁷⁹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.212.

Veremlilerin bakımında iyi beslenme üzerinde durulur. Tedavi için hastalar süt, et suyu, tereyağı, balık, balıkyağı gibi gıdalarla beslenirler. Öksürük diğer eserlerde de olduğu gibi veremin alâmetlerindedir. Ayrıca veremli kızlar güzellikleri ile tasvir edilir.

Sister Lizi:

“Şebâbı etse de ifnâ, demektir Zühre nâ-kaail

Bu illetle düşen kızdan güzellik olmuyor zâil”¹⁸⁰

Ancak burada verem ölümün diğer adı gibidir. Hastanedeki kumral saçlı kız şöyle der: “Benim ismim- ‘Verem’- ya’ni ölümle nâmzed bir kız”¹⁸¹

Mazır Roberts:

“Ne sahrâdır bu Yarabbi, nasıl vâdî-yi hicrandır?

Görürsün her şecer bir hasta kız, bir kabr-i nâlândır!

Bunun fevkinde her akşam gurûb etmekte bir ferdâ,

Anın bâlîn-i hâkinden şebâb olmakta nev-peydâ;

Tulû’-ı mihr-i âfîdir, gubâr-âlûd u sevdâ-hîz;

Bu da bir leyl-i pür mâtem, o da bir leyl-i ye’s-engîz”¹⁸²

Plana göre Finten, veremliler hastanesinden üçüncü derecede verem olan bir hasta kızını asil ilan ederek Lord Dik ile evlendirip ucube oğlunu topluma o evlilikten olma göstererek kabul ettirecektir. Veremli kız kısa bir süre sonra ölecek ve sonunda Finten, Lord Dik ile evlenerek İngiliz aristokrat sınıfına girecektir. Finten, tüm bu planlar doğrultusunda Dr. Tomas’ın da yardımıyla verem hastanesinden üçüncü dereceden veremli, Blanş adını verdiği bir kız bulur. Finten, iyileşmesi imkânsız olan kızını asil olduğuna inandırmaya çalışır. Kızın derdinin devası yoktur. Finten, kıza: “Doktor Tomas sizi tebdil-i havaya gönderecek, hastalığı burada bırakacak, şifayı orada bulacaksınız.”¹⁸³ der. Verem hastaları için hava değişikliği en yaygın olan tedavi yöntemidir.

Finten’in geleceği veremli kızın ölümüne bağlıdır. Bu kız da İngiliz değil Fransız’dır ama Avrupalı olduğu için İngiliz toplumuna kabul edilecektir. Bu kız, Doktor Tomas’ın yardımıyla kloroformla bayıltılarak öldü diye mezara gömülür.

¹⁸⁰ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.212

¹⁸¹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.217.

¹⁸² İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.210.

¹⁸³ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.230.

Hamlet'teki mezarlık sahnesi bu piyeste tekrar hayat bulur.¹⁸⁴ Ayrıca *Finten*'deki, *Finten*'in *Blañş*'a bir ilaç içirerek onu mezara koyması ve sonra onu mezardan çıkarması sahneleri *Romeo ve Juliet*'teki Juliet'e Rahip tarafından verilen ilaçla uyutulması ve öldü sanılarak mezara konulması sahneleri ile benzerdir.¹⁸⁵ Yine aynı mezarlık sahnesi *Hamlet* ile de benzerlik gösterir. *Finten*'de *Finten* ile Doktor Tomas mezarlıkta *Blañş*'ı mezardan çıkarırlarken mezarlıkta hayaletler konuşur. *Hamlet*'te de o meşhur sahnede mezarcıların ölü insanların kafatasını eline alarak konuşmaları, *Finten*'deki mezarlık sahnesine kaynaklık eder. Mezarlıkta konuşan ölülerden biri: "İşte fâniler beyninde hemşire-i memât, nâmzed-i şebâb addolunan veremin sâye-yi isfirâr ü iğbirârı kıyafet-i cismâniyyeden taarri ettiğimiz şu zamanda bile nâsiye-yi halimizde lemeân ediyor."¹⁸⁶ der.

Finten, mezardan çıkardığı veremli kızın yüzünü görünce güzelliğini kıskanır. Verem olan genç kızların edebiyatımızda güzellikleri ile tasvir edilmesi romantizm tesiridir. Verem hastalığının sembolleştirilmesine 19. Yüzyıl Türk Edebiyatında sıkça rastlanır. *Finten*, veremli kıza meydan okur:

"Senin bütün hayatın bir yarım ciğerden başka bir şey değildir! Sen mi, bir topal hilkat, Amerika'dan Londra'ya düşen bu yıldırımla yarış edeceksin? Sen mi bu soluk gençliğin, bu çürük güzelliğin, bu yarım kızlığınla beni söndürmeye şitâb, yahut beni mehtâb edebileceksin?"¹⁸⁷

Ardından kızını mezardan çıkararak Lord Dik ile evlendirirler. Düğün esnasında *Blañş*'ı görenler:"Genç bir gelin değil o, fakat taze bir mezâr!"¹⁸⁸ der. Küçük bir kız ise büyükannesine: "Ben de gelin olduğum zaman bugünkü gelin gibi sarı mı olacağım?"¹⁸⁹ diyerek *Blañş*'taki verem belirtilerine dikkat çeker.

Finten, *Blañş*'ın Fransız asili olduğuna dair bir hikâye uydurur. İşin maddi kısmını da halleder. Ancak olaylar *Finten*'in planladığından farklı şekilde cereyan eder. Lord Dik, veremli karısına âşık olur. Doktor Tomas ise *Blañş*'ı himayesi altına alır ve onu iyileştirmek için elinden geleni yapar. *Blañş* kocasının kendisini sevdiğini anladığında iyileşmek ister:

¹⁸⁴ İnci Enginün, *Türk Edebiyatında Shakespeare*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.189.

¹⁸⁵ İnci Enginün, *Türk Edebiyatında Shakespeare*, Dergâh Yayınları, İstanbul, s.189.

¹⁸⁶ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.251.

¹⁸⁷ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.256.

¹⁸⁸ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.282.

¹⁸⁹ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.288.

“...iyi olmayı ziyade istemeye başladım; ziyade istemek görünmektir.”¹⁹⁰ “Fakat fikrimin hilâfına olarak kalbimde bir meserret duyuyorum. Bütün vücudum bir iyilik hissediyor. Ben işte bu hali isterim, doktor, bu tesliyeteye, bu şüpheye, bu acıya muhtacım ben!.. Görüyorum ki bana acıyorsunuz, azizim, yine acıyın da ölmeyeyim... İsteddiğiniz yerde yaşamaya razıyım. Ah... şu dakikada ölümden ne kadar ürktüğümü bilmezsiniz!.. Belki hatırımsızdır, bir zaman ölmek için tezevvüc ettiğim gibi, şimdi de, ben ölmeden izdivacımı gasbedecekler korkusunda’yım.”¹⁹¹

Lord Dik ile karısı, Finten’in kötülüklerinden kurtulmak için fırtınalı bir havada denize açılarak tebdil-i mekân için gitmiş oldukları Beyrut’tan ayrılırlar. Üçüncü derece verem, öleceği Avrupa’nın en meşhur hekimlerince tıbben, hikmeten ve tabiât bakımından kesin gözle bakılan Blanş, bu deniz yolculuğu sırasında iyileşir. Fırtına, Blanş’ı iyileştirir. Burada Hâmid, tabiata iyileştirici bir güç yükler. *Macbeth*’ten gelmiş olması çok muhtemel bir motif de fırtınadır. Ancak fırtına burada felâketlere değil mutluluğa sebebiyet verir. Piyeste tabiat her kuvvete galip, herkese hâkimdir. Hâmid’in eşi Fatma Hanım’ın hatırası piyese yansır. Hâmid, gerçek hayatta eşini verem hastalığından kaybetmiştir. Onu kurtarmak için elinden bir şey gelmemiştir. Blanş da karısı Fatma Hanım gibi veremdir. Piyesinde bir mucize ile Blanş’ı iyileştirir. Ayrıca Fatma Hanım’ın yetim olması ile Blanş’ın anasız babasız olması arasında ilgi kurulabilir. Hâmid, *Finten* piyesinde romantik edebiyattan gelen tesirler ile gerçek hayatta yaşadıklarını sentezlemiş gibidir.

Hâmid ilk eserlerinde devrin genel modası olarak işlediği verem hastalığını eşinin ölümünden sonra onun hatıralarının etkisiyle kaleme alır. Hayatta iken yaşatamadığı Fatma Hanım’ı, yazdığı *Finten* isimli tiyatro eserindeki Blanş vesilesiyle yaşatır. Blanş, doktora şöyle der: “Siz bana hem bir hayat-ı tâze, hem de şâyân-ı muhabbet bir koca verdiniz.”¹⁹² Hâmid de vefat eden eşine bu piyesle tekrar can verir.

Piyeste, verem hastalığının tedavisinde doktorun pek bir etkisi yoktur. Doktor, Tanrı’dan mucize bekler. Hastalığın tedavisini psikolojik zeminde açıklamaya yönelik bir eğilim söz konusudur. Birçok edebi eserde kavuşamayan âşıkların verem olmaları gibi bir durum burada söz konusu değildir. Bu piyeste aşk veremin sebebi değil şifasıdır. Bu durum toplumda veremin mutluluk ile yenilebileceği inancının yansımasıdır. Blanş’ın verem olmasının sebebi ise belli değildir. Yetim olması, fakir

¹⁹⁰ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.322.

¹⁹¹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.320.

¹⁹² İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.350.

olması etken olabilir. “Ah.. yetimlik, fakirlik, gençlik, hastalık...işte benim günahlarım, hiç affolunmaz günahlarım!”¹⁹³

Piyesin sonlarında aniden değişen Finten ise sınırları ile sevdiği uşağı Davalaciro’ya geri döner. Analık duyguları ile oğlunu yanına almak ister ve Doktor Tomas’ın yardımıyla ucubeyi Lord Dik’ten geri alır. Aşırı derecede kıskanç olan Davalaciro, ucubeden bile Finten’i kıskanır ve kendi oğlu olan çocuğu boğarak öldürür. Finten de oğlunu öldüren aşığı ve uşağı Davalaciro’yu vurur. Yaptığına pişman olan Finten delirir. Sonunda odasında bir mezar açılır ve Finten mezarın içine girer. İngiltere’ye dönen Lord Dik ve eşi Lady Dik sağlıklı mutlu bir hayat sürer. Hiç bir mektepte tahsil görmemiş olan Blans, *Bir Yetimin Sergüzeşti* adlı bir eser yazar ve çok başarılı olur. Hiç bir şey planladığı gibi gitmeyen Finten için iyi bir son olmaz. Fakat yazar, verem hastası Blans’ı mutlu sona ulaştırır.

Şehnaz Aliş, Gaston Bachelard’ın “Dört Unsur Nazariyesi” ışığında Finten’in kahramanlarını değerlendirdiği bildirisinde, Blans’ı bu dört unsurdan su ile özdeşleştirir.

“Su, hayattır; iyileştirir, can verir. Eserin sonunda üçüncü derece veremken, öleceği Avrupa’nın en meşhur doktorlarınca ‘tıbben, hikmeten, tabiaten mukarrer olan’ Blans iyileşir ve asil bir ailenin sevilen ferdi olarak mesut bir hayat sürer. Hayatın aşkın sembolü olan su görevini yapmıştır.”¹⁹⁴

Finten ise Doktor Tomas’a, “Belki siz umardınız ki muhibbeniz Leydi Dik yakında bu ihtiyar kızın yerinde taze bir mezar yahut bu birinci sıhhatin yerinde bir üçüncü derece verem görecektir! Fakat ben işte size haber veriyorum: Tamam bir asır yaşayacağım!”¹⁹⁵ dediği piyeste akıbeti ölümle sonuçlansa da edebiyatımızda yaşamaya devam eder.

Verem hastalığı, Abdülhak Hâmid’in *Finten* piyesinde yeni olayların oluşumuna sebebiyet verir. Veremli kız hastanede kalsaydı ihtimal ki ölecekti. Ancak kızın hastaneden çıkarılması ve Lord Dik ile evlenmesi olayın seyrini değiştirir. Hastalık unsurunu piyesten çekip aldığımızda bu piyesin kurgusu zayıflar.

¹⁹³ İnci Engin’in (hızl.), a.g.e., s.271.

¹⁹⁴ Şehnaz Aliş, “Abdülhak Hâmid’in Finten Piyesinin Dört Unsur Nazariyesine Göre Tahlili”, *Vefatının 60. Yılında Abdülhak Hâmid Tarhan Sempozyumu Bildirileri*, 12 Nisan 1997, İSAR, İstanbul, 1998, s.65-80.

¹⁹⁵ Şehnaz Aliş, a.g.e., s.183.

Tayflar Geçidi

Abdühâk Hâmid'in *Turhan*(1916) ve *Tayflar Geçidi*(1917) piyeslerinde görülen kahramanlarından Lized verem hastasıdır. *Turhan* piyesinin asıl kahramanlarından Dilşâd ve Turhan, Kosava Savaşı'nı yapmakta olan Osmanlı'ya yardıma giderler. I. Murat'ın iki oğlu Bayezid ve Yakup da savaştadır. Osmanlı Hanedanının kadınları da cephededirler. Yakup Çelebi'nin nişanlısı Ulah Prensesi Lized bu kadınlardan biridir. Lized hastadır:

“Serimde çeng-i eceldir bu duyduğum nevbet,

O suz ü saza, derim, müddet etmeyin tayin.”¹⁹⁶

Yakup Çelebi:

“Niçin güzelliğini arttıran bu illetten hemen şikâyet edersin? Nedir bu sûz u güdâz?

Alhusus o seni kurtarırsa zilletten, revâ mı böyle olursun memâta harf-endâz? “¹⁹⁷

diye sorar. Aklı daima ölümden sonraki hayat üzerinde duran Abdülhâk Hâmid prenses Lized'e şu cevabı verir:

“Ölünce ben, daha mı çok seversiniz acaba?

Olunca leyle-i medfendeme'kel-i haşerât?”¹⁹⁸

Yakup Çelebi kiminle cenk edeceğini kendine sorar:

“Kiminle cenk edeyim? Düşmen ordusuyla mı cenğ? bu hastalıkla mı? yahud o en büyük düşmen, garîk-i zulmet olan ahterimle mi? Yahut biraderimle mi cenğ?”¹⁹⁹ diyerek içinden çıkılmaz bir durumda olduğunu ifade eder. Prenses Lized, Osmanlı'ya yardıma gelen İlhanlı Sultan'ı Dilşâd'ı kıskanmaktadır. Dilşâd hakkında “Leşker, Tatara nazenîn serdar!”²⁰⁰ der.

Yakup için şimdilik en önemli dert Lized'in hastalığıdır:

“Fakat Lized niçin bulmuyor şifâ, Yarab!

Nedir bu hımye-i bî-sûdşürb ü ekinde?

Fakat ölürse o, ruhum benim tahaccür edib,

¹⁹⁶ İnci Enginün (hızl.), *Abdülhak Hâmid Tarhan Tiyatroları 6*, İstanbul: Dergâh, Temmuz 2002, s.148.

¹⁹⁷ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.148.

¹⁹⁸ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.148.

¹⁹⁹ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.150.

²⁰⁰ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.150.

Düşer bu âleme gökten mezar şeklinde!”²⁰¹

Prenses Lized ile Dilşâd karşılaşır. Lized’in sezdiği gibi Dilşâd Yakup’u sevmektedir. Dilşâd’a “Kaç günüm kaldı şurda takriben?” diyerek yakın zamanda öleceğini belirtir. Öksürüğü tutar ve bakıcılar yardımına koşarlar. Kosava Savaşı’nda Yakup Çelebi’nin tarafı zayıf düşer. Onu Dilşâd kurtarır. Dilşâd savaşta çok büyük kahramanlık göstermiştir. Lized kendisine teşekkür edince Yakup’u Lized için kurtardığını söyler.

Eserde Osmanlı Hanedanına mensup kadınlar arasında Bayezit’in eşi Devletşâhda vardır. Lized’in hastalığının veremden ziyade “marîz-icünûn”²⁰² olduğunu söyler.

Kosava Savaşı kazanılsa da tarihte bilindiği gibi I. Murat şehit edilir. Hükümdarlık hakkı büyük oğlan olan Bayezit’indir. Kardeş katline izin verildiği için Bayezit, Yakup Çelebi’yi öldürür. Bunun üzerine Prenses Lized’in hastalığı ağırlaşır ve “teslim-i ruh” eder. Dilşâd Lized’in bir melek olduğunu söyler.

Abdülhâk Hâmid, *Tayflar Geçidi*’nde *İlhan ve Turhan* piyesinin kahramanlarını *Tayflar Geçidi*’nin tayfları haline getirir. Piyenin kahramanları arasında Lized’in tayfi ve Dilşâd’ın tayfi da vardır. Dilşâd’ın tayfi Lized hakkında şunları söyler:

“Bikes Lized’se meseleyi açmaz garaz;
Ömr-i kasîri bence onun bir uzun maraz!
Bir semm-i katil olmuş iken müskir-i hayat,
Lâyıktı olmuş olsa o kız münkir-i hayat!
Hem-sâye-i garîb-i ecel, haste-i verem,
Düşmüş zemînecürhalı bir tâir-i İrem
Müdhiş maraz yemişti, ten i rûh-bakşını.
Hâlâ da baksanız telef etmekte na’şını!”²⁰³

²⁰¹ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.151.

²⁰² İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.161.

²⁰³ İnci Enginün (hzl.), a.g.e., s.220.

Lized'in verem olduğu *Tayflar Geçidi*'nde söylenir. *Tayflar Geçidi*'nde Yakup ve Lized'in tayfı birbirine kavuşur. Bayezid'in tayfı onların tayfına bakarak:

“Yok, gayri ayrılık, ne de var hastalık bugün!”²⁰⁴ der. Bu mısra Abdülhâk Hâmid'in verem hastalığından kurtulmak hususundaki isteğini gösterir. Eserde iki tayf birbirine kavuşur.

2.6. SAMİPAŞAZADE SEZÂİ'NİN ESERLERİNDE VEREM

Düğün

Samipaşazade Sezaî, *Küçük Şeyler* (1891) adlı kitabında hikâyelerini toplar. Kitapta mukaddimeden sonra altı hikâye, konaklarındaki cariyelerden Vuslat'ın ölümü üzerine kaleme aldığı “Bir Kitabe-i Mezar” başlıklı yazısı ve Alphonse Daudet'ten “Arlezyalı” başlıklı bir hikâye tercümesi yer almaktadır.²⁰⁵ Esaret temi üzerine kurulu *Düğün* isimli hikâye de yazarın bu kitabında yer alır.

Düğün hazırlıkları ile başlayan hikâyede damat Behçet Bey'in bir odalığı olduğu konuşulur. Kadınlar bu konu hakkında dedikodu yaparlar. Odalığın hastalanıp yatağa düştüğünü işittiklerini söylerler. Gelin bunu duymasın diye ev halkının telaş ettiğı konuşulur. Konağın genç beyi Behçet Bey güzel bulduğu Dilsitan'ı kendine odalık yapar. Seviyorum seni diyerek kandırdığı Dilsitan'a yalnızca şehvet duyguları besleyen Behçet Bey ona hakaret eder, kötü davranır. Behçet Bey, Dilsitan'a seslenip de işittiremediğı zaman: “Seni çağırıyorum, kulağın sağır mı? Eşek!” der.²⁰⁶ Geç geldiğı zamanlar oda kapısının önünde uyumuş bulduğu Dilsitan'ı ayağının ucuyla iterek uyandırır. İyi süpürülmediğini göstermek için Dilsitan'ı kulağından tutarak esvaplarının yanına götürür. Dilsitan ise bu muamelenin şaka mı ciddi mi olduğunu anlamak için Behçet Bey'in gözlerinin içine bakar. Tüm bu kötü muameleye rağmen anlaşılmaz bir şekilde Behçet Bey'i sever.

Dilsitan bu şiddetlere, bu aşağılamalara dayanmalı altı ayı geçiyordu ki evin içinde bir hazırlık görür. Behçet Bey ile evleneceğini düşünen Dilsitan heyecandan sabaha kadar uyuyamaz. Arkadaşlarının toplandığı odaya girdiğinde gelin adayının kendisi olmadığını öğrenir. Behçet Bey kendi sosyal konumuna uygun biriyle evlenmekte bunun için de evde düğün hazırlıkları yapılmaktadır. Dilsitan'ın nazik vücudu bu habere

²⁰⁴ İnci Enginün (hızl.), a.g.e., s.224.

²⁰⁵ İsmail Parlatır, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Abdullah Uçman, Ahmet B. Ercilasun, Nurullah Çetin, *Tanzimat Edebiyatı*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2014, s.571.

²⁰⁶ Samipaşazade Sezai, *Küçük Şeyler*, hızl. Kemal Bek, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2016, s.60.

dayanamaz, bayılır. Doktor sinir hali olduğunu söyler. Üç günden beri hasta yattığı yatağa Behçet Bey bir kez olsun gelmez. Dilsitan artık iyileştigiine hükmederek nikâh için olan işleri ben göreceğim der. Bundan sonra bulunduğu mevkie göre hareket ederek vazifesinden başka bir şey düşünmemeye karar verir. Nikâha üç gün kala çehresinde ölü rengi ile hizmete devam eder.

Zaman zaman göğüs ağrılarından şikâyet eden Dilsitan'ın rengi de uçuktur. Yaz sona erip de sonbahar geldiği esnada Dilsitan, vücudunda büyük bir zaaf hissiyle kesik kesik öksürür. Açıkça zikredilmeyen hastalığın verem olduğunu anlarız. Behçet Bey ise ilerde sorun olmaması ve düğün masraflarını ödemek için onu satmak ister. Fakat çok geç kalmıştır. Çünkü Dilsitan sağlığını kaybetmiştir, bir ciğeri eksiktir. Ev ahalisi öksürüğünden rahatsız oldukları Dilsitan'ı evin bir köşesindeki rutubetli odaya koyarlar. Hastalığın ilerlemesine bu rutubetin büyük tesiri olur. "Ölüm yatağında yatan bu on sekiz yaşındaki genç kız, bundan üç dört sene evvel sırma saçları, penbe teni, mai gözleriyle bahar gibi tâze, kuşlar gibi şen idi."²⁰⁷ Dilsitan son nefesini verirken düğünün sesleri odaya akseder.

İnci Enginün, "Evin kalpsiz küçük beyi ile cariyeye arasındaki ilişkiyi gerçekçi boyutuyla anlatan 'Düğün' Sergüzeşt'e olduğu kadar Vuslat yahut Süreksiz Sevinç'e de bağlanabilecek bir hikâyedir."²⁰⁸ der.

Bir Kitabe-i Seng-i Mezar

Küçük Şeyler adlı kitapta hikâyelerden başka sanatlı nesir yazıları da bulunmaktadır. Eserde Sami Paşa merhumun cariyelerinden olan yirmi yaşında Vuslat'ın veremden ölümü üzerine yazılan *Bir Kitabe-i Seng-i Mezar* başlıklı nesiri bulunur.

"Bu taşın altında; bir ciğerden rakîk, bir kalbden hassâs, bir rûhtan ulvî, bir bahâr sabâhından tâze olan Vuslat yatıyor."²⁰⁹ cümlesiyle başlayan yazı Sami Paşa'nın Kafkasya'dan gelen ve genç yaşında veremden ölen bu cariyeye için üzüntüsünü anlatır.

²⁰⁷ Samipaşazade Sezai, a.g.e., s.58.

²⁰⁸ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, s.273.

²⁰⁹ Samipaşazade Sezai, a.g.e., s.69.

2.7. HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’IN ESERLERİNDE VEREM

Tesadüf

Tesadüf, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın yayımlanan yedinci romanıdır. Eser 1900 yılında yayımlanmıştır. *Tesadüf*, “Mahalle Karıları”, “Tuhaf Bir Dolandırıcılık”, “Çardaklı Bakıcı”, “Saibe Hanım”, “Şöhretle Mail”, “Aşk-ı Bî Aman”, “Şöhretten Haber”, “Şöhret’in Kaçırılması”, “Mail’de Telaş”, “Nikâh”, “*Tesadüf*”, “On Sekiz Sene Sonra” isimli on iki bölümden oluşmaktadır.

Tesadüf isimli roman, ‘tesadüf’lerle kesişen iki hikâyeden oluşmaktadır. İlk hikâye Gülsüm Hanım’ın, diğeri ise Mail Bey’in hikâyesidir. İki hikâyede Hoca Nefise Hanım etrafında şekillense de asıl Mail Bey’in yaşadığı olaylar ön plandadır. Mail Bey ile Saibe Hanım, birbirine servet ve asalet bakımından denk iki ailenin aralarında anlaşması sonucu evlenmişlerdir. Başlangıçta mutlu bir evlilik sürerler. Bu evlilikten bir de Makbule isimli kızları olur. Evliliklerinden iki yıl sonra Mail Bey’in Saibe Hanım’a ve kızına karşı tutumu değişir. Arkadaşlarının da ısrarıyla bir gün bir eğlence mekânına gitmesi ve orada karşılaştığı hayat kadını Şöhret’e tutulması, eşiyle aralarındaki ilişkinin bozulmasına sebep olur.

Saibe, yaradılıştan zayıf ve içli birisidir. Ailesi tarafından nazik bir çiçek gibi büyütülmüştür:

“Bu kadın ‘ser’de yetiştirilen hasta, nazik bir çiçek gibi büyüdü. Sakınılan göze çöp düşer, mesel-i meşhuru fehvasınca bir ailenin yegâne medar-ı inşirahı, sermaye-i saadeti addedilen bu zayıf, çelimsiz, kansız, solgun kızın üstüne titredikçe, serpilip büyümesi için fen-i tıbbın bütün havarık keşfiyatından istifadeye uğraşıldıkça bundaki usare-i hayati sanki bütün bütün soğuyor, çekiliyordu.

Saibe’nin aşırı hassas ve içine kapanık bir yapısı vardır:

“Sairlerince şayan-ı nazar olmayan en ufak bir şeyden içlenir, derdini kimseye söylemez, oraya buraya çekilir, gizli gizli ağlardı. Valideyni kızlarını müteessir etmemek için doya doya sevmeye, okşamaya bile korkalardı.”²¹⁰

Validesi kızını için: “Bu kız büyürse kocasını, çocuklarını çıldırasıyla bir muhabbetle sevecek, Allah vere de bir helal süt emmişe düşeydi” der.²¹¹

²¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tesadüf*, Everest Yayınları, Ağustos 2011, s.74-75.

²¹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.75.

Saibe zekidir ve iyi eğitim almıştır. Kendi isteğiyle her şeyden birer parça anlayacak kadar onu okuturlar, yazdırırlar. Zekâsı ve hassas kişiliği, okumaya olan eğilimi onu verem prototipine uygun hale getirmiştir. Yazar adeta romanın başından Saibe Hanım'ı verem hastası olmaya uygun bir tip olarak yaratır.

Mail Bey, artık Şöhret'e olan düşkünlüğü sebebiyle, Saibe Hanım'a yeterince ilgi ve alaka gösteremez: "Dünyadaki bütün saadetlere tercihen zevcini çıldırmasıya bir şiddetle seven bir kadın için hunfeşan, en keskin hançer uçlarından daha veca-nak bir kıskanç acısı içini yiyiyor, eritiyor, zehirliyor, parçalıyordu."²¹²

Mail'in akli Saibe Hanım'dan yana olsa da gönlü Şöhret'ten yanadır. Saibe'ye kendisini terk etmemesini, Şöhret'le geçici bir süre ilişki kuracağını söylese de Saibe Hanım için bu dayanılmaz kadar büyük bir acıdır. Saibe Hanım, Mail Bey'e kendi durumunu şöyle ifade eder:

"Bir deri bir kemik kaldım. Ben tahammüle karar versem de buna vücudumda tabaver olacak kudret yok... Sizin için o karıdan geçmek kabil olmadığını söylüyorsunuz. Bunu bi-inkân gösteriyorsunuz. Bence de bu hale tahammülün mümkün olamayacağını niçin munsifane teslim etmiyor, niçin canı cana ölçmüyorsunuz? Sizin orada, sevgilinizin fıraş-ı sevdasında pür-şevk kaldığınız geceleri benim burada, yalnız başıma ne cangüzar işkencelerle geçireceğimi niçin düşünmüyorsunuz? Benden talep ettiğiniz fedakârlık kudretim fevkindedir. İnsan bir araba hayvanı, bir dolap beygiri alsa çekeceği bâr-ı sakile derece-i tahammülünü anlamak için onu baytara gösterir. Siz de böyle yapınız. Beni bir tabibe bil-irae ' Şu kadını muayene et. Ben buna şu yolda eziyet edeceğim. Bu hale kaç ay dayanır?' diye sorunuz."²¹³

Saibe Hanım, Mail Bey'in durumunu, komşularından birisinin tavsiyesi üzerine Aynalı Bakıcı'ya başvurarak öğrenmeye çalışır. Saibe Hanım, kocasının yaşattıkları karşısında büyük acı çeker. Kocasından ayrılmayı göze alamadığı için durumu kimseye açamaz. Dert ortağı olarak komşusu Nimeti Hanım'ı bulur. Nimeti Hanım da Saibe'yi Cerrahpaşa'daki Çardaklı Bakıcı Hoca Nefise Hanım'a götürür. Nefise Hanım'ın amacı sorunu hemen çözmek değil, Saibe Hanım ve Şöhret'i birbirine düşürerek paralarını almaktır.

Hoca Nefise'den bilgileri alan Saibe Hanım'a, Mail Bey de Şöhret ile ilgili olup biteni anlatmak zorunda kalır. Büyük bir çıkmaza giren Mail Bey, sonunda Şöhret'i bırakamaz, ona Samatya taraflarında bir ev de kiralar ve Şöhret'in ısrarıyla onu nikâhına da alır. Nikâh için Şöhret, Mail Bey'den Saibe Hanım'ı boşamasını ister. Mail Bey,

²¹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.86.

²¹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.99.

Saibe Hanım'ın boşanması işini zamana bırakmanın maddi ve manevi olarak daha uygun olacağına Şöhret'i ikna eder. Şöhret, Saibe Hanım'dan altı ay sonra boşanmak şartıyla Mail Bey'in nikâhına alınır.

Saibe Hanım, kocasının kendisine çektiği acılar sonunda kan kusar. Hayat kadınına âşık olan kocasını seven Saibe Hanım bu sevginin cezası olarak kan kustuğunu düşünür. Bu aşkın kendisini yiyip bitirmesini yani ölmeyi diler. Mail Bey karısının hali ile Şöhret'in aşkı arasında sıkışıp kalır.

“Yeisinden mendiline bulaştırdığı şeyi zevcinin gözlerine karşı tuttu. Bir haşiyet-i şedide ile gözleri büyüyerek Mail, birkaç adım geri çekildi. Çünkü ütülü, beyaz, ince keten mendilin üzerinde narçiçeği renginde bir fazla kan, Saibe'nin raşedar parmakları arasında titriyordu.

Kaç zamandır bedbaht kadına çektiği ıstırapların netice-i elimesi olan hûn-pare-i ciğer, enzar-ı dehşeti önünde öyle kıpkırmızı titrerken Mail, artık cinayetin derecesini biraz anlayarak iki kolu yanına sarkmış, başı arkaya çarpılmış, gözleri süzölmüş bir halde kalakaldı.”²¹⁴

Mail Bey, arkadaşı Hayati'ye zevcesinin hayat kadınına kıydığı nikâhı öğrendiğini ve üzüntüsünden kan tükürdüğünü anlatır:

‘Kendimi tabibe götürmeyeceğim, tedavi ettirmeyeceğim, işlediğin cinayetin derecesini sana anlatmak için böyle inleye inleye karşında öleceğim... Çünkü yaşamak için bana senin muhabbetin lazımdı. Mademki gönlün benden alınmış, diğer bir kadına verilmiştir. O halde benim yaşamam abestir. Sen şayan-ı muhabbet bir adam değilsin. Seni sevmek cinayettir. Ben bu cinayeti işledim. Cezasını kendimce böyle tertip ettim.’ diyor.²¹⁵

Mail Bey, eşi Saibe Hanım'ın hastalığını tedavi kabul etmez duruma gelinceye kadar sakladığını ve ona hastalığını haber vermesi artık yapılacak bir şey kalmadığından olduğunu düşünür. Saibe Hanım'ı vücutça bozulmuş, adeta bitmiş olarak tasvir eder. O dönem romanlarında veremli hastaların son zamanlarında üzerlerine bir güzellik geldiğinden bahsedilse de burada aksi şekilde belirtilir.

Mail Bey, pederiyle validesine haber verin diyen arkadaşına şöyle der:

“Nasıl vereyim? Kızımızı verem ettim. Geliniz bir çaresini bulun mu diyeyim!

²¹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.245.

²¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.245.

...tedaviye girişecek etibbanın en birinci tavsiyeleri, sükûnet, istirahat, üzüntüden azadelik hususat-ı mühimmesi olmayacak mı? Halbuki ben Şöhret'le böyle nikahlı yaşarken Saibe nasıl..."²¹⁶

Mail Bey'in arkadaşı, zavallı kadının hastalığının çaresinin yine Mail Bey'in sevgisi olduğuna karar verir. Bundan daha iyi bir tedavi yöntemi düşünemez. Verem 19. yüzyıl romanlarında yaygın olarak romantik bir hastalık olarak geçer. Hastalığın sebebi de tedavisi de duyguların kontrolünde gibidir.

Karısının verem olması bile Mail Bey'i, yapacaklarından alıkoymaz. Mail Bey, artık karısını boşamak ister. Buna bahane olarak da karısının büyücüye gitmesini gösterir. Mail Bey'le Hayati, kiralık ev aramak bahanesiyle Cerrahpaşa'da Hoca Nefise Hanım'ın bakıcı evi civarında gezinirler ve Saibe Hanım'ın gelmesini beklerler. Saibe Hanım bu eve gelir. Mail Bey, falcının evinde bulunduğu için zaten boşamak için bahane aradığı veremli karısı Saibe Hanım'ı boşar. Saibe Hanım bayılır. Tesadüfen aynı eve o gün Şöhret de gelmiştir. Şöhret, Saibe Hanım'ı küçük düşürücü sözler söyleyerek Mail Bey'i suçlar. İçeride çıkan olaylar sonrasında Hoca Nefise Hanım tutuklanır.

Saibe Hanım, nazik yapılı, hassas bir kadındır. Kocasına, kocasının kendisine yaptığı kötülöklere katlanmaya çalışır. Kocasını kurtarmaya çalışan Saibe Hanım, falcı kadından çare arayacak hale gelmiştir. Kocasına olan sevgisi uğruna adeta kendini vereme teslim etmiştir.

Aradan on sekiz yıl geçmiştir. Saibe Hanım, falcı Nefise Hanım'ın evindeki olaydan yedi ay sonra ölmüştür. Mail Bey, Saibe Hanım'ın mezarının başındadır. Mezar taşında "Veremdi derdi biçare kaldı"²¹⁷ yazısını okur. Burada kendi mazisini düşünmeye başlar. Mail Bey, bütün servetini Şöhret uğruna tüketmiştir. Boşandıktan bir sene sonra Şöhret, Hayati ile ilişkide yakalanır ve Mail Bey Şöhret'i boşar. Şöhret bir süre de Hayati'nin nikâhında kalır. Tekrar Mail Bey'in nikâhına girer. Sonunda sefil bir hayat sürer. Mail Bey ise Saibe Hanım'ın mezarı başında ağlar, tüm yaptıklarından dolayı pişmanlık duyar. Kızının yüzünü bile göremeyen Mail Bey ölmek istese de ölemez. Bu pişmanlık içinde yaşamak onun cezası olur.

²¹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.246.

²¹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, a.g.e., s.267.

2.8. FATMA ALİYE HANIM'IN ESERLERİNDE VEREM

Muhadarat

Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* (1891-1892) romanı, yazarın kendi imzasıyla yayımladığı ilk eserdir.²¹⁸

Romanda, zengin bir adam olan Sâi Efendi'nin kızı Fâzıla on sekiz yaşına geldiğinde, ölen annesinin arkadaşı olan ve Fâzıla'yı koruyup kollayan komşuları Münevver Hanım'ın oğlu Mukaddem ile evlenecek ve kardeşi ile birlikte Münevver Hanımlarda yaşayacaktır. Fakat Sâi Efendi'nin ikinci karısı Câlibe, üvey kızı Fâzıla'nın Mukaddem ile evlenmesine engel olmak için hileler çevirir. Kötü bir kadın olan Câlibe, Mukaddem'e attığı iftiralara kocası Sâi Bey'i de inandırır. Câlibe, parası için evlendiği Sâi Efendi'yi amcasının oğlu Sühâ ile aldatır. Calibe kendisini Sühâ ile gören Fâzıla'yı evden uzaklaştırmak ister. Kocasını da kandırarak Fâzıla'nın zengin ama hiç bilmedikleri bir aileye gelin gitmesini sağlar. Böylelikle Fâzıla'yı evden uzaklaştırır.

Fâzıla kocasını sevse de kocası kaba bir insandır ve karısını hiç sevmez. Ahlaksız bir adam olan Remzi Bey, Fâzıla'yı aldatır. Çocuğu olsun bahanesiyle cariyelerle birlikte olmaya başlar. Fâzıla, kocasının eve bir kadın getireceğini öğrendiğinde intihar etmek ister. İntihar etmeye gittiğini bildiren bir mektup bırakır. O gece uçurumun kenarına giden Fâzıla önce ölmek ister sonra bu isteğinden vazgeçip ortadan kaybolur. İntihar etmenin günah olması Fâzıla'yı engeller.

Fâzıla'nın ölüm haberinden altı ay sonra doktorlar eski nişanlısı Mukaddem'in hayatının tehlikede olduğunu ve veremin birinci derece²¹⁹ başlamak üzere olduğunu, annesine haber verirler. Mukaddem, Fâzıla'ya kavuşamadığı için ıstırap halindeyken sevdiği kadının ölüm haberi onu iyice hasta eder. Annesi Münevver Hanım, oğlu için tüm mâl varlığını harcamaya hazırdır. Hastaya çok iyi bakılır. En meşhur hekimler bulunmasına rağmen hastalığın seyrinde iyi yönde bir değişme olmaz ve verem günden güne ilerler. Ter ve öksürük olması ise hastalığın çok bilindik belirtileridir.

Münevver Hanım, doktorlara oğlunun verem hastası olmasının sebebinin sevdiği kızın vefat etmesi olduğunu söyler. Doktorlar hastanın mekân değişikliği yapmasını önerirler. Hasta ona derdini hatırlatacak hiçbir şeyi görmemeli, bulunduğu hâl ve yeri değiştirmelidir. Doktorlar yaşadığı acıyı hatırlatacak bir kimseyi de görmemesini uygun

²¹⁸ Fatma Aliye Hanım, *Udi*, hzl. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca, Kesit Yayınları, Eylül 2012, s.11.

²¹⁹ Hastanın verem mikrobi ile temas ettikten sonra meydana gelen ilk olaydır.

bulduklarından annesi Münevver Hanım'ın oğluyla gelmesini de istemezler. Hatta hastaya refakat edecek bir cariye bile yanına kabul edilmez. Böylelikle hastanın yaşadığı acıları unutmamasını ve hastalığın seyrini iyi yönde değiştirmeyi amaçlarlar. Mukaddem'in yanına onunla her gün ve her gece ilgilenecek iyi bir doktor görevlendirilir. Yapılan plân önce Avrupa'da bir seyahat etmek ve yazı burada geçirdikten sonra kışı İtalya veya Korfu veyahut Beyrut'ta geçirmek üzereydi. Ancak annesi Münevver Hanım'ın oğlunu görme isteği göz önünde bulundurularak kışı geçirmek için, Avrupa'dan Beyrut'a dönmesine karar verilir. Beyrut verem hastalarının tedavisi için uygun Akdeniz iklime sahiptir.

Mukaddem, doktoru ile birlikte Beyrut'ta bir araba gezintisi sırasında Fâzıla ile karşılaşır. Fâzıla'nın yanında ise cariye olarak satıldığı evin kızı Enise vardır. Enise bu sırada Mukaddem'e âşık olur. Ölmüş birini gördüğünü iddia eden Mukaddem'in çıldırdığını düşünen doktoru ise ne yapacağını bilemez. Fâzıla'ya ulaşamayan hasta, arabanın içinde bayılır. Doktoru, arabayı eczacı dükkânına ulaştırır. Fakat doktor tedavi için ne yapacağını bilemez. Başından aşağı soğuk su dökmek ister fakat hastası birinci derece verem olduğu için bunu yapamaz. Hastasından kan almak ister bunu da yapamaz. Zira veremli olan hastasına kan yapacak tedavi ile uğraşmaktadır. Doktor elinden bir şey gelmediği için çıldıracak gibi olur. Oranın en meşhur doktorunu yanına yardıma çağırır.

Verem hastası olan Mukaddem'e altı aydan beri mekân değiştirmek, seyahat etmek acısını unutturmaz. Fâzıla yaşarken içinde tuttuğu derdini onun vefatından sonra iyice açığa vurur. Artık daha rahat ağlar. Tedavi etmek için elinden bir şey gelmeyen doktoru ise Mukaddem'in derdini dinleyip onu teselli etmeye çalışır. İlaçla hastalığı yenmeye çalışan doktor, hastasının üzüntüsü yanında, çalışmalarının zayıf kalacağından onun iyileşmesi için bir ümit beslemez. Verem hastalığının onu öldüreceğini tahmin etse de hastasının böyle ölmüş bir kadını gördüğünü söyleyecek kadar çıldıracağı durumda ne yapacağını bilemez. Doktor iyi olmasından ümit olmadığı halde iyi bakarak birkaç sene daha yaşamasını sağlamak amacıyla kendisine teslim edilen veremli hastanın ölüm haberi ile geri dönmekten korkar. Böyle giderse de Mukaddem'in on, on beş güne kadar öleceğini öngörür.

Mukaddem ise deli olmadığını âşık olduğunu doktoruna anlatır. Yirmi dört yaşına kadar aşkın sefasını sürdüğünü fakat beş senedir cefasını çektiğini anlatır. Küçüklüğünden beri birlikte büyüdüğü Fâzıla'ya duyduğu aşkın kemiklerine, iliklerine,

her tarafına geçmiş, işlemiş olduğunu söyler. Aşkını adeta amansız bir hastalık gibi tarif eder. Verem de bu amansız hastalığın vücut bulmuş hali gibidir:

“Hangi bir tarafımı kesip açsam, damarlarımda, sinirlerimde, vücudumun her tarafında aşkı bulacaksın. Ben benliğimden çıkmışım! Aşk kesilmişim! Sevdiğimin başkasıyla evlenmesi, bana rakip olan o adamı çıldırmasıya sevmesi ve onun uğruna ölmesi beni bu aşktan ayıramadı. Sağken de sevdim, ölüsünü de sevdim. Hayattayken onun yaşadığı için bende yaşıyordum. Fakat onun ölümü acısına tahammül edemedim. İşte bu hale geldim.”²²⁰

Sevdiğinin arkasından ölmek isteyen Mukaddem, sevdiği kadının ölümüne sebep olan kocasını öldürmeyi sonra da sevdiğine kavuşmayı planlasa da bunu yapamaz. Fâzıla'nın kocasını öldürmeye, Fâzıla sevdiği için kıyamaz. Fâzıla'nın karşısına katil olarak çıkmayı da kendine yakıştıramaz. Ebedi âlemde Fâzıla'nın yanına günahsız olarak gitmeyi, ona öyle kavuşmayı ister.

Mukaddem ölmek istediği zaman doktorunun onu iyi etmeye çalışıp terk etmezken, artık yaşamak istediği zamanda delirdiğini düşünüp doktorunun onu terk etmesini istemez. İyileşmek için ona muhtaçtır. O, Fâzıla yaşadığı için yaşamak ister. Fâzıla neredeyse orada olmak ister. Doktorundan yaşamak için yardım ister. Mukaddem, yaşamak istediğini söylerken kendini doktora anlatırken veremden solmuş yüzüne geçici bir pembelik gelir.

Bir gün Fâzıla, Mukaddem'e buluşacakları yeri yazdığı mektubu bir Arap çocukla gönderir. Mukaddem dışarı çıkacak kuvveti bulmak için bir kâse et suyu içer. Et, süt gibi gıdalarla beslenilmesi verem hastalarının tedavisinde sıklıkla görülür. Fâzıla ile konuşan Mukaddem ölmek istediği için o hastalığına memnun olduğundan bahseder. Doktor hekimlikten ziyade, Mukaddem'e dert ortaklığı hizmetine yaramıştır. Çünkü Mukaddem, Fâzıla'yı öldü bildiği için kendisi de ölmek istemişti. Doktor da vereme çare olamamıştır.

Fâzıla, doktora Mukaddem'in hastalığını sorduğunda doktor, “Öhö!.. Öhö!..” diye birkaç yapma öksürükle öksürüp, Mukaddem'in arkasından, Fâzıla'ya işaretle, eliyle, göğsünü gösterip verem olduğunu anlatmak ister. Doktora göre Fâzıla bu hastalığın sebebi olduğu gibi ilacı olacaktır. Doktor, hekimlik bu hastalığa bir şey yapamıyor derken verem karşısında tıbbın çaresizliği görülür.

Mukaddem, Fâzıla'ya artık o yaşadığı için yaşamak isteğini söyler. Doktor, Mukaddem'in şimdiye kadarki hali değişir, kendine bakarsa, kederi ve üzüntüyü

220 Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Mayıs 2015, s.268.

üzerinden atarsa kurtulabileceği ihtimalini söyler. Mukaddem yaşamak için elinden geleni yapacağına söz verir. “Hastalık, temelde, psikolojik bir olay şeklinde yorumlanmıştır ve insanlar hasta olmak istedikleri için hastalandıklarına, dolayısıyla iradenin devreye sokulmasıyla iyileşebileceklerine; hastalıktan ölmeyi seçebileceklerine teşvik edilmektedirler.”²²¹

Görüşmelerinden bir ay sonra Fâzıla'nın Mukaddemden aldığı bir cevap mektubunda, doktor, Fransızca yazı ile hastasının iyileşmekte olduğunu onaylar. Annesi Münevver Hanım'a da bu haber müjdelendir.

Fâzıla, Beyrut'ta bir konağa kendini cariye olarak sattırmıştır. Bu konağın büyük kızı Enise'nin Mukaddem'e âşık olduğunu anlayınca kendisi halâ kaçtığı kocasının nikâhında olduğu ve o adamdan korktuğu için Mukaddemle asla evlenemeyeceğini düşünerek Mukaddem'le, hizmetinde çalıştığı Enise'nin evlenmesini sağlar. Hizmetinde çalıştığı Enise'yi sevmesi için de uğraşır. Fâzıla'nın hep yanında olacaklarını göz önünde bulundurarak Mukaddem bunu kabul eder. Fâzıla, Mukaddeme bakarak Münevver Hanım'ın ve Mukaddem'in kendisine olan haklarını ödediğini düşünür.

Mukaddem'in doktoru yazın üç ayını geçirmek üzere Mukaddem'in sıhhati için İstanbul'u uygun gördüğünü ve gelecek kışı da Beyrut'ta geçirmesi halinde artık hiçbir hastalığı kalmayacağını kendisine söyler.

Bir gün bir İstanbul gazetesinden Fâzıla'nın kocasının yeni karısıyla yakaladığı bir adamın kurşunundan öldüğünü, daha sonrada Fâzıla'nın babası Sâi Efendi'nin ağır hasta olduğunu öğrenirler. Sâi Efendi, karısı ile işbirliği yapan cariyeden kızı ve Mukaddem'in nişanlarının bozulmasındaki bütün sırları öğrenir ve Mukaddem'den af dilemek istemektedir. Bunun üzerine Mukaddem ile Fâzıla konağa duyurmadan gizlice İstanbul'a hareket ederler. Fâzıla'ya âşık olan evin oğlu Şebip; Fâzıla ve Mukaddem'in ortadan kaybolmalarının ihanet ettikleri anlamına geldiğini düşünür. O da İstanbul'a peşlerinden gider.

Mukaddem, Fâzıla'nın kocasının ölmesiyle özgür kalmasından sonra Fâzıla için eşini, çocuğunu bırakmayı düşünse de onlardan ayrılamaz. Fâzıla ile kardeş gibi olmaya karar verirler. Eserin sonunda bütün durumlar açığa kavuşur. Fâzıla kaldığı konağın oğlu Şebip ile evlenir. Mukaddem iyileşir ve ailesiyle mutlu olur. Eserin sonunda Fatma

²²¹ Susan Sontag, a.g.e., s.63

Aliye Hanım, ustası Ahmet Mithat Efendi gibi kahramanını verem hastalığından kurtarmıştır.

Udi

Fatma Aliye'nin dördüncü romanı *Udi*, İkdam gazetesinde tefrika edildikten(1897-98) sonra 1899'da kitaplaştırılarak İkdam Matbaası tarafından yayımlanmıştır.²²²

Romanın başında Bedia'nın bir eğlence sırasında Heyula isimli dansözün bileklerinde kendi bileziklerini görür. Bedia'nın kocası onu bu kadınla aldatmaktadır. Kocasına çok âşık olan Bedia onu terk etmekte zorlansa da bu ihaneti kabul etmez. Ağabeyi Şem'i'nin yanına gitmeye karar verir. Kocasını Mail, Bedia'nın hiçbir eşyasını almasına izin vermez. Çok sevdiği udunu bile vermeyen Mail, bu udu sevgilisi Heyula'ya hediye eder. Bedia, ağabeyinin yanına gittiğinde hastadır. Ağabeyi onu tedavi ettirir ve kocasının el koyduğu, yanına alamadığı eşyaları tekrar edinmeye çalışır. Mail'in ısrarlı mektuplarına, pişman olduğunu söylemesine rağmen Bedia mektuplara cevap vermez. Çok âşık olduğu kocasına geri dönmekte kararlıdır. Mail görevini Selanik'e aldırdıktan iki yıl sonra ölür.

Bedia, İstanbul'a gitmek isteyince ağabeyi onu gönderir. Burada anlatıcı ile tanışır ve ondan kendi hayatını yazmasını ister. Ağabeyi Şem'i öldükten sonra ağabeyinin kızı ve yanlarında çalışan Rüstem, İstanbul'a Bedia'nın yanına gelir. Geçim sıkıntısı yaşayan Bedia, ud dersleri vermeye karar verir ve ud dersleriyle hayalindeki evi alacak kadar kazanç sağlar. Ud çalmayı hiç bırakmayan Bedia'nın tek bir hayali kalmıştır. O da kendisine gelir getirecek bir dükkân almaktır. Böylece sadece kendi için ud çalacaktır. Fakat bu hayalini gerçekleştiremeden hasta olur ve yataktan haftalar boyu kalkamaz. Doktorlar, sağ tarafında bir ağrı hisseden Bedia'ya ud çalmayı yasak ederler. Hastalığına "*süratli verem*"²²³ denilen Bedia'nın on beş yirmi günlük ömrü kalmıştır. Soğuk algınlığı veremi tetiklemiştir. Gece gündüz müzikle meşgul olacak kadar ince ruhlu olan Bedia veremli prototipine uygundur. Bedia, tüm zorluklara karşı mücadele etmiş, hatta hayalindeki evi alacak kadar çalışmış çabalamışken son hayalini gerçekleştiremeden ölür. Yazarın, Bedia'nın bir dükkân alacak kadar yaşamasına izin verememesi toplumun henüz böyle bir yeniliğe hazır olmaması ile ilgilidir.

²²² Fatma Aliye Hanım, *Udi*, s.13.

²²³ Fatma Aliye Hanım, a.g.e., s.144.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde halk muhayyilesinin, veremle aşk arasında garip bir yakınlık kurduğunu söyler.²²⁴

“...dışardan gelen kötü örnekler de bu havayı besler. Sefalet, terk edilmiş kadın, ümitlerinde aldatılmış kız, hatta veremli hasta, XIX. asır ortalarında romantizm serpintisi olan edebiyatlarda mühim yer tutar.”²²⁵

Bu romanda verem hastalığı evlilik sonrası yaşanan acı olaylar neticesinde ortaya çıkar. Bir müddet sonra verem olup ölen Bedia belki de bu yüzden kendi hayatını yazamamış ve tanıştığı bir yazardan bunu yapmasını istemiştir.

²²⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, YKY, Kasım 2006, s.270.

²²⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.270.

3. ARA NESİL YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM

Tanzimat edebiyatı ile Servet-i Fünûn edebiyatı arasında yer alan Ara nesil yazarlarımızdan Mehmet Celâl ve Vecihi'nin eserlerinin yanı sıra Güzide Sabri ve Mihrünnisâ Hanım'ın eserlerinde de verem hastalığını inceleyeceğiz. Ara nesil yazarı olmayan, kadın yazarlarımızı bu bölüme almamızın sebebi malzemenin bu tasnifi gerektirmesidir.

3.1. MEHMET CELÂL'İN ESERLERİNDE VEREM

Dehşet Yahut Üç Mezar

Mehmet Celâl'in *Dehşet yahut Üç Mezar* romanı, Karabet Matbaası'nda 1886 yılında 64 sayfa olarak yayınlanmıştır. Yazar bu romanı *Venüs* isimli hikâyesinin devamı olarak kaleme aldığını belirtir.

Roman karşılıklı gönderilen altışar mektuptan oluşmaktadır. Anlatıcı ve birinci kız arasındaki aşk çerçeveyi oluşturur. Ancak romanda iç içe iki hikâye vardır. Birinci hikâye anlatıcı ile sevdiği genç kız arasındaki aşkı anlatırken ikinci hikâye mektubu yazan genç kızın kız kardeşi ile onu tedavi için gelen doktor arasındaki aşkı anlatır.

Eserde ismi belirtilmemiş genç kız, aşkından dolayı ailesi tarafından kötü muameleye maruz kalır. Hatta annesinden şiddet görür: “Validem yanındaki masanın üzerinde duran bardağı hiddetle başıma attı. Senin kemal-i muhabbetle öptüğün elimin üzerinden sıcak bir kanın cereyanını hisseder etmez gözlerim kararır düştüm.”²²⁶ Yaşadığı bu üzücü olaylar sonucunda genç kız doktora götürülür. Genç kızın yanında ise kız kardeşi vardır. Mektuplarında anne ve babasından şu şekilde bahseder: “Onların vazifesi beni döğmek, başımı yarmak, kolumu kırdıktan sonra tabibe baktırmaktır.”²²⁷ Zamanla genç kız anne ve babasını sevmeye başlar. “Artık pederimi validemi seviyorum. Lakin bunların muhabbetinden daha büyük sevgi var ki o da senin muhabbetindir.”²²⁸

Genç kıza hastayken bakan, ismini bilmediğimiz kız kardeşi de bir doktora âşıktır. Kızı zaman zaman muayene eden bu doktor da kıza âşık olur:

²²⁶ Mehmet Celâl, *Dehşet Yahut Üç Mezar*, Kırkor Matbaası, İstanbul, 1888, s.27.

²²⁷ Mehmet Celâl, a.g.e., s.28.

²²⁸ Mehmet Celâl, a.g.e., s.33.

“Dün tabib geldi, hemşirem karyolasına yatmış, tabib de ayak ucundaki iskemleye oturmuş idi. Hemşirem dedi ki: Bugün beni nasıl gördünüz doktor efendi? Pek iyi gördüm Efendim! Bugün ilaç verecek misiniz? Evet, biraz zayıflıktan başka şeyimiz yok. Bizim doktor reçeteyi verirken bu kağıda da reçetenin altına koymuş!.. O kağıtta şu satırlar yazılı idi: “Melek! Evet ben de hastayım. Size birinci defa baktığım gün birdenbire kalbime düşen bir yıldırım beni çok sarstı bilir misiniz? Tabibinizi de hasta ettiniz.”²²⁹

Genç kızın kız kardeşi ve doktorun hikâyesini anlatıcı gibi okuyucu da kızın mektuplardan öğrenir. Anlatıcı bu durum için şöyle der: “Aşk her hastalıktan müthiştir. Bu hastalık, hastalık icad eder! İnsanın göğsüne bir ağrı bırakır ki o da veremdir! Lakin Cenâb-ı Haktan ümit ederim ki hemşireniz o ağrıyı duymadan mesut olur.”

Doktor, âşık olduğu veremli genç kızın odasından her zaman mutlu çıkar. Ancak bir gün gözyaşları içinde odadan çıkar. Bu hali için kendisini aşkın ağlattığını söyler.

Doktor kızın verem hastalığının iyileşmeyeceğine kanaat getirir. Aşklarının bu hastalığa sebep olduğu teşhisini koyar: “Lakin benim sizi sevmekliğim sizin beni sevmekliğiniz ciğerinize öyle bir yara açtı ki o da veremdir!”²³⁰ Başka bir âlemde kavuşabileceklerini ümit eder. Genç kızdan aldığı buse için şöyle söyler: “Bugün sizden aldığım ilk buse son buse idi!.. Bugün ben gidiyorum. Derdiniz, yakında sizi bana kavuşturacak!”²³¹

Doktor, bu satırları yazdıktan sonra zehir içtiğini söyleyerek veda eder. Verem hastalığının tedavisi karşısında aciz kalır ve intihar eder. Tıp doktorunun çaresiz kalıp intihar etmesi önemli bir noktadır. Doktor sevdiğinin verem hastalığı karşısında çaresizliğini görünce o da hastalığın kuvveti karşısında yenik düşer ve intiharı seçer.

Genç kız, kız kardeşinin doktordan gelen mektubu okuduktan sonra çehresinin sapsarı olduğundan bahseder. Kız, doktordan gelen mektuptan anne ve babasının haberdar olmasını istemez. Genç kız öleceğini bilmesine rağmen ağlamaz. Hatta güler, sevdiğine kavuşacağı için sevinir. Kızın veremden ölecek olması onu sevdiğine kavuşturacaktır:

“...çehresine tatlı bir sarılık çökmüştü! Dudakları ara sıra tebessüm ediyordu. Zannedirim ki ruhunu uçuracak meleklerle karşı nazik nazik gülüyordu.”

Verem bir kızın dudaklarında uçan nur-ı ümid gibi etrafı donuk bir nur ihata eyledi.”²³²

²²⁹ Mehmet Celâl, a.g.e., s.45.

²³⁰ Mehmet Celâl, a.g.e., s.50.

²³¹ Mehmet Celâl, a.g.e., s.50.

²³² Mehmet Celâl, a.g.e., s.52.

Genç kız, âşık olduğu doktorun yanına gömülmek ister. Ölerken gülerken, mutlu bir şekilde ölür. Kız kardeşinin öldüğünü anlayan genç kız, kardeşinin cesedinin üzerine düşüp bayılır. Kız, ölmeden önce yazdığı mektupta babasına kendisinin aşkın kurbanı olduğunu fakat kız kardeşinin mutluluğu için çalışmasını söyler.

Genç kız, mektubunda kız kardeşinin ölümü için: “Ah! Sen o yatağın içinde o biçare kızcağızı görmeliydin! Mutlaka o hale âşık olurdun! Gözleri yarı kapanmış, kirpiklerinden iki elmas parçası sarkıyordu!..²³³ der.

Kilise çanları cenazeyi haber verir. İki âşık birbirine ölümle kavuşur. Kızların babası ise acısından ne yapacağını şaşırır bir ağlar bir güler. Daha sonra tabancayla kendini öldürür. Anneleri ise aklını kaçıır. Roman aile faciası ile son bulur. Birbirlerine mektupları yazan iki sevgili, hayal ettikleri gibi birlikte uzak bir kıtaya doğru yola çıkarlar: “...İstanbul uzaktan siyah bir nokta gibi nazarına ilişti!”²³⁴ Kız, hemşiresinin hayalini görür.

Romanda olaylar verem hastalığı etrafında şekillenir. Yazar bu eserinde neden-sonuç ilişkisini sağlam olarak kuramaz. Verem, iki âşığın kavuşmasına engel teşkil eder. İçli konuları tema olarak kullanmayı seven yazar ana kahramanlarını öldürerek sanat temayülünü tekrar eder. Diğer çiftin kavuşmasına hiçbir engel kalmamıştır.

Margerit

Mehmet Celal’in *Margerit* isimli romanı, “Asır Kütüphanesi Hikâyeleri” seri başlığı altında Kasbar Matbaası’nda 1891 yılında 70 sayfa ve beş bölüm olarak yayımlanmıştır.

Romanın ilk bölümü Margerit’in Oktav ve Jilber ile yaptığı mektuplaşmalar ile başlar. Margerit: “Bir pedere, bir valideye, bir hemşireye, bir biradere malik olan bu güzel mahluk henüz onbeş yaşında tahmin olunur bir melektir.”²³⁵

Margerit’in mektuplarından kendisini boğulmaktan kurtaran İtalyanca hocası, şair Jilber’e karşı acıma duyduğu anlaşılır. Jilber, Margerit’i sevmektedir. Margerit ise Oktav isimli gence âşıktır. Romanın ikinci bölümünde Oktav ile Margerit’in balkonda buluşmaları, birbirleriyle olan ilişkileri anlatılır. Oktav, Margerit ile evlenmek istemektedir. Margerit ise bu teklifi “daha vakit var” şeklinde erteler. Üçüncü bölümde

²³³ Mehmet Celâl, a.g.e., s.53-54.

²³⁴ Mehmet Celâl, a.g.e., s.64.

²³⁵ Mehmet Celâl, *Margerit*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1891, s.12.

ise Oktav, Margerit'e karşı ilgisini kaybeder. Jilber ise Margerit'e yazdığı mektupta Oktav'ın kötü ahlaklı bir kadınla ilişkisi olduğu haberini verir. Oktav Paris'e gideceğini, bunun için yanına gelemeyeceğini Margerit'e söyler. Genç kız ise sevdiğini bir kez daha görmek ister. Margerit, Oktav'a "Mevtimi bekliyordun, öyle mi Oktav! O vakit mi gelecektin?"²³⁶ diyerek sitem eder. Oktav ise vaktinin olmadığını söyler. Margerit, Oktav'a şöyle der:

"Büyüklük zavallı bir bakirenin hazine-i ismetini gasp ettikten sonra kaçmaktır değil mi? Sizden bu kadar denaeti ümit etmezdim. Fakat o Rijina olacak kadın elbette anlamıştır ki siz bir namus hırsız, bir istikbal katilisiniz."²³⁷

Oktav ise Margerit'in söylediklerine, "Bir insan her zaman papatya mı koklayacaktır? Bazen sümbül lazımdır! Sümbülden bıkıldıktan sonra güzel bir menekşe insanın hoşuna gider."²³⁸ diyerek cevap verir.

Dördüncü bölümde Margerit, Jilber'in mektubunun üzerine onunla görüşmek ister. Margerit ile Jilber görüştüklerinde Jilber, Margerit'e evlenme teklif eder. Bu arada Margerit hastalanır. Oktav'ın Margerit'i terk etmesi genç kızın verem olmasına sebep olur. Margerit, Jilber'e, yaşadığı durumu "Bir âşık maşuka tarafından terk edilirse, o ne büyük bir felakettir."²³⁹ diyerek açıklar.

Şair Jilber geldiğinde Margerit'i yatakta bulur. Sabahleyin bir nöbet gelmiş zavallı kız yatağa yatmıştır.

Margerit: "Sabahleyin titreye titreye kalktım. Sonra bir ateş geldi bir ter ateşi takip etti, göğsümde bir ağrı var!"²⁴⁰ der. Jilber ise bu hastalığı kötüye yormaz. Genç kızın nezle olduğunu düşünür. Margerit'i görmeye gelen doktor ona bir ilaç vermiştir. Şair, doktorun verdiği reçeteye göz gezdirir gezdirmez benzi uçar, titremeye başlar. Reçete de "Arsenik" yazdığını gören şair bu ilacın verem için verildiğini düşünmek istemez. Verem tedavisinde kullanılan bu ilacı hekimin Margerit'e kuvvet alması için verdiğiğine inanmak ister.

²³⁶ Mehmet Celâl, a.g.e., s.37.

²³⁷ Mehmet Celâl, a.g.e., s.40.

²³⁸ Mehmet Celâl, a.g.e., s.40.

²³⁹ Mehmet Celâl, a.g.e., s.45.

²⁴⁰ Mehmet Celâl, a.g.e., s.49.

Margerit ve Jilber evlenmeden genç kız veremden ölür. Ölürken ağzından kan gelmesi ise veremin işaretlerinden biridir: “Güzel ağzından birkaç damla kan akmıştı.”²⁴¹

Son bölümde ise Jilber intihar eder. Oktav ve sevgilisi ise bilmeden onların mezarları başına gelirler ve orada buldukları on beş beşlikten oluşan Margerit isimli şiiri okurlar. Şiirde veremle ilgili bölümler vardır. Roman iyilerin ölmesi ile hazin bir şekilde sona erer.

Bî-Vefâ

Mehmet Celâl’in *Bî-vefâ* isimli romanı, “Şemsi Kitabhanesi Ceb Romanları” seri başlığı altında Âlem Matbaasında 1895 yılında 88 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Roman on üç bölümden oluşmaktadır. Romanda Refik ve Refika’nın tanıtımından sonra ikisi arasındaki ilişkiden bahsedilir. Refik ile amcasının on dokuz yaşındaki kızı Refika birbirine âşık, evlenmek üzere olan iki gençtir. Romanın başlarında Refika’dan, Mahbûbe adı ile bahsedilir. Refik, zamanla arkadaşının da etkisiyle gece hayatına, içkili eğlence âlemlerine gitmeye başlar. Refik ile evlenmeyi bekleyen Refika ise birkaç mektubuna cevap alamayınca içine sevdiği hakkında şüphe düşer. Bu ilgisizlik karşısında Refik’in kendisini bir başka kadınla aldattığını düşünür.

Kız, Refik hakkındaki soruşturmaları sonucunda şüphelerinde haklı çıkar ve büyük bir üzüntü yaşar. Kendisini aldatan, mutluluğunu yok eden bu delikanlı için çok gözyaşı döker. Nihayet Refik’in nerede ve hangi kadınla olduğunu haber alınca kalbinde büyük bir yara açıldığını hisseder. Bundan sonra Refik’in yaşayacağı pişmanlığı Refika kabul etmez. Bu yaşadığı üzücü olay kızın tabiatını da büsbütün değiştirir:

“İhtisatı tezâyüd etmişti. Küçük çocukları pek seviyordu. Genç kızlarla eskiden daha ziyade muhabbeti vardı. Bununla beraber pek ehemmiyetsiz pek küçük bir sebep nazik kalbini cerihadâr ederdi. Mizacının asabî olduğunu tarife hacet yoktur. Her gün udunu eline alır sâyesinde muhabbet-i ebedi vaadleri teâtî olunan leylak ağaçlarının altında bir esâtir perisi gibi çalgı çalardı. Yemek bile hatırına gelmezdi.

Dâimî bir hüzn içinde yaşardı. Mağmum bir sadâ, zavallıyı sıkıntılara dûçar ettiği gibi parlak neşeli bir bahar sabahı da gözlerini yaşlarla dolduruyordu. Kâinat kızın nazarında giryan idi. Bazen sürekli bir esneme o güzel dudakları açardı. Canı hiçbir şey istemez. Hiçbir şeyden hoşlanmazdı. Artık çalgı çalmıyordu. Çocuk gibi idi.

²⁴¹ Mehmet Celâl, a.g.e., s.58.

Zaman olurdu ki bir hizmetçi kızının gözüne görünmemesini emreder artık haftalarca onu görmezdi. Yine zaman olurdu ki haftalarca görmediği bu hizmetçi kızının dâima yanında bulunmasını ister, bir dakika onu yanından ayırmazdı.”²⁴²

Refika'nın gözlerinde merhamet görünmeye başlar. Yaşadığı üzüntü, dış görünümüne de yansır. Bir yabancıyı bile görse merhametle ona bakar. Uzun süre aynı yerde oturamaz. Çoğunlukla balkona çıkar ve Refik'in geleceği yolu nazarından geçirir. Refika'yı şiddetli bir ağlama arzusu tutar ve kara gözleri bu arzu ile ıslanır. Aşk acısı ile genç kız sararıp solmaya başlar:

Gül yanakları solar, birkaç dakika sonra o solgunluğun yerine bir kırmızılık kâim olurdu. Nefes alamaz gibi olduğu zamanlar nabzında-şâyân-ı dikkat-bir zaaf görülürdü. Bu zaafi, ihtisasatın ziyâdeleşmesi, zavallının bir kuşun sadâsından cerîhadar olması gibi bir buhran-ı asabî takip ederdi. Birkaç defa bayılmıştı. Teheyyücat-ı asabiyye, iki güzel el ile nihâyet bulan kollarını, üstünde semâvî bir şûlenin letâfeti görülen göz kapaklarını, hâsılı bütün vücudunu tahrik etmişti. Bu baygınlıklar ansızın bir ağlamak ile nihâyet bulurdu.

İşte etibbânın(isteri) dedikleri ihtinâk-ı rahm!*"”²⁴³

Refik'in babası yani Refika'nın amcası bunun üzerine duruma müdahale eder ve Refik'i içinde bulunduğu kötü hayattan vazgeçirir. Refika ile evlenme konusunda oğlunu ikna eder. Ancak Refik bunu istese de Refika gururundan evlenmeye razı olmaz. Amca Efendi, Refika'nın durumuna çoktan beri farkındadır. Bu yüzden genç kızını tedavi ettirmek için uğraşır:

“Refik âguş-ı âşıkânesini açmış olduğu halde, bu nâdire-i hüsnü bekliyor, babası kardeşinin bu şâyân-ı hürmet ve merhamet kızı için oğlunu hazırlamakla beraber hayatını feda etmeğe hazır bulunuyordu. Kız reddetmişti. Hastalık böyle emrediyordu! Refika, bu tehhülün kendisi için müthiş bir istikbal hazırladığını tahayyül ederek, ‘tehhül’ kelimesinin altına ‘nefret’ kelimesini yazıyordu.

...

Bununla beraber etibbânın, merhametli amcasının haberi olmadığı halde, kızda umumi bir zâfiyet, arasıra mide bulantıları, gözlerin mâî bir daire ile muhat olarak-içeri doğru çökmesi, ekseriyetle yanağının birinin nar çiçeği gibi kızarıp, öbürünün solgun bulunması, sabahları hafif bir ter, derin bir öksürükle uykudan uyanması, tırnak uçlarının geri doğru bükülmesi gibi-bir tabip için-şâyân-ı dikkat olan avâriz müthiş görülüyordu.”²⁴⁴

²⁴² Mehmet Celâl, *Bi-Vefâ*, İstanbul, Âlem Matbaası, 1312, s.21-22-23.

²⁴³ Mehmet Celâl, a.g.e., s.25-26.

* Eskiden kadınlarda görülen asabi bir hal ve hastalık.

²⁴⁴ Mehmet Celâl, a.g.e., s.26-27.

Teverrüm de işte böyle başlar. Bu hastalığı şüpheler içinde teşhis eden doktorlar tedavi konusunda çaresizdir. Biri öksürüğü kesmek diğeri kuvvet vermek için birtakım ilaçlar hazırlarlar. Fakat teşhis ettikleri hastalığın ne büyük bir illet olduğunu amcadan saklarlardı.

“(İhtinâk-ı rahm), teehhül ile, daha başka şeylerle/tedâvi olunabilirdi. Ya(teverrüm) için ne yapmalıydı?”²⁴⁵

Refika'nın hastalıklarından birisi maddî, diğeri manevidir. İhtinâk-ı rahm tedavi edilebilirdi. Fakat diğeri yani verem hastalığı tedavisi mümkün gözükmeyen bir hastalıktı.

Refik'in babası, oğluyla Refika hakkında konuşur. Oğlunun, gençlik hevesi diye nitelendirdiği hatasını ne zaman sonlandıracağını sorar. Refik ise babasına onu sefâlethaneden kurtardığından beri heveslerine son verdiğini ifade eder. Babası hasta olan Refika'nın tedavisinin ancak oğlunun kızı almasıyla mümkün olacağı kanaatindedir. Refik ise Refika ile evlenirse çok mutlu olacağını söyler. Buna rağmen Refika tarafından affedilmeyeceğini düşünür. Refik'in babası, oğlunun hayatını feda etmek istediği Refika tarafından istenmediğini bilir. Delikanlı, kızın haftalarca onu bırakıp sefalethaneye gittiği için kendisinden nefret etmeye hakkı olduğunu düşünür. Refik'in babası da oğlunun bu şekilde düşünmesini anlar.

Refik'in babası kızın ihtinâk-ı rahm hastası olduğunu ve tedavisinin evlenmek olduğunu bildirir. Hâlbuki Refika evlenmeyi yani tedaviyi istemez. Delikanlı, duydukları karşısında çocuk gibi ağlamaya başlar. Babası ise oğluna Refika'ya lâyük olmadığını ancak yine de oğluna varması için ona ısrar edeceğini söyler. Bunun için oğlundan Refika'ya layık bir eş olacağını ispat etmesini ister. Burada Refik'in babasının asıl amacı kızı iyileştirmektir.

Çektiği üzüntüler sevdiği adam tarafından aldatılmak Refika'yı hasta eder. Çok geçmeden doktorların, çare olarak evlenmesini tavsiye edecekleri “ihtinâk-ı rahm” hastalığına tutulur ve ardından verem başlar. Kendisiyle ilgilenmeyen Refik ile evlenmeyi amcasının çabalarına ve Refik'i halâ seviyor olmasına rağmen kabul etmez. Romanda Refika'nın yaşadığı aşk acısı ve terk edilme verem hastalığının sebebidir. Belki Refik ile evlense iyileşecektir. Ancak Refika'nın gururu, sağlığının düzelmesini engeller. Yazar bu acıklı eseriyle gözyaşı edebiyatını besler.

²⁴⁵ Mehmet Celâl, a.g.e., s.27-28.

Refik'in babası, Refika'dan oğlunun gençliğinin getirdiği kusurları affettirmesi için ricada bulunur. Refika, buna karşılık Refik ile akrabalıktan başka bir münasebeti olmadığını belirtir. Oğlunun Refika'ya sadakat göstereceğine dair namusu üzerine yemin edeceğini söyleyen baba Refika'dan olumsuz yanıt alır. Refik'in babası “-*Fakat oğluma acımıyor musunuz?*”²⁴⁶ diye sorduğunda Refika da onun da kendisine acımadığını, Refik'in kendisine aşkını itiraf ettiği leylak ağacının altında bu yüzden çok ağladığını söyler:

“...Fakat oğlunuzun kalbi değişmiştir. Bana gelince oğlunuzla ebedi barışmayacağıma itimât ediniz. Oğlunuz benim gözyaşlarıma mukâbil, diğer bir kadın intihap etmekten başka bir şey yapmadı! Fakat ben hür bir kız iken oğlunuzdan başkasını düşünmedim! Bundan sonra da öyle yapacağım. Yalnız oğlunuzu düşüneceğim. Lâkin zevcesi olmayı, istikbâlimi harap etmeyi istemem.”²⁴⁷

Delikanlının babası üzgün bir şekilde kapıdan çıkarken Refika da kanepenin üstüne kapanıp ağlar. Refika bu üzüntü ile çok geçmeden hastalığa yenik düşer ve ölür. Ölmeden önce Refik'i affettiğini söyler. Romanda bu bölümden sonra Refik ile Öjeni ilişkisi anlatılmaktadır.

Refik, arkadaşı ile gittiği gezinti sırasında hizmetçi olarak konakta çalışan genç bir kıza rastlar. Refik, genç kızdan etkilenir ve bu konakta haftada bir edebiyat dersi verme vesileyle onun çalıştığı konağa gitmeye başlar. Burada, onunla samimiyet kurar. Bir gün otel odasında buluşurlar. Ancak Refik, onun kız değil erkek olduğunu ve kendisiyle eğlenildiğini anlar. Bu kişinin kadın kılığına girmesine sebep de kaldığı konağın kızı Lusi ile arasındaki aşktır. Bu sayede iki âşık rahat rahat buluşurlar. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*²⁴⁸ romanında da Talat evinin cumbasında gördüğü Fitnat'ı sever, kadın elbiseleri giyerek kızın evine girer, onunla konuşur. Kızın ölümünden sonra üzüntüsünden bir arkadaşına giden Refik ise, arkadaşının kendisini götürdüğü evde gördüğü Öjeni'ye âşık olur. Öjen-Lusi aşkı, romanın üçüncü hikâyesidir. Refik, bunları öğrendikten sonra kızın babasına mektup yazarak iki gencin birbirlerini sevdiklerinden bahseder. Böylece, babasının da izniyle iki genç evlenir. Roman; Refik'in, Refika'nın hayalini görmesiyle son bulur.

²⁴⁶ Mehmet Celâl, a.g.e., s.33.

²⁴⁷ Mehmet Celâl, a.g.e., s.33.

²⁴⁸ Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, hzl. Özlem Nemetli, İstanbul, Özgür Yayınları, 2015.

Lem'an

Mehmet Celâl'in *Lem'an* isimli bu romanı "Meşrutiyet Matbaa ve Kütüphanesi" yayınları arasında 1912 yılında 167 sayfa ve 26 bölüm olarak yayımlanmıştır. Yazar eserinde 19,24 ve 25. bölümleri numaralandırıp ayırmamıştır.

Lem'an; annesi Nebire Hanım, ağabeyi Ömer, Kafkasyalı hizmetçi Füsunsâz ve diğer çalışanları ile birlikte bir köşkte yaşamaktadır. Babası Hikmet Efendi öldükten sonra Lem'an ve ailesine yüklü bir miras kalır. Bu miras sayesinde aile geçim derdi taşımaz ve rahat bir yaşam sürer.

Romanın ilk bölümünde Ömer, Ferid Bey isimli bir genci eğlence için köşke davet eder ve onu köşke gelmeye ikna eder. İkinci bölümde Lem'an ve Ömer'in annesi Nebire Hanım'ın Hikmet Efendi ile olan evliliği anlatılır. Lem'an ve Füsunsâz'ın birbiriyle olan yakın ilişkisine de değinilir. Diğer bölümlerde Ferid'in köşke gelişi, Nebire Hanım'ın kızı Lem'an'ı Ferid Bey ile evlendirme düşüncesi yer alır. Nebire Hanım kızıyla evlendirmeyi düşündüğü Ferid Bey ile gizli bir birliktelik yaşar. 8. bölümde Ömer ve Kafkasyalı hizmetçi Füsunsâz arasındaki aşk ilişkisinden bahsedilir. Ferid Bey ise arkadaşı Servet Bey'i Lem'an'a talip olması için teşvik eder. Lem'an ve Servet Bey evlenirler. 17. bölümde Füsunsâz'ın "tebeddül ettiğine, sakından ayrılmış bir gül gibi yavaş yavaş solduğuna"²⁴⁹ şahit oluruz. Lem'an, Füsunsâz'ın bu halini fark eder. Onu bir an önce ağabeyi Ömer ile evlendirmeye karar verir. Bu konuyu eşi Servet'e açar. Füsunsâz'ın durumunu "bir yaz çiçeği gibi soluyor!"²⁵⁰ diye ifade eder. Servet Bey de Füsunsâz ve Ömer'in düğün hazırlıkları başlasın ister. Kapının önünde konuşmaları duyan Füsunsâz orada bayılır.

Kızı kontrole gelen doktor, "sinir hali" teşhisi koyar. Artık herkes Ömer ve Füsunsâz'ın evlenmesini istemektedir. Ömer de buna razıdır. Ancak kız, geçirdiği sinir halinden hemen kurtulamaz. Bu hastalığın yanı sıra Füsunsâz'ın göğsünde "hafif, kesik, kuru öksürük" başlar. Hane halkının da dikkatini çeken bu durum sonrasında birkaç hekim çağırılır. Doktorlar, şimdilik bir şeyi olmadığını, gençliğinin bu durumu yenebileceğini söyler ve evlilik meselesi için biraz sabredilmesi gerektiğini belirtirler. Doktorlar, evliliğin sağlığa zararlı olacağına dikkat çekerler.

²⁴⁹ Mehmet Celal, *Lem'an*, Meşrutiyet Matbaa ve Kütüphanesi, 1912, s.110.

²⁵⁰ Mehmet Celal, a.g.e., s.119.

Ömer ise hekimlere “Şu gül gibi kızı âdetâ verem döşeğine yatırdılar!”²⁵¹ diye içten içe kızar. Doktorların herkesi hasta görmekten başka bir işe yaramadıklarını söyler. Burada doktorlara karşı Ömer’in eleştirilerine yer verilir. Füsunsâz kendini belirgin şekilde toparlamaya başlar. Artık sabrı kalmayan Ömer, evlilik meselesinin gerçekleşmesi için eniştesiyle konuşur. Lem’an’ın düğünüyle aynı ihtişamda düğün yapılır. Evliliklerinin ilk zamanları çok güzel geçse de Füsûnsâz’ın nöbetleri, öksürükleri tekerrür eder. Ömer derdini anlattığı hekime tebdil-i hevâ için nereye gidelim diye sorduğunda “Heybeli”²⁵² yanıtını alır.

Ömer kendi kendine şöyle der: “Heybeli!.. Müteverrimlerin son ârâmgâhı!.. Çamların arasında, ayın soluk bir şuâi kıpırdarken, zavallı bir müteverrim de bir çam dalının altında, inleye inleye, öksüre öksüre hayât-ı güzeştesini unutmak, Ömer müstakbelini der-âgûş etmek ister!”²⁵³

Heybeli’yi tasvir eden yazar burada on yaşında, zaîf melûl sarı saçlı, soluk bir sarı gül gibi baygın bir kız; yirmi yaşında, şebâbetin tam devr-i hayâlinde, ciğerinden vurulan bir genç; otuz yaşında güzel bir kadın, kocasıyla gölgeliğe ilticâ etmiş biraz ötede çemberinin muvâzenesini muhâfaza edemeyen oğulları; beride seksen bahar görmüş olan hazân-zede bir ihtiyar evlâd ü ahfâdı arasında sık sık nefes alarak, yavaş yavaş öksürerek mevtini bekleyen ada halkını tasvir eder.²⁵⁴

Tebdil-i havanın ilk ayında Füsunsâz’ın sıhhati iyiye gider. Bir ay sonra hafif bir soğuk alması sonucunda yine nöbetleri başlar. Öksürürken beyaz ipek mendilinin üstünde kan görülür. Kız yatağa düşer. Yazar buradan sonra “Günden güne düşüyordu...”²⁵⁵ cümlesiyle başlayan paragraflarda kızın durumundan acıklı bir şekilde bahseder. Veremin, Füsûnsâz’ı pençesine almasını şu cümlelerle anlatır:

“Hiç bir ihtiyarî bulamamış, hiçbir bedbaht kafayı kemirmemiş gibi Füsunsâz’ın rakik ciğerinden bir lokma, bir kan damlası istiyordu. Bilmem verem, bu süzgün gözlere, bu uzun kirpiklere, bu sırma saçlara nasıl kıyar? Nasıl acımaz?”²⁵⁶

Füsûnsâz çocukluğunu, gençliğini, sevdâsını, gelinliğini düşünür. Her şeyde hüznü vardır artık.

251 Mehmet Celal, a.g.e., s.125.

252 Mehmet Celal, a.g.e., s.128.

253 Mehmet Celal, a.g.e., s.128.

254 Mehmet Celal, a.g.e., s.130.

255 Mehmet Celal, a.g.e., s.134.

256 Mehmet Celal, a.g.e., s.134.

“Günden güne düşüyordu... Bu sukût-ı hazin arasında, çocukluğunu, gençliğini, sevdasını, gelinliğini düşünüyordu. Hissediyordu ki zaman-ı sebaveti kadar saf ve pâk bir devre-i mes’udâne geçirmemiştir!.. O zaman bedayi-i kainat, uçan bulutlar, terennüm eden kuşlar, çağlayan dereler, onun için- bir eğlenceden başka-hiç... hiç bir şey değildi!.. Şimdi ise, o bulutlar ağlıyor, o kuşlar hâmuş, o dereler sâkit!..

Günden güne düşüyordu... İlacı -ümitsiz bir müntehir cesaretiyle- zehir gibi içerdi! Nabzını eline alan tabibi, bir mevt-i mücessem sûretinde görerek, yorganın altına büzüle büzüle başını duvara çevirirdi!”²⁵⁷

Günden güne erimekte olan Füsûnsâz herkese adeta “Bakınız, nasıl eriyorum, nasıl ölüyorum!”²⁵⁸ anlamına gelen nazarlarla bakar. Tabip ise ona perhizi tavsiye etmez.

“...hazmı az batî olan şeylerde şöyle doyumluk değil, tadımlık- azar azar yenmesini münâsib görmüştü!

...

Cenâb-ı Hakk, bu teverrüm eden genç kadınlara ebedî bir teselliyet ihsan buyurmak lütfunda bulunmuştu: Onlar, şöyle küçük bir öksürük, böyle hafif bir ter ile hayatlarının mâil-i sukût olduğuna itimad etmezler, hattâ dudakları üstünden son nefesleri uçarken, onlar istikbâl için serveti, saadeti, istirahatı, hülyâ ederler! Bundan daha acıklı, bundan daha şâirâne bir hastalık olamaz!”²⁵⁹

Füsûnsâz vereme yenik düşer ve ölür. Bunun üzerine eşini kaybetmenin acısına dayanamayan, bunalıma giren Ömer de intihar eder. Böylelikle verem bu eserde bir faciaya sebep olur.

3.2. VECİHİ’NİN ESERLERİNDE VEREM

Teessür

Vecihî’nin “Teessür” hikâyesi *Hikâye-i Müntehabe Mecmûası* isimli eserinin içindeki beş hikâyeden biridir. İkdâm Matbaasında 1898 yılında basılmıştır.²⁶⁰

İstanbul’dan yolcuğa çıkmak için vapura binen yazar, vapurun birinci kamarasında “(...) bir zevc, bir zevce, bir hizmetçi, bir de dört beş yaşlarında kız çocuktan mürekkep küçük bir âile..”²⁶¹ görür. Bu ailenin seyahat etmekteki sebebi

²⁵⁷ Mehmet Celal, a.g.e., s.135.

²⁵⁸ Mehmet Celal, a.g.e., s.135.

²⁵⁹ Mehmet Celal, a.g.e., s.135-136.

²⁶⁰ Mehmet Önal, *Vecihi Bey’in Hikâyelerindeki Fiktif Yapı*, Danışman: Doç, Dr. Sadık Tural, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1985.(yüksek lisans tezi)

²⁶¹ Mehmet Vecihî, *Teessür*, Hikâye-i Müntehabe Mecmûası, İstanbul, İkdâm Matbaası, 1314, s.18.

ümitli bir arzuları olmasıdır. Anlatıcı-yazar bu küçük kızdan nereye ve niçin gittiklerini öğrenir: “-Bey babam hasta. Onu götürüyoruz. Tebdil-i havaya gidecek. Beyrut’a gidiyoruz. Orada İnşâallah iyi olacak.”²⁶²

O dönemde verem hastalarının tedavisinde tebdil-i hava önerilmesi bu eserde de görülür. Beyrut, veremli hastalara iyi gelen iklimi dolayısıyla tercih edilir.

Anlatıcı-yazar küçük kızın bugüne kadar babasının hastalık sürecinde evlerinin hastane hâlini almış olduğunu düşünür. Küçük kız, babasının çoktan beri hasta olduğundan bahseder. Verem hastası olan babasının iyileşip ona yine oyuncaklar getireceğini söyler. Küçük kıza babası oyuncak getirebilmek gücünden yoksun kaldığından beri ona çok oyuncak alınmıştır. Ancak o, babasının iyileşip ona oyuncak getireceği günü bekler. Anlatıcı-yazar ise küçük kıza belli etmese de müteverrim babanın iyileşeceğinden ümitli değildir: “Müteverrim bir babanın âkıbetinden ümit bekler öyle bir ma’sûm-ı bî-haberin intizâr-ı gâfilânesi, gaflet-i tıflânesi, beni pek çok düşündürdü.”²⁶³

Gittiği yerde üç buçuk ay kalan yazar dönüş yolunda daha önce karşılaştığı küçük kıza ve ailesine rastlar. Beyrut’tan döndüklerini anlayan anlatıcı, hastanın üç ay içinde şifa bulduğuna dair bir ümidi olmasa da kıza babasını sorar. Küçük kız babasının iyileşmiş olduğundan, fakat yanlarında bulunmadığından bahseder. Yazarın tahmin ettiği gibi veremli baba ölmüştür.

Yazar, “...İstanbul’a bizden sonra gelecek... Bana oyuncak getirecek de onun için gitti.”²⁶⁴ diyen küçük kızın babasının ölümünden haberi olmadığını anlar. Bu yetim kızın durumuna çok üzülür.

Bu eserde veremli kahramanın küçük kızının gözüyle verem hastalığı ve küçük kız üzerindeki tesiri anlatılmıştır.

Mehcure

Mehcure (1895) isimli roman Vecihi’nin en önemli eserlerindedir. Vecihi “Mehcure müellifi” olarak tanınmıştır.²⁶⁵

²⁶² Mehmet Vecihî, a.g.e., s.19.

²⁶³ Mehmet Vecihî, a.g.e., s.21.

²⁶⁴ Mehmet Vecihî, a.g.e., s.22.

²⁶⁵ Mehmet Vecihi, *Mehcure*, Selis Kitaplar, Ekim 2003, s.1.

Mehcure, sahaf esnafından Akif Efendi isminde iyi bir adamın kızıdır. On sekiz yaşına geldiğinde birçok kısmeti çıkar. Akif Efendi, evliliğin çok ciddi bir karar olduğunu bildiği için talipler konusunda aceleci davranmaz. Ancak komşularından Fitnat ve Aliye Hanım adında iki kız kardeş, hayattaki tek akrabaları Mükerrerem'i, tanıdıkları Mehçure ile evlendirmek isterler. Mükerrerem ise Mehçure'yi gördükten sonra onunla evlenmek konusunda ısrarcı davranır. Hatta yataklara düştüğü haberleri ve hastalık numaraları ile Mehçure'yi kandırır. Akif Efendi'nin, Mükerrerem'in sevgisinde kararlı olacağı konusunda şüpheleri vardır. Ancak onu, Mükerrerem'in yolladığı aracı Mükerrerem'i "Kızınız da bu adamın felaketine sebep olduktan sonra yaşaması mümkün mü?²⁶⁶ diyerek korkutur. Akif Efendi içine sinmeyerek kızının da ona gönlü olduğunu düşünüp kızını Mükerrerem'e verir.

Evliliklerinin ilk yılları güzel denilebilecek şekilde geçer. Mükerrerem, eşine, kayınvalidesi ve kayınpederine öyle iyi davranır ki Akif Efendi, Mükerrerem hakkında yanlış düşündüğüne inanır. Evliliklerinin ikinci yılında Hikmet adını verdikleri bir çocukları olur. Hikmet bir yaşında iken Akif Efendi vefat eder. Üç sene sonra da Enise adını verdikleri bir kızları olur. Akif Efendi'nin ölümünden sonra Şefika Hanım da vefat eder. Bu kayıplar Mehçure'yi çok üzer. Bir senesini matem ile geçirir. Hatta gören onu ana babasına kavuşmaya hazırlanmış olduğunu zannederdi.²⁶⁷

Evliliklerinin altıncı senesinde Mükerrerem'de garip değişiklikler olur. İçki içme ile başlayan değişiklikler eve geç gelmek, ailesini ihmal etmek şeklinde devam eder. Bir müddet sonra evdeki hizmetçilerden birini evden gönderir. Diğerinin de maaşını ödeyemeyince hizmetçi kendiliğinden ayrılır. Mehçure bir gün Mükerrerem'in odasında bulunduğu bir kağıttan şüphelenerek cebinden anahtarını alıp, çekmeceyi karıştırır. Orada Rana tarafından Mükerrerem'e ve Mükerrerem tarafından Rana'ya yazılmış iki mektup bulur. Mehçure Allah'a dua edip gözyaşı dökmekten başka çaresi olmadığını düşünür. Aksi şekilde davranıp kavga çıkarmak Mükerrerem'in işine yarayacaktır.

Mükerrerem'in akıllı fikri Rana isimli kadındadır. Mükerrerem bütün kazancını Rana'nın istekleri için harcar. Gece yaralarına kadar çocuklarının geleceğini düşünen Mehçure ise daha fazla dayanamaz vücudu zayıflar, yataklara düşer. Yaşama arzusu kalmasa da çocukları öksüz kalmasın diye iyileşmek ister. Kendisini hiç düşünmeyen kocasından bir doktor getirmesini ister. Mükerrerem sağlığından çok hastalığının ne kadar

²⁶⁶ Mehmet Vecihi, a.g.e., s.37.

²⁶⁷ Mehmet Vecihi, a.g.e., s.47.

süreceğini merak ettiğinden doktor çağırır. Gelen doktor hastanın tehlikede olduğunu, Allah'tan yardım beklemek gerektiğini söyler ve reçete bırakıp gider. Mehcure ilaçları kullanmaya başlar. İlaçlar veremin belirtileri olan göğüs ağrısını, öksürüğü biraz olsun hafifletse de Mehcure günden güne zayıflar ve güçsüzleşir. Hastalığı o kadar ilerler ki her iki günde bir eve doktor gelip hastalığı hakkında ümit olmadığını söyler. Mükerrerem ise adeta karısının ölümünü bekler.

Rana ile evlenmek isteyen Mükerrerem, Mehcure'ye niçin ölmüyorsun diye kavga etmek ister. Rana, evlenmek için, Mükerrerem'e on gün mühlet verince Mükerrerem'in aklına karısını hastaneye yatırma fikri gelir. Mehcure'yi muayene ettirmek için Gureba hastanesinin başhekimini getirirken, doktordan karısını hastaneye yatırmak için ikna etmesini ister.

Gureba hastanesi başhekimisi olan Devai Bey "Her hasta ölecek değil ya! İki doktor verem dedi diye öyle olacak değil." 268 diyerek yanlış teşhis konulmuş olabileceğini ve güzelce bakılırsa iyileşebileceğini söyler. Aslında düşündüğü gibi diğer doktorlar değil kendisi hastaya iyileşebileceğini söyleyerek yanlış teşhis koyar. Ertesi gün doktor, hastasını bir daha ziyarete gelir. Gariptir ki doktorun yanlış teşhis koyduğu hastalığa ilaçlar tesir eder.

Doktor, Mükerrerem'i tanımakla beraber, hayatını bilmediği için Mükerrerem'in dediğini yapar. Mehcure'yi ikna eder. Yaşamak istemeyen Mehcure, çocukları için hastaneye gitmeyi kabul eder. "Sıhhatime kavuşmak için gerekirse tırnaklarımla toprağı kazacağım, sabahlara kadar dua edeceğim." 269 diyen Mehcure, hastaneye yatırılır. Hastanede etrafında verem hastası kadınlar vardır. Yirmi bir yirmi iki yaşlarında genç bir verem hastası kadın, hastanede kaldığı ilk gece inleye inleye can verir. Mehcure bu olaydan çok fazla etkilenir. Ertesi gün eve gitmek için Mükerrerem'e yalvarır. O ise kabul etmez. Mehcure tam yirmi gün burada kalır. Mükerrerem sadece birkaç gün ziyarete gider.

Mehcure hastanedeyken Mükerrerem ve Rana'nın düğünü yapılacağını, aynı koğuştta yattığı Ayşe kadın ile kardeşi Halime Hanım'ın konuşmalarından öğrenir. Bunu duyduktan sonra Hikmet ve hastane hizmetçisiyle Mükerrerem'e mektuplar yollar. Amacı çocukları için son bir konuşma yapmaktır. Fakat Mükerrerem bu isteğe karşılık vermez. Mükerrerem, Rana ile evlendiği gece Mehcure hastanede inleye inleye ölür. O günün

268 Mehmet Vecihi, a.g.e., s.69.

269 Mehmet Vecihi, a.g.e., s.73.

sabahı Hikmet'in yalvarmaları sonucunda Mükerrerem ve Hikmet hastaneye uğrarlar. Mükerrerem, hastanenin kapısının önünde Mehçure'nin tabutu ile karşılaşır. Mükerrerem, Mehçure'nin ölümüne üzülür. Fakat bu üzüntüsü çok kısa sürer. Cenaze işlemlerini bir an önce halledip, bu haberi Rana'ya ulaştırır. Rana ise Mehçure'nin verem olmasından kendini sorumlu tutmaz. Bir müddet sonra Mükerrerem'i aldatan Rana, onun üzüntüden intihar etmesine sebep olur. Mükerrerem, Mehçure'yi genç yaşında verem edip ölümüne sebep olmasının cezasını çeker.

19. yüzyıl eserlerinde sıkça rastlanan verem hastalığı bu romanda da keder sebebiyle meydana gelmiştir. Devrin bir nevi moda hastalığı haline gelen verem ile yazar okuyucuda acıma duygusu uyandırmayı amaçlamıştır.

3.3. GÜZİDE SABRİ'NİN ESERLERİNDE VEREM

Münevver

Güzide Sabri, ilk romanı olan *Münevver*'i on altı yaşındayken yazmıştır. Eser, 1899'da Hanımlara Mahsus Gazete'de tefrika edilmiştir. 1901'de ise kitap haline getirilmiştir.

Roman anlatıcının, Münevver isimli biriyle arkadaşlık kurmasıyla başlar. Anlatıcı yeni tanıdığı Münevver hakkında çok fazla bilgiye sahip değildir ve onu bedbaht bulur. Onun keder içindeki hali ve ilkbaharı değil sonbaharı seviyor olması anlatıcıda merak uyandırır. Münevver'in hayatı sevecek bir tesellisi yoktur. Yağmurlu bir günde Münevver, arkadaşına hikâyesini anlatır. Romandaki asıl olay bundan sonra başlar.

Münevver ve Şefik aynı köşkte büyüyen amca çocuklarıdır. İkisinin birbirlerine olan sevgisi küçük yaşlarda başlar. Şefik on dört yaşındayken Münevver dokuz yaşındadır. Bir gün Şefik'in babası vefat eder. Şefik ve annesi köşkten taşınmak zorunda kalır. Şefik'ten ayrılacak olması Münevver'i fazlasıyla üzer. Ancak Şefik ve annesi köşkün yakınında bir eve taşınırlar. Münevver'in babası, kardeşinin vasiyeti üzerine kızı ve yeğenini nişanlar. Bu iki genç, hassas ve duygusal bir mizaca sahiptir. Öyle ki tıbbiyede okuyan Şefik, Münevver'in gözünde doktor olamayacak kadar hassas bir yapıdadır. Münevver ve Şefik'in mutlu olmalarına verem hastalığı engel olur. Şefik amansız bir illet olan vereme yakalanmıştır. Sebebinden bahsedilmeyen verem bu romanda adeta sevenleri ayıran büyük bir engel olmuştur. Şefik'in hasta olduğunu

bilmeyen Münevver ondaki durgunluğa, köşke daha seyrek gelmesine anlam veremez. Evlilikleri hakkında da hiç konuşmayan Şefik'e Münevver, hasta olup olmadığını sorar. Derdini öğrenmek ister. Şefik, Münevver'e şifa ümidi olmayan bir hastalığı olsa ne yapacağını sorar. Münevver ise böyle bir acıya dayanamayarak intihar edeceğini söyler. Münevver böyle söyleyerek Şefik'in ona hastalığını söylemesine engel olur. Şefik, tıbbiyeyi bitirir. Şefik, Münevver'i düşünerek ondan uzaklaşmaya karar verir. Artık köşke hiç gelmemektedir. Bir gün babası Münevver'i yanına çağırır ve Şefik'in evlenmekten vazgeçtiğini söyler. Eskiye unutarak bir kardeş gibi olmalarını talep ettiğini ve hayatında başka bir kadının olduğunu söyler. Münevver, Şefik'ten intikam alma düşüncesiyle kendisine talip olan sevmediği bir adamla nişanlanır. Şefik'in ölmeden önce son arzusu Münevver'i son bir kez görmektir. Onu nişanlandığı için tebrik etmek bahanesi ile köşke gelir. Şefik'e kendisini terk ettiği için intikam hissi besleyen Münevver, Şefik'in solgun ve hastalıklı hâlini başka bir kadına olan ümitsiz aşktan sanır. El sıkıştıklarında Şefik'in ateş içinde yanan ellerini, kesik kesik öksürüklerini Münevver işaret olarak algılayamadığı için sonradan kendine sitem edecektir.

Bir gün Münevver, bulamadığı bir evrakı aramak için annesinden izin alarak yazıhaneye girer. Burada kilitli bir çekmecedeki Şefik'ten amcasına yazılmış bir mektup bulur. Münevver, mektubu okuduğunda Şefik'in vereme yakalandığını öğrenir. İyileşme ümidi olmayan Şefik, mektubunda son isteğinin Münevver'i görebilmek olduğunu yazmıştır.

Münevver tüm gerçeği öğrendikten sonra Şefik'in yanına gitmek ister. Ada'ya gittiğinde Şefik'in tabutu ile karşılaşmıştır. Münevver bu acıya dayanamaz ve bir buhran geçirir. İki ay kadar hayat ve ölüm arasında kalır. Kendine geldiğinde ise Şefik gibi o da verem olmuştur. Münevver, öleceği için mutludur. Çünkü bu hastalık onu Şefik'e kavuşturacaktır. Anlatıcı Münevver için şunları söyler: "...sert ve kesik bir öksürük takip etti. Mendilini ağzına götürüp çektiği zaman kırmızı lekeler içinde olduğunu gördüm."²⁷⁰

Münevver'e, sevdiğinin çektiği illete yakalanmış olmak, onun gibi öksürmek, kan tükürmek teselli verir. Hatta yaşamaktan korkan Münevver, bazı müteverrimlerin senelerce yaşamış olduğu gibi kendisi de yaşarsa diye korkuya kapılır.

270 Güzide Sabri, *Münevver*, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul, 1321, s.66.

Doktorlar Münevver için de tebdil-i hava tavsiye ederler. Bunun üzerine yaz kış Ada'da otururlar. Doktorlar, Ada'nın havasının Münevver'in sağlığına iyi geleceğini düşünmüşlerdir.

Yazar romanın başından beri sonbaharı adeta verem ile özdeşleştirmektedir. Şefik ve Münevver sonbaharı seven marazî yapıda gençlerdir. Bu özellikleri onları verem olmaya uygun kılmıştır. Romanda sarı rengin hâkim olması ile veremin tipik özellikleri arasında bir çağrışım vardır. Şefik öldükten sonra ise romana siyah renk hâkim olur.

Anlatıcı, yani Münevver'in arkadaşı bir ay sonra İstanbul'dan ayrılarak Tokat'a babasının yanına gider. Burada bir yıl kaldıktan sonra eylül ayında İstanbul'a döner. Münevver, verem hastalığına yenik düşerek ölmüştür. Bu eserde verem, sevenleri hayattayken birbirinden ayırır. Onlar ancak öldüklerinde kavuşur. Mezarları ise sonbahar yaprakları ile örtülür.

3.4. MİHRÜNNİSÂ HANIM'IN ESERLERİNDE VEREM

Bir Kız Tanırdım

Abdülhak Hamit Tarhan'ın kız kardeşi Abdülhak Mihrünnisâ Hanım, "Bir Kız Tanırdım" isimli şiirini önce Hazîne-i Evrâk, sonra Hanımlara Mahsûs Gazete'de (25 Eylül 1313/ 5 Ekim 1898), daha sonra da bazı dergi ve antolojik eserlerde yayımlanmıştır.²⁷¹

Şâir, on birer mısralık dört kıt'adan oluşan "Bir Kız Tanırdım" isimli şiirinde veremden ölen bir genç kızı anlatır. Genç kız altın renkli saçları, ince güzelliği ve melek diye tasvir edilmesi ile dönemin veremli tipine uygundur. Veremin özellikle gençlerde daha sık görülmesine bu şiirde de rastlarız:

"Aşka mağlûb o hüsn-i mâsûmun

Görürüm ben hayâlini nâlân

Eseri var o pençe-i şûmun

Okşuyor hüsn ü ânımı hâlâ

Münkalib hâke nev-bahârında

²⁷¹ Müjgân Cunbur, *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Şairleri*, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayını, Ankara 2011, s.178-179.

Duruyor tazelik mezârında"

Şâir, veremli genç kız için: "Sarı bir güldün ey adem çiçeği/istemezdim sana verem dimeği" der. Verem ve sarı renk arasındaki çağrışım dönemin veremli diğer eserlerinde de genelde görülen bir benzerliktir. Romantik olan bu şiirin sonunda şair, genç kızın mezarında açan "gül-i handân" ile veremden ölen bu genç kızın mezarını anlatır.

4. SERVET-İ FÜNÛN YAZARLARININ ESERLERİNDE VEREM

Servet-i Fünûn döneminde Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Safvet Nezihî, Tefvîk Fikret, İsmail Safa, Faik Ali ve Ali Ekrem Bolayır'ın eserlerinde verem temasını ele alacağız. Eserleri incelerken hikâye, roman türünü öne alıp şiir türüne daha sonra yer verdik. Ancak yazarların eserlerini şiir, hikâye, roman şeklinde sıralayarak sınıflandırdık.

4.1. HALİT ZİYA'NIN ESERLERİNDE VEREM

Mütevverim

Halit Ziya'nın Servet-i Fünûn hassasiyetini yansıtan bu mensur şiirinin konusunu genç bir doktorun hüznünlü bir aşk öyküsü oluşturur.

Yakışıklı, genç, üniformasının kolundaki beyaz ve sarı gümüş şeritlere bakarken iftihar eder. Anne ve babasının maddeten çektiği zorlukların karşılığını vermiş ve Tıbbiyeyi bitirmiştir. Fakat tüm bunların dışında bu yakışıklı delikanlının düşündüğü başka bir bahtiyarlık vardır. O da sevdiği kızla evlenecek olmasıdır. Sevgilisi ile evlenmesi tabip olmasına bağlıdır ve o bunu başarır. Ancak sevgilisinin başkası ile evleneceğine dair aldığı haber gencin üzüntü içinde kalmasına sebep olur. Zaten tıp tahsili sırasında doktorların, göğsünün zayıf olduğunu, bu yüzden çok çalışmaması konusundaki uyarılarını dikkate almamıştır:

“Aldığı haber-i ciğer-endûz şule-i ümid ile pertev-efşan olan gözlerini bir perde-i ye's-âmiz ile setr etti. Kalbini azim bir kasvet, müthiş bir ızdırıp istilâ etti. Maşukasının başka birisini zevceliğe kabul edebileceğini asla tahayyül etmeyen kuvve-i mefkûresine büyük bir perişanî çöktü.

Bitâb kalan vücudu iskemlenin üzerine yıkıldı. Ağlamak istedi, ağlayamadı, bağırarak istedi, boğazını tıkayan bir hıçkırık mâni oldu.”²⁷²

Bu mensur şiirde veremin sebebi, hayal kırıklığı ve aşk acısıdır. Eser, genç doktorun ölümünü beklemesiyle biter.

²⁷² Halit Ziya Uşaklıgil, *Mensur Şiirler*, Şirket-i Mürettibiye, 1311, s.9-10

Bir Demet Çiçek

Halit Ziya Uşaklıgil'in 1901 yılında basılan *Solgun Demet* adlı hikâye kitabında on birinci sırada yer alan “Bir Demet Çiçek” (1894) isimli hikâye veremli bir çocuk hakkındadır.

Anlatıcı, şehir hayatının gürültüsünden uzakta zihnini dinlendirmek için bir köye çekilir. Köyde sık sık gittiği derenin başında otururken on ve on iki yaşlarında iki kardeşle karşılaşır. Küçüğü kız, büyüğü erkek olan bu kardeşlerden kız mahzun, erkek neşe doludur. Fakat anlatıcı ikisinin de çehresinde bir üzüntü görür. Çocukların arkasında dostu olan bir tabip görür. Ertesi gün dostu olan tabibe çocukları sorar. Çocuklardan erkek olanın verem olduğunu ondan öğrenir. Veremin hangi sebeple olduğu belli değildir. Erkek belki bir ay daha yaşamaya devam eder. Kız, erkek kardeşi hakkında “Bugün nasıl? Nöbet geldi mi? Hararet kaçta çıktı? Yine mi ter başladı”²⁷³ denildiğini sıklıkla işitir. Ondan kardeşine göz kulak olması beklenir. Anne ve babasının gizlice gözyaşlarını sildiklerini görür. Bazen onun odasından çıktıkları zaman kızı öperler. Sanki o ölecek olan oğullarından sonra geriye kalan çocuklarını kaybetmek istemezler. Tüm bunlardan dolayı kız kalbinde bir korku duyar. Asıl hasta olanda ise tam tersi bir sevinç vardır. Bu sevinç veremliler için son bir hamle gibidir. Ölmek üzere olan verem hastalarına geçici olarak gelen taze bir kuvvet kendilerini iyi zannetmelerine sebep olur. Ancak hastaya gelen bu canlanma ölümün çok yaklaştığının habercisi gibidir. Anlatıcı bunu şöyle ifade eder: “O öyle bir şeydir ki sanki hayat son bir nümâyişle son bakiyye-i kuvvetini sarfetmek ister..”²⁷⁴

İlaçlardan artık bir şey umulmadığında verem hastalarının güneşte gezdirilmesi tavsiye edilir. Anlatıcı, bir süre sonra veremli çocuğun öldüğünü duyar ve çok üzülür. Şimdi ailesi, doktoru kızı tedavi etmesi için çağırmaktadırlar. Kızın hastalığı da erkek kardeşinin hastalığına tamamen yenilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Anlatıcı, dere kenarından topladığı mayıs çiçeklerini, doktorun gösterdiği taze mezarın üzerine bırakarak döner. Anlatıcı, ölmüş çocuğun ağzından baharın tabiatı dirilttiği bir gün ile taze bir beden ölmesi arasında tezatlığı dile getirir:

“Ciyâdet-i hayat ile mâlî sema-yı baharın altında bu taze mezar acı bir tezat teşkil etmekteydi. Uzun uzun seyrettim. Bu mezardan sanki bir ses çıkıyor, diyor idi ki: — Bakınız

²⁷³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Solgun Demet*, hzl. Dilek Soğanoğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Kasım 2006, s.113.

²⁷⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e. 113.

semalardan taşan şu feyz-i hayata bakınız. Dem-i taze-i bahardan hayat fişkırıyor. Fakat ben ondan mahrumum. Oh! Açınız, mezarımı açınız, biraz bu galeyan-ı hayatı seyredeyim”²⁷⁵

Verem olan çocuklar anlatıcı ile birlikte okuyucuda da acıma hissi uyandırır. Eser çocukların ölümüyle birlikte kötümser bir tonda sona erer. Veremin hasta olan kişilerin dışında yakınlarını da nasıl olumsuz etkilediğini bu eserde görebiliriz.

Zevrakla Ebru

Halit Ziya'nın birinci baskısını 1900 yılında yapan *Bir Yazın Tarihi* kitabının beşinci hikâyesi olan *Zevrakla Ebru* isimli hikâye sadakatsizliği bir çift güvercin üzerinden anlatmaktadır. Leyla ve Mecnun'a benzetilen Zevrak ve Ebru adlı güvercinlerin davranışları onları gözleyen kahraman anlatıcı sayesinde bilinir.

Anlatıcı, akrabalarından birinin yanına, matemini biraz unutmak için gönderilmiş bir gençtir. Akrabası güvercin besler. Zevrak ile Ebru birbirini seven iki güvercindir. Güvercinlerin sahibi, ilginç düşünceleri olan akraba, eşleri değiştirerek farklı ve değişik yavrular elde etme hevesindedir. Zevrak ve Ebru da bu düşünceyle başka güvercinlerle çiftleştirilmek üzere birbirinden ayrılır. Onlar bir süre yeni eşleriyle ilgilenmeseler de Ebru'nun duruma zamanla alıştığı görülür. Bunun üzerine Zevrak verem olur ve ölür. Anlatıcının, sonu ayrılıkla biten bir aşk yaşadığı düşünülebilir. Eşinin sadakatsizliğine uğrayan bir insanın ruh hali Zevrak'la sembolik bir şekilde anlatılır:

“Bir sabah Ebru'nun kafesinde hayret edecek bir şey gördüm: Ebru yeni âşıkının ağzını öpüyordu. Nasıl? Ebru, sen de ah mini mini kadın, sen de o sadakat yeminlerini unutan kadınlara benziyordun, öyle mi? (...) “Evet, Zevrak teverrüm etti, hiçbir şey değil teverrüm etti”²⁷⁶

Anlatıcı Zevrak'ın aşk kurbanı olduğunu söyler. Bu facia ona Zevrak olma arzusu verir. O da öyle mesut bir sevdadan sonra sevdiğinin ayrılık acısıyla erimek ölmek ister. Eskiden aşk acısından verem olduğuna dair yaygın bir inanış vardı. Bu sembolik hikâye, veremi romantik bir hastalık haline getiren fikrin yansımasıdır.

²⁷⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e. 116.

²⁷⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Yazın Tarihi*, hzl. Kübra Andi, İstanbul, Özgür Yayınları, Nisan 2005, s.106.

Çay Fincanı

1914 yılında yayımlanan *Bir Şi'r-i Hayal*, 1943 yılında da yeni harflerle ve Halit Ziya Uşaklıgil'in sağlığında ikinci baskısını yapar. *Bir Şi'r-i Hayal*'de yer alan on altı hikâyenin on üçüncüsü *Çay Fincanı* isimli hikâyedir.

Doktor Ahmed Hüsnü, veremli bir hastayla tedavisinin imkânsız olduğu bir süreçte sırf hasta mutlu olsun diye evlenir. Hikâyenin başları doktorun ağzından verem hastalığı ve veremliler hakkında düşünceler içerir. Birçok benzeri görülen veremli genç kız hikâyelerinden birini anlatacak olan doktor, verem hastalarına niçin acındığını kendi kendine sorgular. Doktor, işitilen diğer hastalıklarda ufak bir teessürle geçilirken verem hastalığında yakınıni kaybetmeye benzer bir acı hissedilmesini sorgular ve bunun nedenini anlayamaz. Doktorun verem ve verem hastaları hakkında fikirleri dönemin hastalığa bakışını yansıtır. Veremliler hemen her zaman gençlerden, hayatın yükü nazik ruhlarına ağır gelenlerden, zavallılardan, ruhları hasta olanlardandır. Doktorun gözünde veremli hastalarda bir şey vardır ki bu onlara seçkin bir şiir verir. Onlar gerçeği yani ölümü görmezden gelir. Otuz dokuz, kırkta olan ateşle hiçbir şeyi yokmuş gibi, iyileşecekmiş gibi tavır alırlar. Hâlbuki verem illeti hastayı öldürünceye kadar hastanın yakasını bırakmaz. Verem hastalarının son dakikaya kadar bir ümitle iyileşmeyi bekledikleri düşünülse de gerçek böyle değildir. Aslında herkesten evvel onlar bu illetin peşlerini bırakmayacağını öğrenirler. Yalnız bu gerçeği başkaları bilsin istemezler. Onlar yaşarken artık yaşayamayacak olmaktan, verem olmaktan utanırlar: “Verem!... Verem demek, emellerin, hülyaların ortasında, hayatın en yaşanacak bir hengâmında ölüme mahkûmiyet, kat'i, tereddüt edilemeyecek bir kat'iyetle mahkûmiyet demektir.”²⁷⁷

Doktorun fikrinde müteverrimler, yaşayacak olan insanları kıskanırlar ve kendilerinin yaşayamayacak olmalarını saklarlar:

“Ben veremlileri yüzmek bilip de büyük bir denizin mütehevvir, nihayet şikârını mağlup edecek dalgalarına kapılmış birisine benzetirim. Vücudunun altında akıp kaçan bir zemin, başının üstünde siyah muzlim bir sema, bu iki boşluğun arasında hayata asılabilmek için uğraşan, çırpınan, yorgun bir vücut, istinat edilecek bir nokta yok. Dalgalara kapılmış, sürüklenip gidiyor. Ayaklarının altından parmaklarının arasından sular akıyor, kaçıyor; başının üstünde bir ümit ziyası yok, sahil, bir serap ki saklanıyor, gizleniyor, lakin bu semanın bir mütebessim güneşi, bu denizin bu latif sahili vardı... Sonra zayıf kollar, mecalsiz hamlelerle yine çabalıyor. O güneşe yetişmek, o sahile ulaşmak için bu insafsız dalgalarla uğraşıyor,

²⁷⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Şi'r Hayal*, hzl. Hülya Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Şubat 2006, s.134.

heyhat! Sema hep siyah, zemin hep akıyor, kaçıyor; ne bir ümit ziyası, ne bir selamet kenarı...”²⁷⁸

Doktor verem ve güzellik hakkında da tespitlerde bulunur. Bütün verem olanlar güzel olsunlar ya da olmasınlar bu hastalıktan sonra güzelleşirler. Bu öyle bir güzellik ki sadece veremlilere mahsus bir güzelliştir:

“Verem öyle bir sanatkâr ki tahribi dişlerine geçmiş bir vücudu kemirirken inceltiyor; ona öyle bir zarafet veriyor; süzülen çehresine, ellerine, endamına öyle bir şiir kisvesi giydireyor ki, en çirkin olanları değiştiriyor. Dudaklarda başka bir türlü tebessüm, gözlerde başka bir türlü nazar, seste başka bir türlü eda, bir başkalık ki, ondan dolayı güzel, sevilir ve okşanır bir güzellik değil, hürmet olunur ve ağlanır bir güzellik...”²⁷⁹

Bu düşüncelerinden sonra doktor, çirkin olduğu için verem olmuş bir kızın hikâyesini anlatmaya başlar. Kızının verem olduğunu bilen baba, doktoru muayeneye çağırır. Kızın babası tedavi için çağırdığı Doktor Ahmed Hüsnü’ye kızının hastalığının sebebini, kızın hayatını, tedavi geçmişini doktora anlatır. Doktor, kızın fiziksel özelliklerini şöyle tasvir eder: “İri bir başı, uzun, siyah kıllı kaşları, geniş bir ağız, başının büyüklüğü ile ters orantılı sivri yüzlü çirkin bir kız, bu çirkinliği sebebiyle verem olmuştur.”²⁸⁰ Yine de verem, bu çirkinliğin üstüne bu dünyaya mahsus olmayan bir güzelliğe işaret eder. Doktor, kızın verem olduğunu bildiğini ama kimseye belli etmek istemediğini fark eder. O bir tek dadısıyla derdini paylaşır. Hasta kızda yaşama isteği yoktur. O, sadece annesi ile babasını üzmemekten korkmaktadır. Öleceğini bilir, böyle çirkin yaşamaktansa ölmeyi yeğler. Anne ve babası da onun öldüğüne memnun olsalar o zaman sevinerek ölecektir.

Doktor tedaviden aciz kalınca onunla evlenmek istediğini söyleyerek kıza mutluluk yaşatmak ister. Zaten kızı çirkin olmasından dolayı kimse tarafından sevilmececek olma fikri hasta etmiştir. Doktor, kızın babasına kızının hastalığına manevi bir marazın sebep olduğunu söyler. Fen bunu tedavi konusunda acizdir, der. Doktor veremli kıza birkaç gün de olsa huzur yaşatmak ister. Babası bu teklife çok mutlu olur. Hastalığını ailesine bildirmek istemeyen kız bunun bir oyun olduğunu bilir ve fakat sırf annesi ve babası onun mutlu öldüğünü görsünler diye bu teklifi kabul eder.

Doktor evlenme teklif ettikten sonraki bir zamanda babası, hasta kızına gümüş bir çay fincanı alır, hasta buna çocuk gibi sevinir. Fakat dadısına, babasının ‘tek’ bir

²⁷⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.134-135.

²⁷⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.135.

²⁸⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.138.

tane alışına hayret ettiğini söyler. Sanki oynanan oyunun farkında değilmiş de gerçekten evlenecekmiş gibi düşündüğünü ve iki çay fincanı gerekeceğini ima eder. Buna çok sevinen baba bir tane daha alır.

Veremin son aşamalarında olan kız, fincanı kırar, dadısına diğerini doktora vermesini söyler. Tertip ettiği oyundan dolayı doktora teşekkür borçludur. Kendisi için değil anne ve babası onu mutlu zannettiler diye. Kız, küçük yaştan beri çirkinliğinin karamsarlığı içinde verem olmuş ve sonunda ölmüştür. Önceleri acıdığı için evlenme teklif ettiği kızın ölümü üzerine doktor bu kızı gerçekten sevmiş olduğunu anlayacaktır.

Yazar verem ve veremlilerin anlatıldığı bölümlerde gözlemlerini yansıtır. O dönemlerde çok yaygın ve tedavi edilemeyen hastalıklardan verem konusunu bu eserinin olay örgüsü içinde işler. Yazarın, bu konudaki düşüncelerini bir doktorun ağzından yansıtması ise dikkat çekicidir.

Hikâye Değildir

Halit Ziya Uşaklıgil'in sağlığında yayımlanan son hikâye kitaplarından biri olan *Onu Beklerken*'in (1935) sekizinci hikâyesi *Hikâye Değildir*'de veremli küçük bir kız anlatılır. Başlığın *Hikâye Değildir* olması olayın gerçek olduğuna işaret eder.

Bu vakayı zengin bir hanımefendi, anlatıcıya nakleder. Anlatacağı vaka “Her gün görülen, her gün işitilen, hastane koğuşlarını, şifa umulan sayfiyeleri, fakir kulübelerini dolduran müteverrim kız vakalarından biri...”²⁸¹ olduğunu ifade eder. Olay o kadar bildiktir ki ağlamaya, sızlamaya bunu olağanüstü bir hadise saymaya lüzum olmadığı düşünülebilecekken kadın bu olaydan fazlasıyla etkilendiğini dile getirir. Bu her gün emsali görülen alelade faciada farklı bir özellik vardır. Kadın ölmek üzere olan bir genç kıza, hatta daha genç kız olmamış bir çocuğa ağlar.

Topkapı'da çok fakir, bir o kadar mutlu bir aile yaşar. Anne ve baba; on altı yaşında, sarışın, ince, yeşile çalar gözlü, uzun kirpiklerle donanmış sülün gibi bir çocuk olan Kemal ve hikâyenin başkahramanı cılız, kavruk, iri mavi gözlerinin içinde daima gizli bir dert saklarcasına hazin bir mana ile on dört yaşında bir “kızcağız”: Sabire. Sabire on dört yaşında olmasına rağmen Kemal'den dört yaş küçük gözükecek kadar gelişmemiştir. Anlatıcı aynı aileden bir çocuğun sıhhatli, kuvvetli iken diğerinin “içinde saklanan bir kurtla kemirilen bir meyve gibi, büyüyeceğine büzülüp

²⁸¹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Onu Beklerken*, hzl. Hanifi Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2011, s.82.

çürüyor”²⁸² olmasına anlam veremez. Bunun sebebini araştırmacılara bırakır ve anlatmaya devam eder. Kızın içindeki kurt bir gün ortaya çıkar. Kızın hastalığı veremdir. Kızın anası kendi kendine itiraf etmek istemese de kızında ince hastalık olmasından şüphelenir. Hanımefendi ise bu anneye kızını Haseki Hastanesine götürüp göstermesini tavsiye eder. Doktor, çocuğa süt, yumurta, balık, et, mümkünse şarap verilmesini tavsiye eder. Her şeyden önce ise temiz hava, bol güneş aldırılmasını önerir. Kızın yorulmamasını, sadece dinlenmesini söyler. Doktor hastalığın adını söylemese de belirtiler ve tedavi yöntemi kızın vereme yakalandığını gösterir. Anlatıcı hanımefendi, buraya kadar anlatılanların yüzlerce müteverrim kız hikâyelerine benzediğini söyler. Ancak tedavi için gerekli olan temiz hava, bol güneşi ulu, geniş bir mezarlıktan sağlamaları diğer hikâyelerden bu hikâyeyi farklı kılar. Aileye komşuları gıda konusunda yardımcı olurlar. Kızı, mezarlıkta da bol güneşli bir yere yatırır. Kızın mezarlık üzerinde hava ve güneşle şifa ümidi acıklı bir tezat teşkil eder ve okuyucuda merhamet hissi uyandırır. Anlatıcı kadın, kızı görmeye gittiğinde büyük bir değişiklik gözlemler. Verem hastalarının son günlerinde bu gözlemlenir bir değişmedir. Doktora tekrar götürülen kızda tedaviye cevap niteliğinde bir değişiklik yoktur. Çok zayıflayan Sabire yakalandığı verem hastalığından kurtulamaz ve ölür.

Civelek Ziver

Halit Ziya Uşaklıgil’in *Civelek Ziver* hikâyesi yazarın son hikâye kitabı olan ve ölümünden sonra oğlunun bastırıldığı *İzmir Hikâyeleri(1950)* içinde yer alır.

Hikâyenin asıl konusunu, bir aşk hikâyesi oluşturur. Anlatıcı, Yavuz İbrahim isimli kahramanın başından geçenleri İzmir’in nargileleriyle ünlü kahvelerinden birinde işitir. Kahramanlarını da kahveye gittiğinde tanır. Yavuz İbrahim, zamanında kaçakçılık yapmış, kolcularla vuruşmuş, hapisten kaçmış, dağa çıkarak eşkıyalık yapmış, sonra affedilerek devlet hizmetinde bulunmuştur. Yavuz İbrahim bir han işletir. Kahvesine gelen gençlere ağabeylik yapar, onları kır gezmelerine götürür. Böyle bir gezi sırasında İzmir’deki zencilerin her yıl yaptıkları bir törene rastlar. Orada Ziver adında bir erkek çocuğu görür ve çocuk kimsesiz olduğu için de onu sahiplenir. Yavuz İbrahim, zamanında kaçakçılık ortağının Habeşi cariyesi Müferrih’e âşık olmuş, ancak ağanın korucusu kıza tecavüz etmiş sonra da kızı öldürmüştür. Törende çocuğu görünce Müferrih’i hatırlar ve evlenseydik bizim de böyle bir çocuğumuz olurdu diye düşünerek

²⁸² Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e. 84.

çocuğu sahiplenir. Ziver diye seslenilen çocuğa hareketli olmasından dolayı Civelek adını takar:

Ziver Habeş değildi, zenci kadınların beyaz ırktan erkeklerle çiftleşmesinden doğan ve İzmir’de çucana diye anılan rengi açılmaya yüz tutmuş siyahilerden idi. Bunlar nesil değıştikçe ve her değışište gene zenciye bir beyaz kamı karıştıkça hep siyahlıktan uzaklaşır fakat hiçbir zaman tam manasıyla beyaz olmadan en açık Habeşlerden daha açık bir renk alırdı.

...fakat gariptir, galiba kan ihtilatı neticesiyle bu çocuklar pek güzelleşmiş, pek tatlılaşmış olmakla beraber çok nahif olurlardı. İçlerinde uzun müddet yaşayacak kadar kuvvet bulan pek nâdirdi.”²⁸³

Anlatıcı, Civelek’i epeyce zaman sonra çocuk on dört yaşlarında iken görür. O zamanlarda çocuk güzel, sülün gibi bir oğlandır. Fakat çocuk hastadır. İbrahim, anlatıcıya çocuğun fena bir hastalığı olduğunu söyler. Çocuğu İzmir’in meşhur bir doktoruna muayene ettirmiştir. Doktor, çocuğu iyi beslemeli ve kıştan evvel ona bir tebdil-i hava yaptırmayı özellikle de Rodos’ta kışı geçirmesini tavsiye eder. Anlatıcı, doktorun bu tavsiyesi üzerine hastalığın türünü anlar. İsmi zikredilmese de hastalığın verem olduğu alametlerinden bellidir. Aradan çok zaman geçmeden gene bir gün nargile içmek maksadıyla Menzilhane’ye giden anlatıcı; İbrahim ve Civelek’i göremez. İbrahim kahveyi, hanı Berber Zeynel’e bırakarak, Civelek’ini yanına alarak Rodos’a gider. Kışı orada geçireceklermiş.

Hikâyenin sonunu anlatıcı ile birlikte bizde çocuk iyileşmiş midir yoksa hastalığa yenik mi düşmüştür öğrenemiyoruz. Ancak “İçlerinde uzun müddet yaşayacak kadar kuvvet bulan pek nadirdi”²⁸⁴ diyerek sonucun olumsuz olduğu sezdirilmiştir. Veremin çaresiz bir hastalık olduğu hikâyede dikkat çekici bir noktadır.

Dilhoş Dadı

Halit Ziya’nın *Dilhoş Dadı* adlı seri hikâyesi *Hepsinden Acı* (1934) adlı kitapta ikinci hikâye olarak yer almaktadır. Seri; ”Dilhoş Dadı I- Eski Bir Rabıta, II-Ayrılık Noktası, III- Veda Rasimesi” başlıklarından oluşmaktadır.

İlk hikâyede anlatıcının dadısıyla olan anılarından söz edilir. Dadının memleket özlemine ilk hikâyede değinilir. Dilhoş Dadı, Afnu diyarında bir kabileden esir edilmiş bir kızdır. Anlatıcı onunla birlikte yaşamaya dört yaşlarında başlar. On dört yaşına kadar dadının şefkati ve koruması ile büyür:

²⁸³ Halit Ziya Uşaklıgil, *İzmir Hikâyeleri*, hzl. Ferhat Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Ekim 20065, s.159.

²⁸⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.159.

“En uzak hatıralarıma kadar gidiyorum, onunla beraber yaşamağa galiba dört yaşından itibaren başlamışım. (...) Onu hâlâ bugün hatıralarımın arasında tamamıyla canlı, geziyor ve söylüyor görüyorum. Sanki ölmemiş, sanki garip ve meçhul mezarının üzerine uzun nisyan senelerinin siyah geceleri yığıla yığıla benimle onun arasına ruhları yavaş yavaş birbirlerinden ayıran bir duvar örülmemiş gibidir”²⁸⁵

Dadı, anlatıcıya her durumda sahip çıkmış, onu korumuş ve böylelikle aralarındaki bağ gittikçe kuvvetlenmiştir. Anlatıcı zor bir durumda kaldığında hakkını müdafaa edemeyip ağladığında dadısı, koruma, oyalama maksadıyla onu alarak dama çıkar. Anlatıcı uçurtma uçururken, dadı da onun çoraplarını örer. Dadı bu zamanlarda sevdiğiyle evlenememiş memleketinin en güzel kızının şarkısını söyler. Anlatıcı, dadısının söylediği şeyin manasını merak eder. Dadı ise neşidenin manasını anlatırken aslında kendi derdini anlatır.

“Dilhoş Dadı 2- Ayrılık Noktası” adlı serinin ikinci hikâyesinde:

“Kum, çöl, güneş diyarının bu narin, bu mariz kızı kendisini için için yiyen bir hürriyet eleminin zehirli dişleriyle gündün güne daha narin, daha mariz görünerek, zaten habeşe yakın açık rengini daha donuk bir uçuklukla sarartan, kimseye tevdi edilememiş sırların tahribiyle daha ziyade süzülerek, beni severken, benim mevcudiyetimin arasından başka şeyleri sevmiş oluyordu. Evet beni sevmekle memleketinin buluttan, lekeden ârî gecelerini, o beyaz gecelerin beyaz yıldızlarını, kızgın güneşlerin altında fıkırdıyor, kaynarak tutuşuyor görünen kum deryalarını, ilelebet silinmiş, bir daha kavuşmak nasip olmayacak surette ruhunun içinden kökleri koparılarak nisyana atılmış yurdu düşünüyordu”²⁸⁶

Anlatıcıyı sevmesi de aslında anlatıcıya göre bir nevi sevmek ve sevilme ihtiyacının karşılanmasıdır. Anlatıcı onlu yaşlarını aştığında dadı ile aralarına mesafe girer: “Ölümün vürudu, yaklaşımı gören fakat bundan kimseye bahsetmemek için hatta kendi kendisini aldatmak için azmeden bir müteverrim tehâşisiyle ikimiz de vukuu muhakkak bir manevi ayrılık gününün hulûlünü görmekle beraber, hem etrafı, hem kendimizi iğfale karar vermiş gibiydik.” Anlatıcı on iki yaşlarındaiken dadısı da borusu tutmak(bir çeşit ruhi bunalım, sinir hali) diye adlandırılan bir kriz geçirir. Dadı çok sevdiği anlatıcıyı bile tanımaz hale gelir.

“Dilhoş Dadı 3- Veda Rasimesi” adlı serinin üçüncü hikâyesinde dadının hastalığı kesinleşir. Tütsü yakıp cinleri davet ettiği düşünülen dadı için ona talip çıkan biriyle evlendirilmesi kararlaştırıldı. Dilhoş Dadı ise bu teklife “*Ben zaten gelin*

²⁸⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Sepette Bulunmuş-Hepsinden Acı*, hzl. Dilek Soğanoğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2010, s.98.

²⁸⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e, s.104-105.

oldum..”²⁸⁷ diye cevap verir. Bir zaman sonra Dilhoş Dadı’da kuru bir öksürük başlar. Bu durumu tesadüfen fark eden evin doktoru dadının evde bir gün bile durmasını uygun görmez. Özellikle de çocuktan uzak kalmasını ister. Dadıyı tebdil-i hava bahanesiyle Bozyaka’ya gönderirler. Burada hastalığın adı zikredilmese de belirtileri ve tedavi maksatlı tebdil-i havaya gitmesi vereme işaret etmektedir. Bir zaman sonra Dilhoş Dadı ağırlaşır ve “gureba” hastanesine kaldırılır; burada da ölür.

Nemide

Halit Ziya Uşaklıgil’in yazdığı ikinci romanı olmasına karşılık, kitap olarak basılan ilk romanı *Nemide*, Hizmet gazetesinde 22 Teşrin-i Evvel 1887-19 Haziran 1888 tarihleri arasında tefrika edilmiştir.²⁸⁸

Nemide, annesini doğum esnasında kaybeder. Baba Şevket Bey, çocuğunu dünyaya getirirken ölen, çok sevdiği karısının üzüntüsüne dayanamaz ve Nemide ismini verdiği kızını geride bırakarak seyahate çıkar:

“— Bedbaht çocuk!.. Kendisinin ne kadar acı bir felaketin hediyesi olduğunu bilse!”²⁸⁹

İki yıl süren seyahatten dönen Şevket Bey’in, karısının ölümüne sebep olduğunu düşündüğü kızı hakkındaki duyguları değişmiştir. Artık bütün sevgisini, şefkatini kızına veren bir babadır. Sağlıksızlığı annesinden genetik olarak almış Nemide son derece zayıf yaratılıştadır. Aile doktoru Osman Bey, Şevket Bey’e, iki yıl boyunca Nemide’ye gösterdiği tedbire devam edilmeyecek olursa çocuğun hayatının tehlikeye girebileceğini söyler.

Nemide, tıbbî bir kontrol altında yaşar:

“Yemek ve uyku zamanları; bahçeye çıkacağı saatler, havalar doktorun düzenlediği şekilde belirlenir. Her gün et ve süttten ibaret olan yemeğini yedikten sonra babasının refakatiyle bahçeye çıkar, iki saat kadar terlemeyecek derecede gezmek, yorulmayacak derecede koşmak suretiyle vakit geçirir.

...

²⁸⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.117.

²⁸⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nemide*, hzl. Berna Sağıroğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2013, s.7.

²⁸⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.40.

Onun, en ziyade duygularının sakinliğine dikkat edilirdi. Fevkalade bir asabiyette yaratılmış olan bu kızcağızın hiddet, heyecan gibi asabını tahrik, duygularını heyecana getirecek her türlü infiallerden korunması Şevket Bey'in başlıca itina ettiği bir meseleydi.”²⁹⁰

Nemide, küçük yaştan itibaren amcasının oğlu Nail'e âşıktır. Şevket Bey, kaybettiği erkek kardeşinin oğlu Nail'in eğitimini üstlenir. Karısının hastalığı, kızının tıbbî kontrole ihtiyacı Şevket Bey'in tıba karşı merak duymasına sebep olur. Bunun da etkisiyle yeğenini Tıbbiye'ye verir.

Nemide'nin fiziki portresi verem olmaya uygun bir yapıda çizilir:

“Nahafet-i vücüdu, şefafet-i cildi Nemide'yi nem-nâk bir yerde açmış sarı bir çiçeğe yahut bir bahar bulutuna benzetirdi.” Nemide'nin şiirsel güzelliği ve hassas, kırılğan yapısı 19. Yüzyıl Türk Edebiyatında veremli genç kız tasvirine uygundur.

Doktor Osman Bey ve Şevket Bey arasında geçen konuşma bize o dönemde veremin tedavisinin olmadığını gösterir:

“Bugün tıbbî huzurunda aciz bırakan birçok hastalıklar var ki kâşifleri bir oyuncak gibi oynatıyor. Cemiyet-i beşeriye şu on dokuzuncu asırda asap denen mahiyetine, garaibine vukuf kabil olmayan dâhiyenin tesiri altında çırpınıyor; bir memleket, bir cemiyet heyet-i umumiyesiyle onun tahrikiyle koşuyor. Asap!..zannolunur ki bu, cemiyet-i beşeriyeyi sarhoş ederek tesmim eden bir zehirdir.”²⁹¹

Tabip dudaklarının arasından kendi kendisine beyan-ı mütalaa ediyormuş gibi, “Verem!..Asap!” dedi.

Tabibin boğuk ve bu müthiş illetlere karşı beşer aczinin bir tercümanı olabilecek müessir bir sesle telaffuz ettiği şu kelimeler bu babayı titretti. Zihninden garip bir fikir geçti...

Verem!..

“Nazarında bu kelime müthiş bir ejder gibiydi, zannetti ki ateş saçan bulutlar içinde galtan, alevden mahluk bir cehennem canavarı Nemide'yi alarak kendisinin takip edemeyeceği bir bela fezasına götürüyor.”²⁹²

Doktor, kızı için endişelenen Şevket Bey'i, Nemide'yi tıbbın en kuvvetli bağlarıyla bağladıklarını, onun için tehlikenin olmadığını söyleyerek teskin eder. Yazar, romanın başından itibaren Nemide'nin elim sonunu hazırlar.

Vereme yakalanan Nemide'yi muayene eden aile doktoru Osman Bey'e göre ondaki bu sinir halinin kaynağı annesinden doğarken miras aldığı hastalığıdır:

²⁹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.49-50.

²⁹¹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.57.

²⁹² Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.58.

“...Zavallı çocuğa hilkatin musallat ettiği, vücudunu bir bela yılanı gibi sardığı asap hayatını daima zehirlemek, vücudunu cendere altında bulundurmak için bir vasıta idi. Nemide daima müthiş bir uçurumun kenarındadır...”²⁹³

Hassas bir yapısı olan Nemide, Nail’in yanında Nail’in teyzesinin kızı Nahit’i görür ve kıskanır. O geceyi büyük bir acı içinde geçirir. Onu muayene eden aile doktoru Osman Bey, Nemide’nin heyecanlandırılmış olduğu tespitinde bulunur. Nemide’nin yaratılıştan vücudunda barındırdığı hastalığı Nahit ile Nail’in ilişkisini öğrendikten sonra hızla ilerler. Onu muayene eden aile doktoru Osman Bey, Nemide’nin hastalığı ile ilgili Şevket Bey’ e şunları söyler:

“Çocuğun şimdiye kadar görmüş olduğu tedavi hissi olmaktan ziyade uzvi idi. Şimdi ise çocuğun hissiyatını idare etmek iktiza eder. Bakınız, küçük bir teessür kendisini ne kadar mutazzırır etmeye kifayet ediyor. Sini müsait olsaydı Nail’e irtibatını çocukça bir muhabbetten çok bir aşka haml ederdim. Nemide gibi bir çocuk için aşkın ne kadar mühlik olduğunu izaha hacet göremem.”²⁹⁴

Şevket Bey, aile hekimi Osman Bey’in tavsiyesi üzerine, kızını bu heyecanlı ortamdan uzaklaştırmak için kendisine miras kalan Kanlıca’daki yalıya taşınmaya karar verir. Bu tür hastalığın tedavisinde ilk akla gelen yöntem tebdil-i mekân’dır.

Nail, Tıbbiyedeki eğitimini tamamlayıp ihtisas yapmak üzere üç yıllığına Paris’e gider. Amcasının oğluna âşık olan Nemide, kuzeninin Paris’e gitmesine çok üzülür. Nail, İstanbul’a tatile geldiği zaman Nemide’yi birkaç defa ziyarete gelir. Ancak Nemide, amcasının oğlunu iyi karşılamaz: “Zihnini bu kadar meşgul eden, kalbinde bu kadar çok yer tutan bu adam hakkında bir nev’i husumet hissediyordu.”²⁹⁵

Şevket Bey, kızının Nail’e âşık olduğunu anlar ve Osman Bey’den yardım ister. Amcasını ziyaret ettiği gün Osman Bey aracılığı ile Nail, Nemide’ye evlilik teklif eder. Nail’e âşık olan teyzesinin kızı Nahit bir gece Nail’e gizlice not uzatarak gece saat sekizde buluşma teklif eder.

Bu buluşma sırasında Nail, teyzesinin kızı Nahit ile yakınlaşarak Nemide’yi aldatmaya başlar. Nail ile Nahit arasındaki yakınlığı gözleriyle gören Nemide’nin hastalığı nükseder. Bu olaydan iki gün sonra Nemide aile doktoruna değil de Nail’e muayene olur. Veremin pençesindeki zavallı Nemide, bu muayene ile Nail’de vicdan

²⁹³ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.59.

²⁹⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.73.

²⁹⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.94.

azabı oluşturur: “Nail’in kalbi geniş bir hüznün içinde çarpıyordu, şu anda gönlü genç kızın ayaklarına kapanmak, hüngür hüngür ağlamak istiyordu.”²⁹⁶

Nemide, bir gün kendilerini ziyarete gelen yengesine, nişanlısı olan Nail ile Nahit’in evlenmelerini teklif ettikten sonra nişan yüzüğünü çıkarıp Nahit’in parmağına takar. Bu olaydan sonra Nemide, bir gece onları sandal gezintisine çıkarır. Dümende bulunan Nemide bir ara kayığın yönünü Kanlıca tarafına çevirerek içinde oldukları sandalın buradaki tehlikeli akıntıya kapılmasına neden olur. Ancak Nail, zorlukla bu tehlikeyi atlattımayı başarır. Nemide’nin ne yapmak istediğine anlam veremezler. Nemide’nin hastalığı bu günden sonra iyice artar. Adeta kendini veremin pençesine teslim eder ve kısa süre sonra ölür.

Verem hastalığı romanın olay örgüsü içinde mühim bir yere sahiptir. Nemide’nin aşkı umutsuzluğa dönüştükçe hastalığı da ağırlaşmakta ve kız ölümüne yaklaşmaktadır. Eserin başında annesinin ölümüyle adeta kaderi belirlenen Nemide yaşadığı umutsuz aşkla kendi sonunu hazırlar. Verem bu eserde de galip gelir ve Nemide ölür. Hastalığı tetikleyen kuvvetli hisleri Nemide’nin ölümünü hızlandırır.

Romanın son bölümünde Nemide, kendisini kaderi olan verem hastalığına teslim eder. Bu ölüm Nail, Şevket Bey ve Nahit’i üzer. Verem hastalığına yakalanması ve ölümü adeta Nemide’nin iradesiyle gerçekleşmiş gibidir. Zaten annesinden hastalığı miras alan Nemide sevdiğine kavuşamamanın üzüntüsü ile vereme yakalanır ve bu hastalıktan kurtulmak için çaba harcamaz. Kendini kaderine teslim eder. Yazar, romanın en başından beri bizi Nemide’nin ölümüne hazırlar.

Yazar, *Hikâye* adlı eserinde özellikle Nemide karakterini kuvvetli bir karakter olarak tasarladığını ifade etmektedir:

“[...] Nemide’yi şu esas üzerine vaz’ etmiş idim: Nemide asabi, hissiyat-ı müteheyyice sahibi, vereme müsaid, bedbaht bir surette tevellüd etmiş, validesiz olmakla beraber pederi nezdinde fevkalade kıymedar, lakin şebabının ve sureti hilkatinin icab ettirdiği surette galeyanlı bir hayattan mahrum, saadet içinde mahrum bir kızdır. Nahit; metin, kuvvetli, vakur, amaline vusul için azm-i kavi sahibi, tufuliyetinden beri felakete alışmış, fakat arzularını kaderin pençesinden almaya yavrularını bir tehlikeden kurtarmaya müheyya kükremiş bir dışı arslan gibi hazır bir kızdır. Nail hafif, lâkayd, hissiz bir delikanlıdır. Genç kızların ikisini de

²⁹⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.70.

sevmiyor, fakat ikisine de meyyal [...] Nail'i Nemide asabi, Nahit bedbaht bir kız gibi seviyor.”²⁹⁷

Halit Ziya Uşaklıgil *Kırk Yıl*'da Nemide'nin bir hayalinin ürünü olduğunu şöyle anlatır:

“ Her genç gibi bende de bir hayal, emellerimin, heyecanlarımın arasında irtisama başlayarak hassasiyetimin daimi bir zairi olan bir genç kız hayali vardı ki, okunan hikâyelerden, tekrar edilen şiirlerden, dinlenilmiş bestelerden teressüp etmiş, üzerine muhtelif zeminlerde tesadüf olunan veya temas edilen simalardan renkler inikas eylemiş, silik, donuk, müphemiyet ve müşevveşiyeti içinde daha cazibedar bir şekli vardı. O şekle hiçbir zaman sarıh, vazıh hatlar verememiştım ve hayalimin menşuru arasından onu, yarı karanlık bir aynaya uzaktan inikas etmiş bir sima gibi seyyal ve mütehavvil görürdüm. Onunla bir alaka-i cinsiye hissi taşımazdım, o sadece mütebellir bir hülya, bir genç kız şeklini almış bir mefkureidi; pencerenin kenarında bir şişe içinde inkişafına intizar olunan bir sümbül gibi rüyalarımın ziyaları ile beslenerek, dokunulursa solacak, yakından bir nefes dokunursa ölüverecek kadar rakikti.

İşte Nemide bu hayalden doğdu, karanlıkta çekilmiş bir klişe gölgesiyle[...]"²⁹⁸

Mai Ve Siyah

Mai ve Siyah, Halit Ziya'nın Gümrük Genel Müdürü olarak İstanbul'a geldikten sonra 1896-1897 yıllarında Servet-i Fünûn dergisinde tefrika halinde yayımlanan, 1900 yılında da Âlem Matbaası tarafından kitap olarak basılan romanıdır.²⁹⁹

Romanda Ahmet Cemil, merkez kahramandır. Ancak çalışmamızda verem üzerinde duracağımız için Ahmet Cemil'in hiç sevmediği Raci isimli kahramanı işleyeceğiz.

Raci yaşayış tarzı ve şiir anlayışı ile Ahmet Cemil'den farklı bir kahramandır:

“Ahmet Cemil, Raci'den ilk tanıştığı andan itibaren nefret etmiştir: ‘Raci o adamlardan biriydi ki dünyaya hiçbir şey olmamaya mahkûm edilerek geldikleri halde her şey olmak isterler’. Raci musahhihtir ama dizgi yanlışlarını değil, yazarların hatalarını bulmaya çalışır. Bulduğu zaman da alay eder. Onu matbaada kimse sevmez.”³⁰⁰

Raci fazlasıyla sorumsuz bir adamdır. Kendisini içkiye ve eğlence hayatına vermiştir. O, karısını ve çocuğunu ihmal ederek Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde vakit geçirir:

²⁹⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, hzl. Fazık Gökçek, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2012, s.91-92.

²⁹⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, hzl. Dr. Nur Özmel Akın, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2014, s.323-324.

²⁹⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, hzl. Enfel Doğan, İstanbul, Özgür Yayınları, Eylül 2007, s.9

³⁰⁰ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, s.339.

“Ahmet Cemil, Raci’nin ikide birde Palais de Cristal’de geç vakte kadar kaldıktan sonra geceyi de evinden başka yerde geçirdiğini bildirdi. Kaç kere bedbaht karısı matbaanın kapısına kadar gelerek beş altı yaşındaki yavrusuyla kocasını arattırması, Ahmet Cemil ile beraber bütün arkadaşlarını ne cevap vermek lazım geleceğinde mütehayyir bırakmış idi.”³⁰¹

Şiir yazma kabiliyetinden yoksun olan Raci; Ahmet Cemil ve Hüseyin Nazmi’nin şiirlerini kötüler: “Raci, Ahmet Cemil’e, karısına, çocuğuna, hatta kendi kendisine fenalık yapmaktan, doğası kötü olduğu için zevk alır. Yazmayı bilmeyen bir şair, gecelerini Beyoğlu’nda Alman metresiyle geçiren bir aile babasıdır.”³⁰²

Raci’nin karısı matbaaya gelerek ağlar ve çocuğu için yardım ister. Raci’nin oğluyula ilgilenmediğini, evine gelmediğini anlatan kadın bunların dışında Raci’nin, oğlunun geleceği için alınmış olan hisse senetlerini almak istediğini anlatır. Hisse senetlerini alamayan Raci evi bunun için terk eder. Raci’nin oğlunu matbaada işe alırlar ve ona okuma yazma öğretirler.

Geceyi Raci ile birlikte geçiren Sait ve Saip matbaaya gelirler. Raci’nin iri yarı bir Alman kadına âşık olduğunu, ona şiirler okuduğunu anlatırlar.

Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki, Raci’yi bulmak için Beyoğlu’na giderler. Glavni Sokağındaki La Bela Venezia lokantasında yemek yerler. Burada Raci’yi görürler. Peşinden Cafe de Cristail’e giderler. Sahneye Raci’nin sevdiği iri yarı Alman kadın çıktığı esnada gözlerini kadına dikmiş sahnenin kenarında duran Raci’yi fark ederler. Kadın şarkısını bitirip içeri girince Raci de ortadan kaybolur Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki de özel bölüme girerler. Burada kadınlar ve erkekler fuhuş nedeniyle bulunurlar. Alman kadın Raci’yi yanından kovar. Ahmet Cemil ve Ahmet Şevki’nin yanına gelir. Onlardan yüz bulamayınca iki gencin yanına oturur:

“...son defa olarak Raci’nin halini bir daha görmek istediler. Hususi tarafa şöyle bir baktılar. Şimdi Raci’nin maşukası iki alaycı gencin arasında bacaklarını uzatmış kollarıyla gerinerek delikanlıları kanepenin üzerine devirmeye çalışıyor; Raci de bir kenarda mermer masanın üzerine kapanmış Ahmet Şevki Efendi’nin iddiasına göre uyukluyor, Ahmet Cemil’in itikadına nazaran ağlıyordu...”³⁰³

Raci acınacak durumdadır:

“Alman karısının azimetinden sonra Raci büsbütün düşmüştü. Saip’in rivayetine nazaran maşukasının hatrasını unutmaya her hafta yeni bir maşuka tedarikiyle çare bulmaya

³⁰¹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.41.

³⁰² Gül Mete Yuva, *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, YKY, Eylül 2011, s.269.

³⁰³ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.173.

çalışmış. Hatta yine Saip'in alay ederek ilave ettiği bir mütalaa olmak üzere Raci'nin artık ciğerlerini yırtan öksürüğü bu maşukalardan hiçbirinin yanında rağbet bulmasına imkân bırakmıyormuş.”³⁰⁴

Raci'nin sürekli içki içmesi, eğlence hayatı ve Alman fahişesinin artık ona yüz vermemesi Raci'yi hızla vereme doğru sürükler: “Gittikçe Raci bir hatadan sonra yavaş yavaş, sanki katre katre zehir içerek, intihar eden bir meyus hükmünü alıyor; müstesna bir fecaat kesp ediyordu.”³⁰⁵

“Matbaa sabaha kadar Raci'nin ciğerlerini söken öksürüğü ile sarsıldı.”³⁰⁶

Bu arada Raci'nin durumu gittikçe kötüleşir. Matbaada hiçbir işe yaramaz. Ancak ona acıdıkları için onu matbaada tutarlar. Raci bir haftada dört beş kez matbaaya sarhoş gelir.

Ahmet Cemil bir sabah matbaaya gelince babasının hastalandığını söyleyen ve bu yüzden korkmuş olan Nedim'le karşılaşır. Raci, Alman sevgilisi İstanbul'dan ayrıldığı için içmiş, ağlayarak sızmıştır. Ahmet Cemil, ciğerleri sökülecekmiş gibi öksüren, sayıklayan ve ağlayan Raci'ye acır. “Saip: “Raci sarhoş değil, fena halde hasta! Ateşler içinde yanıyor! dedi.”³⁰⁷

Raci için doktor çağırırlar. Doktor Raci'nin uzun süredir hasta olduğunu, mutlaka hastaneye yatırılması gerektiğini söyler. Raci'yi Gureba hastanesinde özel bir oda bularak yatırır. Raci'nin evde değil hastanede tedavi olması dikkat çekicidir. Raci kendisi için yapılan iyilikler karşısında ise bir şey söylemez. Bu eserdeki veremli kahramanın hassas, ince düşünceli olmaması ile dönemin diğer eserlerindeki veremli kahramanlardan ayrılır.

Bir müddet sonra Ahmet Cemil, gazete dağıtıcılığına başlayan Nedim'den Raci'nin durumunun iyi olmadığını öğrenir. Veremden can çekişen Raci'yi affetmek için onu hastanede ziyarete gider. Yolda Raci'nin iyileşmesi için Nedim'e ait demiryolu hisselerini sarrafa satan Raci'nin karısı ile karşılaşır. Kadın oğlu için sakladığı demiryolu kâğıdını, kendisine kötülük yapan kocasının hastaneden ölmesine gönlü razı olmadığı için satmıştır. Kadın kendisine kötülük yapan kocası Raci'yi affetmiştir.

³⁰⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.263.

³⁰⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.264.

³⁰⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.317.

³⁰⁷ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.318-319.

Ahmet Cemil ve diğeri “Raci’ye kendisinden bahse cesaret etmediler, buna lüzum da yoktu; Raci’nin artık bitmiş olduğuna çökmüş yanakları, simasının ölüme takaddüm eden bu cansız rengi, gözlerinin sönmeye müheyya bir kandil ucunda parlayan ziya bakiyesini andırır nigâhı şahadet ediyordu.”³⁰⁸

“En nihayet kendisi hakkında bir rey almak için, müteverrimlere mahsus bir müstantik inceliğiyle: ‘Ben de artık bir haftaya kadar çıkarım, zannederim. Biraz öksürükle dermansızlık var, kuvvet için ilaç alıyorum. Yürüyebilecek bir hale gelirim hemen dışarıya can atacağım.’ dedi, sonra onların ‘Elbette’ deyişlerine mukabil ‘Bir daha içmeyeceğim. Beni çok sarsmış!’ mütalaasıyla bir cevap daha bekledi. Ahmet Şevki Efendi tekrar saatine bakıyordu. Ahmet Cemil bir cevap vermeye cesaret bulamayarak ilaç şişelerini muayene etmekle meşgul oldu, yalnız Ali Şekip ‘Ya, hep içkinin seyyiesi değil mi?’ diyordu.

Çıkarken tanıdıklarından bir genç tabibe tesadüf ettiler, o: ‘Arkadaşınıza ben bakıyorum.’ dedi, Ahmet Şevki Efendi : ‘Ümit var mı?’ diyordu, tabip cevap verdi:

-Ümit ne vakit kesilir?..”³⁰⁹

Ayrıca bu eserde verem hızlı bir ilerleme gösterir. Raci yaşadığı kötü hayat sonucunda ölmek üzeredir. Bu teze konu olan diğeri eserlerde veremin sebepleri aşk acısı, hayal kırıklığı iken *Mai ve Siyah*’ta Raci’nin verem olması onun sefahat hayatı sürmesine bağlanır.

Aşk-ı Memnu

Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu* isimli romanını 1898-1900 yılları arasında yazmıştır. Bu eser, Halit Ziya’nın en başarılı romanı olarak kabul görmüştür. Romanda Beşir, Adnan Bey’in yalısında ve özellikle çocukların hizmetinde çalışan, “recülliyetini kaybetmiş Habeşbir hizmetlidir.”³¹⁰ Habeşli Beşir, romanın ilerleyen sayfalarında verem olur. Beşir’in verem olması ise tek bir nedene bağlı değildir. Beşir, Adnan Bey’in kızı Nihal’e karşılıksız olarak âşıktır:

“...onun böyle, nefes almak için muvafakatini bekleyen bir teslimiyet nazarıyla; itaat etmekten, emir almaktan, hayatına tasarruf edilmekten bahtiyar olan gözlerle Nihal’e bakışları vardı ki bu biçare mahlukun ruhunu genç kızın ayaklarının altına sererdi.”³¹¹

Mil de Courton’la mektuplaşan Nihal, ona Behlül’e karşı hissettiklerinden bahsetmek ister fakat cesaret edemez. Beşir’in hasta olduğunu yazar. Ancak bu

³⁰⁸ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.355.

³⁰⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.356.

³¹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, hzl. Muharrem Kaya, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2015, s.124.

³¹¹ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.77.

hastalıktan ne zaman bahsedilse Beşir dâhil herkes güler. Beşir adeta hasta değilmiş gibi davranır.

Beşir'in hastalığı ağırdır:

“Onu gittikçe incelten, sanki seneler geçtikçe makûs bir netice ile küçülten bir şey vardı ki bu rakik, zarif, mini mini Habeşi, mafsalları kopmuş zannolunan sarkık kollarıyla, şimdi merdivenleri sürte sürte çıkan gevşek bacaklarıyla bütün vücudunun, omuzlarında daimi bir yükün yorgunluk kahrını eziyormuşçasına, derin bir çöküklüğüyle, kırılmış bir oyuncağa benzetiyordu. Bir şey söylemek üzere gelirken, verilen bir emri dinlerken, kendisini unutuşları oluyordu ki bunlardan silkinip çıkabilmek için kuvvetinin fevkinde cehdlere lüzum görüyordu. Nihal ona: ‘Lakin ne oluyorsun, Beşir?’ dedikçe, incelmış dudaklarını açarak beyaz, mücella, muntazam dişlerini gösteren bilinemez nasıl derin, meçhul elemlerle acı bir tebessüm içinde ‘Hiç!..’ derdi ve bu hiç, bu anlaşılmamış, anlaşılmayacak ruhun yeislerini, kendisince bile halledilemeyen, mahiyeti bilinemeyen o müthiş muammayı her lisandan daha belîğ ve müessir bir ifade ile icmal etmiş olurdu. Bu müebbet meçhul kalacak ruhun o karanlık dertleri öyle elim ve kahir bir hiçten ibaret idi ki bu kelime, onun zehirlerle ölüyor zannolunan tebessümünün içinde hafî bir derdin feryadıyla inleyen bu hiç, her şeyi söylemiş, her şeyi izah etmiş oluyordu.³¹²

Beşir, bu kalabalık evde Adnan Bey'in eşi Bihter ve yeğeni Behlül arasındaki yasak aşka tanıklık eder. Fakat bunu kimseye söyleyemez. Büyük bir facia ile sonuçlanacak olan bu sır Beşir'i günden güne eritir ve onu vereme götüren sebeplerden biri olur.

Bir gün Nihal rıhtımda bozuk bir kaldırımdan atlamak için Beşir'in elini ister ve eldivenin arasından Beşir'in bu serin havada çıplak elinin ateşler içinde yandığını hisseder. Beşir'e eve gitmeyi, ona sıcak bir şeyler yapmayı teklif eder. Nihal ona çay kaynatır, içine bolca konyak koyarak zorla içirir. Nihal'in bu ilgisi karşısında Beşir adeta ölecek olmaktan mutlu gibidir.

Beşir'in, gece soğuklarda bahçede, rıhtımda gezintileri haber alınır; selâmlıktan şikâyet edilir, evin hizmetçileri Şayeste ile Nesrin bir gece hırsız var sanarak korkup yorganlarının altında saatlerce büzüldüklerinden bahsederler. Beşir'e soruldukça bazen inkâr eder, bazen de uyuyamadığını söyler.

Bir gün, Nihal'le bir gezinti dönüşü birdenbire Beşir'i bir gıcık tutar ve saatlerce kıvranarak kuru kuru öksürür: “O günden sonra hep bu gıcık tekerrür ediyor; evin

³¹² Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.425-426.

içinde, bütün yalıtı çürük bir göğüs gibi gümleten öksürükler iştiliyordu.”³¹³ Nihal ise Beşir’i iyileştirmek için ne yapacağını bilemez. Bir gün Beşir’e bir şeyler kaynatırken Bihter, Nihal’e müdahale eder ve Beşir’i, geceleri ayazlarda dolaşmasaydı hasta olmazdı, diye eleştirir.

Beşir’in Nihal’e duyduğu hislerin yanı sıra, Bihter ile Behlül’ü gizlice görmesi ve bu yasak aşkı kimseye söyleyememesi Beşir’in hastalığını tetikler.

Beşir’in geçmeyen gıcık nöbetleri vücudunu yorar. Nihal ona beraber Ada’ya gideceklerini haber verir. Beşir’e güneşli havada gezmenin ve Ada’ya gitmenin iyi geleceğini düşünür. Verem hastalarının tedavisi için Boğaz’ın havasından ziyade Ada’daki havanın iyileştirici etkisinin fazla olduğuna inanılır ve bu düşünce birçok eserde okuyucunun karşısına çıkar.

Ada’da iyileşmesi beklenen Beşir’de bir iyileşme gözlenmez. Verem hastaları için tebdil-i havanın iyi geldiği düşünülür. Fakat Beşir sanki iyileşmek istememekte ve iyileşmek için bir çaba göstermemektedir.

Adadaki ihtiyar hala, Beşir için endişelenir ve Nihal’e Beşir’in sürekli öksürdüğünden ve üşüdüğünden bahseder. İlk iki gün iyileşti sanılan Beşir tekrar öksürmeye başlar. Ada’daki güneşli havaya rağmen onun hastalığı iyileşme göstermez. Artık Beşir iyice zayıflar:

“Ve, Beşir üşüyordu, Beşir donuyordu; onun ruhunda birdenbire Afrika çöllerinin kızgın kumlarıyla yanan havasına bir iştihak uyanmış, senelerden beri örtülü duran bir hatıra köşesi yırtılarak gözlerinin önüne ateşler içinde kaynaşan bir sahra sermiş idi. Hayalinin güneş dolu, o kızgın yazına karşı bir türlü ısınamayarak üşüyor, hep omuzlarını sıkarak, böğürlerine basarak donuyordu. sonra onu artık gülmekten, artık hayatı sevmekten meneden bir şey vardı. bu ne idi bilmiyordu; sakit, şikâyetsiz ihtizarında öyle bir mana vardı ki onu ıstırabının mahiyetini tarif edemeyerek sızıldayan bir çocuğa benzetirdi. Her şeye, hatta kendi nefesine karşı kayıtsız oluyordu. Artık o herkesin etrafında dolaşan, koşan Beşir değildi; تنها köşeler arardı. Ekseriyet üzere arandıkça kendisini olmayacak bir yerde, uzak bir kenarda unutmuş, donuk gözlerle hiçbir şey düşünmeyerek vâsi bir çölün payansızlıklarında kaybolmuş, bulunurdu. kendi nefisinden bile habersiz olduğuna delalet eden dalgınlıkları oluyordu. O sıralarda kendisine hitap olunurken boş gözlerle bakar, dinler, dinler ve anlamazdı.”³¹⁴

Ada’da, o ilk günden sonra Beşir’in öksürüğü tekrar başlayınca Nihal, halasına rica ederek Beşir’i muayene ettirir. Doktor, Nihal’e Beşir’in hiçbir şeyi olmadığını

³¹³ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.427

³¹⁴ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.432.

söyler; fakat katran kokuları neşreden ilaçlar yollar, çam altlarında uzun gezintiler tavsiye eder. Nihal doktorun söylediğinden şüphe duyar. Beşir'in iyi olmadığını, bir hastalığı olduğunu düşünür. Üç günden beri kendisini değil Beşir'i düşünerek halasının tek atlı açık arabasını alır, Beşir'i de yanına alarak çamlara gider. Beşir ise Nihal'in yanında olmaktan dolayı mutludur. Tek kelime etmeyen Beşir adeta hep hasta kalmak ister gibidir.

Behlül, Nihal'in peşinden Ada'ya gelir. Çamlıkta Nihal ile gezerler. Nihal, Beşir'in çok hasta olduğundan bahseder. Bu gezinti esnasında Behlül, Nihal'in elini tutar. Bir müddet sonra boğuk bir öksürük sesi iştilir. Nihal, Beşir'e gecelerin rutubetinin iyi gelmediğini düşünerek Behlül'ü geri dönmeye ikna eder. Ertesi gün Beşir çok hasta olur. Telaş içindeki hala Beşir'in öleceğinden korkar. Nihal'i üzmemek için bunu söyleyemez. Nihal'e Beşir'in dün gece çok üşümüş olabileceğini, bütün gece ateşler içinde yandığını şimdi de baygın uyuduğunu söyler. Beşir'i tedavi etmek için gelen doktor, Nihal'i sakinleştirmeye çalışır ve Beşir'in soğuktan ve gece gezmelerinden korunması gerektiğini söyler. Doktorun halinden zayıf bir kurtulma ümidi olduğu anlaşılır. Nihal'in elini sıkan doktor, hasta odalarının hiç kimse için iyi bir yer olmadığını Nihal'e söyler. Doktor, Beşir'in hastalığına çare olamaz. Beşir, Nihal'i görünce gülümser ve Nihal'e Ada'dan gitmek istediğini söyler. Yalıya döndüklerinde Bihter, Ada'da olanları merak eder. Beşir'in Ada'da olanlarla ilgili ağzını arar. Beşir ise Bihter'e donuk beyaz gözlerinde düşmanca bir hisle bakar. Bihter bundan sonra konuşmaya devam edemez.

Romanın sonunda, Behlül ve Bihter'in konuşmalarını işiten, bu yasak aşktan emin olan Nihal baygınlık geçirir. Adnan Bey, Nihal'i odada iyi etmeye çalışırken odaya Beşir girer. Derin bir ıstırapla Nihal'e bakan Beşir, Adnan Bey'e Bihter'le Behlül'ün arasındaki ilişkiyi başından sonuna anlatır: Küçük hanımı öldürüyorlar, dedi; artık hepsini söyleyeceğim.”³¹⁵

Beşir, olan biten her şeyi biliyordu, gecelerce soğuklarda, yağmurların altında, karanlık köşelerde gizlenerek Bihter ile Behlül'ü beklemiş, onları takip etmişti. Ancak Beşir, Nihal'i baygın görene kadar, kendisini verem eden bu sırrı söylemeye güç bulamamıştı. O, Adnan Bey'e bildiklerini daha önce anlatmadığı için pişmandır. Ağlamaya başlar. Bihter'den sonra bu sır Beşir'in ölümünü de hazırlar.

³¹⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.503.

Behlül'ün kaçması, Bihter'in intiharı sonrasında baş başa kalan Adnan Bey ve Nihal, Beşir'in yokluğu dışında görünürde mutlu olurlar.

Orhan Okay verem teması ile ilgili şu tespitte bulunur: "İlk defa Ahmet Mithat Efendi'nin nin *Felsefe-i Zenan* hikâyesinde, kocasının bir cariye ile düşüp kalkmasına üzülen Zekiye'nin verem olmasıyla başlayan bu tema, yüzyılın sonuna doğru Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* romanının sevimli kölesi Beşir'in bir taraftan vatani Afrika'ya olan nostaljisi, diğer taraftan Nihâl'e karşı hissettiği ümitsiz ve müphem aşk duygusuyla verem oluşuna kadar uzanır."³¹⁶

Kırık Hayatlar

Halit Ziya'nın *Kırık Hayatlar*(1901) isimli eseri ilk olarak Servet-i Fünûn'da yayımlanmıştır. Ancak eserin tefrikası yarım kalmıştır. Kitap olarak neşri 1924 yılındadır.³¹⁷

Bu romanında asıl hikâye Ömer Behiç isimli bir doktorun hikâyesidir. Ancak biz Ömer Behiç'in mesleği dolayısıyla gittiği birçok evin içindeki sırları bilebiliriz. Evin kendisi bile bu romanda başlı başına bir roman kişisi gibidir.³¹⁸ Ömer Behiç sadece hastalıkları değil mesleği sebebiyle girip çıktığı evlerin içindeki birçok acıklı hikâyeyi de bilir. Ömer Behiç'in hastalarından Şekûre Hanım'ın hikâyesi de bunlardan biridir. Kırık hayatlardan birisi olan bu kadın, annesiyle birlikte kendisini aldatan kocasını takip etmektedir. Kocasını Ferruh Bey ise Refet Hanım'ı sevmesine rağmen ailesinin zoruyla masum bir genç kız olan Şekûre ile evlendirilir. Eski ilişkisine devam eden Ferruh, karısının üzüntüden verem olmasına sebep olur. Hastalığın ismi açıkça zikredilmese de ciğerlerinin hasta olması, öksürük gibi işaretler veremi çağırıştırır. Yaşamak için en ufak bir istek duymayan Şekûre Hanım, anne ve babasına üzüntü vermemek için yaşamak istediğini söyler. Doktorun bu hastalık karşısında elinden bir şey gelmez ve Şekûre Hanım bir süre sonra ölür.

Nesl-i Ahîr

Halit Ziya Uşaklıgil'in son romanı olan *Nesl-i Ahîr* 7 Eylül 1908-5 Mart 1909 tarihleri arasında Sabah Gazetesi'nde tefrika edilmiştir.³¹⁹ Eser II. Abdülhamid

³¹⁶ Orhan Okay, a.g.e., s.85.

³¹⁷ İnci Enginün, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, s.349.

³¹⁸ Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân*, Arma Yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, s. 104.

³¹⁹ Halit Ziya Uşaklıgil, *Nesl-i Ahîr*, , hzl. Alev Sınar Uğurlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Şubat 2009, s.9.

dönemine yönelik eleştiri içeren bir devir romanıdır. Romanda II. Abdülhamid'in baskılı idaresi altında bulunan gençlerin ruh hallerini anlatılır.

Romanda, müzik eğitimi alması için babası tarafından yurtdışına kaçırılan İrfan'ın annesinin hastalığı üzerinde duracağız. İffet Hanım'da İrfan'ın hastaya benzeyen halini ve güzelliğini bulan Süleyman Nüzhet, ona kışı da Eyüp'te geçirebileceklerini, sonrası için ne düşündüklerini sorar. İffet Hanım, İrfan'a yük olduğundan kendisine bakmak için çalışmak zorunda olduğundan söz eder. Süleyman Nüzhet daha önce Azra'nın İrfan'la evliliğinde bir sorun görmezken İffet Hanım'ın anlattığı yaşam biçimini, hasta halini ve İrfan'ın babasının ölüm biçimini düşünerek endişelenir.

Ada'da boş durmaktan sıkılan Muzaffer'le karısı da Makedonya'ya geçme kararı almışlar ve Süleyman Nüzhet'i ziyarete gelmişlerdir. Yemekten sonra İrfan, annesi için endişelendiğini söyler. Süleyman Nüzhet İrfan'ın hüzünlü halinden anlam çıkarmaya çalışır. İffet Hanım ise İrfan'ın Paris'e gitmesini istediğini, kendisinin burada yaşayabileceğini fakat İrfan'ın bunu kabul etmediğini söyler.

Nisan ayının ilk haftasında Cüneyt ve Fahur'u Ada'ya getiren Azra onlarla birlikte bir piknik düzenlemektedir. Eşeklerle Dil'e doğru giderken çocukların eşeğe binme gürültüleri arasında birkaç aydır Ada'da oturan İrfan ve İffet Hanım'la karşılaşılırlar. Biraz gezintiden sonra kendilerine katılabileceklerini söylerler. İffet Hanım'ı dostlarından bir doktora muayene ettiren Süleyman Nüzhet, İffet Hanım'ın yorgunluk, yaşadığı acılar ve beslenme yüzünden keyifsiz olduğunu, bir hastalığının olmadığını fakat bunların bir araya gelmesiyle hastalığın ortaya çıkabileceğini söylediği için İrfan annesini hava almaya götürmektedir. Süleyman Nüzhet 'in İrfan'ın annesi için tahmin ettiği hastalığın verem olduğunu düşünüyoruz:

“Süleyman Nüzhet, İrfan'ın validesinin tebdil-i havaya ihtiyacından bahsederek Eyüp'ten Ada'ya nakle ikna etmişti. İki aydan beri burada idiler, fakat İffet Hanım'da gittikçe mütezayid bir zaaf(artan bir zayıflık), onu günlerce odasında, bazen yatağında alıkoyan bir güçten düşüş vardı ki tamamıyla belirgin bir şekil kazanmamakla beraber Süleyman Nüzhet'e 'Korkarım ki İrfan'a bir ikinci matem hazırlanmasın...'dedirtti. Dostlarından bir tabibe onumuayene ettirmiş ve zihnini gıcıklayan bir merakı halletmek istemişti. Ona 'Hayır' denmişti, 'Öyle değil, fakat fakr'd-dem, zaaf, bütün ahval-i umumiye belki bir zaman belki bir zaman bir noktada tecemmu ederek taayyün eder, fakat şimdi bir hüküm verilemez...

Ona iyi gıda, güzel hava, müşemmes seyranlar, hafif yorgunluklar tavsiye etmişlerdi ve bunlara rağmen fark edilmemek mümkün olmayan bir inhitat ile İffet Hanım'da her gün

birparça daha istidad-ı sukût vardı. İrfan'ın tekrar Avrupa'ya izamı tasavvuru onun bir muhalefet--ikatiyesiyle metruk bir tasavvur hükmünde bırakılmıştı. Süleyman Nüzhet, validesinin bu arzusundan bahseder etmez, o derhal:

-Lakin annemin hasta olduğuna dikkat etmemek mümkün değil, onun bu fedakârlığından istifade ederek yalnız kalmasına muvafakat bence bir cinayet olur... demiş idi. Ve Süleyman Nüzhet bunu o kadar doğru bulmuş idi ki tekrar bu bahse avdet için lüzum hissetmemişti.”³²⁰

Bir hafta sonra, İffet Hanım'ın rahatsızlığı nedeniyle ziyarete gitmek üzere çıkan Süleyman Nüzhet, yolda İrfan'la karşılaşır. İffet Hanım'ın rahatsızlığının kötüye gittiğini, ölüme yaklaştığını İrfan da fark etmiştir. Doktor da artık hakikati gizlemeye lüzum görmez. Bu süre içinde İrfan'ın annesi ölmüştür. İrfan büyük bir teslimiyetle annesinin ölümünü kabullenerek ortadan kaybolmuştur. Eser, İrfan'ın intihar etmesiyle son bulur.

Bu eserde İffet Hanım'ın hastalığının ismi verem olarak zikredilmese de belirtileri ve tedavi süreci bu hastalığa işaret eder.

4.2. MEHMET RAUF'UN ESERLERİNDE VEREM

Meslûl

Mehmet Rauf'un *Meslûl*³²¹ isimli hikâyesi hastalık temini işler.³²² Yazar, bir kır gezintisinde, baharın bile neşelendirmediği on sekiz yaşlarında bir gence rastlar. Verem olan bu genç, âşıktır ve öleceğini de bilmektedir. Soluk dudakları, göğsünü parçalayan öksürüklerin getirdiği kan parçaları veremin işaretleridir. Hikâyede tedaviye dair bir şey söylenmemektedir. Adeta verem, çaresi olmayan bir dert gibidir. Fakat o hayallerde yaşar. Kır gezintilerinden birinde, yazara on sekiz senelik hulyâsından bahseder. Verem hastası bu gencin isteği sevmek, sevilme ve evlat sahibi olmaktır. Bunun için Tanrı'ya dâima dua eder. Bir hafta genci göremeyen yazar, başka bir gün lalasından veremli arkadaşının ölmüş olduğunu öğrenir.

³²⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, a.g.e., s.543-544.

³²¹ Mehmet Rauf, *Meslûl*; Mektep; nr:54, 8 Ekim 1897

³²² Rahim Tarım, *Mehmet Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*(Doktora tezi), İstanbul, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992, s.126.

Son Emel

Mehmet Rauf'un *Son Emel* isimli hikâyesi 1897 yılında Mektep'de yayımlanır. Daha sonra Kanaat Matbaası'nda aynı isimle 1913 yılında tekrar yayımlanır.³²³

Bu hikâyede yazar, ölmek üzere olan veremli bir gencin psikolojisi üzerinde durur. Bu genç, her gün verem olduğunu tekrarlasa da ölecek olduğuna inanamaz:

“Veremim! Bunu her gün tekrar ederdi. Etrafında yavaş yavaş çürüyüp birdenbire devrilen binlerce misallerle anlamıştı ki yakında kendisi de ölecekti. Daima bunu tebessümlerle, lâtifelerle söylerdi.”³²⁴

“(…) Ölümün kefenleri, tabutları, mezarlarıyla gelen, bizi sevdiklerimizden, güzel şeylerden söküp ayırarak götüren ölümün heykel-i zıftı henüz kendisine görünmemiş, henüz alnını soğuk terlerle ıslatmamış, vücudunu mütecemmid ra'şelerle titretmemişti.”³²⁵

İçinde yaşama ümidi olan genç, verem olduğunu, bunun sonucunda öleceğini bilse de ölüm üzerine ciddi manada düşünmez:

“(…) Bir şey vardı ki onu oyalyordu; hani ya nöbetli hasta uykularında karışık rüyalar arasında, birdenbire zuhûr edip şeytanî, alevrîz şekillerle bir zerre iken muvahhiş cesametler kesbederek sonra meselâ, yavaş yavaş ufalıp dağılıverirken ib'ad-ı müdhîşe almak üzere büyüyerek, şişerek tesadüm eden hayâller arasında hastanın dimağını ateşli hummalarla yorup bütün uykularını dolduran o gayr-i mahdud şeylerin o kavga-yı ehvâl denilecek rüyaların içinde bir zerrenin bir yerden fıskırıp o nâmütenahi, o mehib heyûlaları, o hevl-nâk anâsırı ezerek sonra büyüyerek, ateşler içinde semâlara, cihanlara sığamayacak kadar büyüyerek korkunç şekiller aldığı gibi, bütün ölüm fikirlerinin altından bir şey, bir hayâl, bir ümit çıkıp o dehşetli hakikatleri zîr ü zeber ederek onu yine hulyâ-perver ediyordu.”³²⁶

Onun tek ümidi baharda sıcakların gelmesiyle birlikte iyileşecek olmasıdır:

“(…) Sıcaklar, evet, zavallı çocuk, sıcaklar bir gelse..., Fakat işte sıcak odasında, hattâ bazı güneşli, hattâ bazı herkesin sokaklara uğradığı o güzel günlerde bile ağrılar o kadar merhametsiz, o kadar gaddar, nöbetler o kadar muannid, o kadar kakhâr idiki saatlerce koltuklusunda dermansız, ezilmiş, baygın kalır, arzularını ancak darlaşan nefesinin müeellim cehdleriyle izhâr ederdi. (...)”³²⁷

Güneş, güneş, güneş.. Baharın nâgehânî bir lerziş-i hayatla titreyerek bütün erbâb-ı hayata bir bûy-ı emel bahşettiği parlak, genç, şuh bir gündü ve bütün sema lâciverd, handehand

³²³ Rahim Tarım, a.g.t., s.128.

³²⁴ Mehmet Rauf, *Son Emel*, İstanbul, Kanaat Matbaası, 1312, s.1.

³²⁵ Mehmet Rauf, a.g.e., s.2.

³²⁶ Mehmet Rauf, a.g.e., s.3.

³²⁷ Mehmet Rauf, a.g.e., s.3-4.

idi; her tarafta güneşin sermest dalgaları rakediyor, her şeyde şems bir zevk-i zindegi titreşiyordu.”³²⁸

Oysa hekimler ondan gizli olarak ona beş on gün daha ömür biçmektedirler. Hekimler verem karşısında adeta çaresizdir. Veremli hastanın etrafındakiler ise onun yaşamaya dair boş ümitlere kapılmasına karşı merhamet duymaktadır. Hastanın şifa bulmak için çok beklediği bahar gelmesine rağmen ağrıları dinmez, nöbetleri ve inatçı öksürükleri devam eder. Artık son günlerine geldiğinde çukura batmış gözleri, karmakarışık uzamış saçları ve yüzündeki acı ifade ile fiziksel olarak da kötü durumdadır. Ateşinin çok yükseldiği sıralarda yaşamaya dair ümidini kaybeder. O zaman ilk defa ölüm üzerine ciddi bir şekilde düşünür ve öleceğine inanır. Ölüm, verem kisvesi altında gencin karşısına çıkar:

“(…) Bu geçmez, müdhiş, ateşli saatler zarfında işleyen, bir faaliyet-i musırta ile lâyenkatı işleyen marîzâne muhakemeleriyle düşündü, nihayet anladı ki artık bu mümkün değildi, ve artık ümitsiz bir hâle gelmişti. O zaman ilk defa bütün maneviyetinden acı acı akseden bir sadâ-yı nâlişle: “Eyvâh!”etti. Ve o zaman ölümü düşündü. Ömrümüzde bir kere düşündüğümüz, bir kere hissettiğimiz gibi onu yalnız hakikatten karşımızda çirkin tırnaklı pençesiyle gördüğümüz zaman düşündüğümüz gibi düşündü ve sızlayarak “aman yarabbi” dedi, demek öleceğim ha! “³²⁹

Durumundan veremin son evrelerinde olduğunu anladığımız genç, bir gün annesine sandalyesini pencere önüne taşır. Açık pencereden baharın insanlara verdiği yaşama sevinci ve neşeyi duyar. İnsanlar bu tatil gününde gezmeye çıkmışlardır. Veremli genç, bu köprü üzerinde son kez dolaşabilmeyi ve hatta orada ölebilmeyi arzular:

“(…) Aman yarabbi, Köprü, Köprü... Bunu şimdi birdenbire ne kadar, ne kadar sevdi; o üzerinden binlerce defa geçmiş olduğu yer, bu serilmiş ölmüş hayatıyla elini kaldırmak müellim zahmetleri mucib olan haliyle, orası, şimdi muhâl olmuş bir saadet gibi uzak, muhâl, ve gayr-i kâbil-i temas geliyordu. Oh, oradan acaba bir kere bir kerecik daha geçebilecek miydi? Oradan bir kere daha geçmek, bu lâyenkatı akan insan seli arasına bir kere daha karışıp o nihaysiz zevk-i hayatı duymak, bu kalabalığa gömülüp o müsekkir kokularda yüzerek, parça parça gelen taraavetlerle, nefehat-i bahar ile ciğerleri şişerek güneşin sıcak nevâzişleri altında levend, sarhoş, pür-hayat koşmak, yürümek... Ve sonra, ağlamak, ölmek, evet hiç olmazsa orada ölmek, köprü’de... Şimdi bunu istiyordu, yalnız bunu..”³³⁰

³²⁸ Mehmet Rauf, a.g.e., s.5-6.

³²⁹ Mehmet Rauf, a.g.e., s.4-5.

³³⁰ Mehmet Rauf, a.g.e., s.7-8.

Bu eserde veremin sebebi üzerinde durulmuyor. Sembolik olarak eserde yer alan köprü ise hayatın bir temsilidir. Bu yüzden genç, hayatının son anını köprü üzerinde geçirmek ister.

4.3. HÜSEYİN CAHİT YALÇIN’NIN ESERLERİNDE VEREM

Lan Tenis

Hüseyin Cahit Yalçın, *Lan Tenis* isimli hikâyede Ayastefanos’ta Lan Tenis kulübünün düzenlediği tenis müsabakasını tasvir eder. Bu müsabakayı seyretmeye gelen insanların davranışlarından bahseder. Hikâyede asıl olarak bu tenis müsabakasına gelen Julia anlatılır.

Julia, İtalyan bir ailenin on dört yaşında hasta kızıdır. O, küçük yaşta kaybettiği annesinden verem hastalığını miras almıştır. Julia, kendisine ilgi gösteren Richard adında bir gence âşık olur. Fakat bu iki gencin arasına sağlıklı ve güzel Valentine girer. Richard, Julia’ya olan ilgisini kaybeder ve Valentine’e yönelir. Bu durum hasta olan Julia’nın durumunu kötüleştirir. Richard, aynı masada oturdukları Valentine’e “saha-i işve şuhînini bu küçük üstâd-ı cevelânkârına”³³¹ kalın mastika kadehlerinde kayısı dondurmasını azar azar yedirirken “karşılardaki zavallı Julia dahi tekmi-i vakâr ve haysiyet-i nisvîyyesini ayaklar altına alan bu tercih-i alenînin tevlid ettiği bir humma ile boğazı yandığı halde, kendisine büsbütün hararet veren dondurmayı en acı bir tahkîr gibi yutar.”³³²

Julia o gece “büyük bir ağacın koyu gölgeleri altında lerzan tek bir hayal-o kadar birleşmişlerdi-görünce” kendi elemli mevcudiyetinde ağır bir şeyin yuvarlandığı, nazik, rakik bir şeylerin devrildiği, belki müebbeden kırıldığı”³³³ hissine kapılır.

Julia, yaşadığı bu üzüntü sonrasında sevdiği adamı elinden almak için uğraşmış olan Valentine ile tenis müsabakasında karşılaşır. Julia renksiz, zayıf parmaklarıyla tenis müsabakasında rakibini yenmek için büyük çaba gösterir.

Bu güzel rakibini mağlup etmek, onun bitmeyen kahkahalarını bitirmek ister. Bu sırada “...göğsü daralmış, her vakit kendisini muzdarip eden öksürükler sıklaşmış, soluk alnını hafif bir ter kaplamış..” ama o yine de bunlara önem vermez. Dudaklarından

³³¹ *Servet-i Fünûn*, c.XIII, nr.325, 22 Mayıs 1313, s.197-202.

Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Muhayyel*, Alem Matbaası, İstanbul 1315, s.99-111.

³³² Hüseyin Cahit Yalçın, a.g.e., s.106-107.

³³³ Hüseyin Cahit Yalçın, a.g.e., s.110.

dökülen öksürüğü zapt etmek, durumunu güzel ve sağlıklı Valentine'e hissettirmemek için uğraşır. O, Valentine'i yenme arzusuyla, hastalığın hiçbir eserini umursamaz, sadece kazanmak ister. "Yılan tabiatlı" Valentine, Julia ile aynı yaşta olmasına rağmen onu zayıf ve kısa boylu olduğu için küçümser gibi davranır. Aşkta yenildiği bu kızı teniste yenen Julia bütün gücünü bu maça harcar. Valentine ise yine alaycı tebessümlerle rakibini tebrik eder. Richard, ertesi gün çok hastalanıp müsabakalara gelemeyen Julia'nın yokluğunu fark etmez.

"Valideciği gibi kendisini de hufre-i muzlime sürükleyen şu ırsî hastalığın amîk elemeler, hüzn-engiz tefekkürler, derin lerzişler içinde bıraktığı bir kaç senelik hayat-ı mağmumânesini bir kat daha zehirlemek için bu acılarla dolu hayat içinde tatmak istediği muhabbete karışan terk edilmiş acısıyla genç kız ölüme biraz daha yaklaşırken onun ızdırabını ne Valentine ve Richard ne de çevresindeki diğer tanıdıkları fark ederler."³³⁴ Kendi çirkin münasebetleri içinde sadece çirkin dedikodularla ilgilenen Ayastefanos halkı insanî duygularını unutmuştur.

Valentine, Julia'nın müsabakalara gelemediğini "Senin küçük İtalyan..." diye başlayarak Richard'a kahkahalarla anlatır. Bu eserde Ayastefenos halkının vereme karşı duyarsızlığı dikkat çekicidir.

Tabut Arkasında

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tabut Arkasında* isimli hikâyesinde iki kardeşin kederli hayatı anlatılmıştır. Ablasının cenazesinde tabutun arkasından giden kardeşi büyük bir üzüntü içindedir ve geçmiş günlerini düşünmektedir.

Bu çocuk, hemşiresinden bir iki sene sonra dünyaya gelirken verdiği azap ile annesinde var olan marazı tetikler. Kısa bir zaman sonra da valideleri veremden ölür. Bunun üzerine babaları, çocuklarını büyük valide ve büyük pederlerinin eline bırakarak evlenir. "Uzak vilayetlerin birinde senelerden beri devam eden memuriyeti esnasında bir kere bile eski çocuklarının yüzünü görmemişti."³³⁵ Babalarının çocuklarını görme ihtiyacını hissettirmeyecek başka çocukları olur. İki kardeş, konakta dayılarının ve teyzelerinin "sinsi musibetler", "hınzır piçler", "musibet sığıntılar" gibi kötü sözlerine maruz kalırlar. Küçük yaşlarından beri bir anne şefkatine, bir baba himayesine ihtiyaçları olan iki kardeş birbirlerine sığınır. Büyük peder ve büyük valideleri onlara

³³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, a.g.e., s.110.

³³⁵ *Servet-i Fünûn*, c. XVII, nr. 419, 11 Mart 1315, s.41-44,

Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Muhayyel*, Alem Matbaası, İstanbul 1315, s.275-278.

oyuncak aldıklarında, onlar için masraf yaptıklarında dayıları, teyzeleri onlara boğacak gibi bakarlar. İki kardeş, kendilerine iyi davranan büyük peder ve büyük validelerinin ölümü üzerine zor durumda kalırlar. Ölen büyük dedelerinin saatini çalmakla bile suçlanırlar. Çocuklardan erkek kardeş yatılı okula gönderilir. Abla ise konakta kalır. Erkek kardeş güzel ablasının kendisi gibi güzel bir kocası olacağı ve onlarla birlikte yaşayacağı ümidine kapılır. Hikâyenin sonunda çocuğun ümidi gerçekleşir. Fakat çok geçmeden, nasıl olduğu bilinmeden aniden hemşiresinin hastalığı meydana çıkar. Ablası annelerinden miras olan verem hastalığına yakalanmıştır. Ablasının ölümü üzerine teselli bulacağı hiçbir şey kalmayan çocuk, bütün insanlardan nefret eder.

Tebdîl-i Hava

Hüseyin Cahit Yalçın'ın, *Tebdîl-i Hava* adlı edebi fıkrasında anlatılan veremli bir çocuktur.³³⁶ Okulun hastanesinde iyileşmeyi bekleyen bu çocuğun tebdil-i hava için bir an evvel memleketi Basra'ya gitmesi gerekir. Fakat hava değişimi yapılabilmesi için gerekli harcırah işlemleri bir türlü tamamlanamaz. Bu işle ilgilenen kişi, çocuğun içinde bulunduğu durumdan çok etkilenir. Onu okul odasında öldürücü öksürüklerle inlerken, her gün eriyip solarken düşünür. Nihayet harcırah meselesi halledilir. Ancak çok geç kalınmıştır, çocuk memleketine gidemeden ölür.

4.4. AHMET HİKMET MÜFTÜOĞLU'NUN ESERLERİNDE VEREM

Muammâ-yı Dil

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Muammâ-yı Dil* adlı küçük hikâyesi *Servet-i Fünûn* dergisinde 12 Mart 1312 tarihli nüshasında yayımlanmıştır. ³³⁷

Anlatıcı “Rahmet-i Rahmana emanet” ettiği akrabalarını ziyaret etmek için Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığına gider. Mezarların arasına oturmuş düşünürken kendi gibi birinin daha mezarlıkların arasına oturmuş ve başı öne eğik, hareketsiz bir şekilde öylece durmakta olduğunu görür. Anlatıcının gördüğü kişi mektep arkadaşlarından Celil'dir. Anlatıcı-yazar yanına gittiği arkadaşını ağlarken bulur. Arkadaşını teselli etmek ümidiyle mezarlığa gelme sebebini sorar. “Of!

³³⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakikiye Sahneleri*, Hilâl Matbaası, İstanbul 1325, s.18-21.

³³⁷ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Servet-i Fünûn*, C. XI, nu. 264, 12 Mart 1312/24 Mart 1896, ss.54-56.

Azizim!...”³³⁸ diyen arkadaşı ağlamaktan sözünü tamamlayamaz. Anlatıcı-yazarın dayanamayıp ağlayarak üzüntüsüne ortak olduğunu hissedince konuşmaya başlar:

“Şu mermerleri sararmaya, kitabesinin yıldızları dökülmeye başlayan lâhit birinci zevcemın mezarıdır. Ben onu pek çok severdim. Vereme mahkûm imiş.. Ne bileyim ben?..

“Beş senelik bir sevdadan sonra, bir gece yarısı, harâret-iâteşin-i sekerât -za’fiyyetten incecik kalan dudaklarını kuruttuğu zaman- dermansız, ra’senâk kollarına ittika ile yatağının içinde doğrularak ve yüzüne düşen çıtışmış saçlarını, ince uzun parmaklarıyla kulaklarının arkasına doğru iterek medîd, nevmîd bir inilti ile benden istediği bir kadeh şerbeti elimden aldı; yüzüme ferî uçmuş gözlerini dikerek içerken – bir âh-ı yeise benzeyen- iki sıcak gözyaşı da sararmış, buruşmuş yanaklarını beyhude çarpıttı... Bir kelime telaffuz edemedi gitti.”³³⁹

Veremden ölen eşi Celil’e melek gibi bir çocuk bırakmıştır. Celil çok sevdiği eşi Rahime’yi kaybettiği hafta iki kere intihara teşebbüs eder. Eşi ölmeden önce Celil’e iki vasiyeti olur. Biri eliyle yetiştirdiği menekşelerini mezarının üzerine dikmesi, diğeri de kız kardeşi ile evlenmesidir. Belki de kızının daha iyi bakılması için kız kardeşi ile evlenmesini istemiştir. Celil, eşinin vasiyeti üzerine onun kız kardeşi Lütfiye ile evlenir. Eşinin kız kardeşi ile evli olduğu bir sene boyunca maddî ve manevî azaplar çeker. Lütfiye de ablası gibi verem olur:

“Lütfiye’ye verem hemşiresinden ziyade yakışıyordu. Ne rikkatti o! Merhum ablasının ruhu ona tamamiyle intikal etmişti: Çehre o, endam ü hıram o, naz ü nezaket o...Bu da en ufak bir şeye için için ağlardı; en âdi bir süruruma çocuk gibi kakkahalarla iştirak ederdi. Bu da onun gibi yakında öleceğini hayal etmiyor, gafil bir teslimiyetle iade-i sıhhatini bekliyordu. Tebdil-i hava da tagyir-i kaza edemedi.”³⁴⁰

Celil, belki de bu acılara alıştığından Lütfiye’nin tabutunu mezarlığa getirirken ağlayamaz. Kendi kendine kızının sağ olmasından teselli bulmaya çalışır. Bir gün eve geldiğinde yedi yaşındaki kızının siraceden (deri veremi) yattığı yerden kımıldayamadığını görür. Üç ay sonra da kızını veremden kaybeder. Celil tüm bunlardan sonra kendine hayatını fazla görür. Tek eğlencesi ise mezarlığı ziyaret etmek ve mezarların üzerindeki menekşeleri sulamak olur. Aradan geçen uzun bir süreden sonra mezarlığa yeniden gelen Celil, anlatıcı yazarla karşılaşır. Bu ıstıraba kim dayanır, kim sabreder diye kendini sefil biri olarak gören Celil’e anlatıcı cevap veremez. Karacaahmet Mezarlığı’nda iki arkadaşın ayrılma vakti geldiğinde Celil, arkadaşına, yaşayamayacağını söyler. Anlatıcı-yazar daha sonraki zamanlarda da arkadaşı Celil’i

³³⁸ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.54-56.

³³⁹ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.54-56.

³⁴⁰ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.54-56.

görmekte, hâline acımaktadır. Anlatıcı, yüzü solmuş, adeta bir mezara benzettiği arkadaşı için “bedbaht çocuk bunca musibetler, bu kadar belâlardan sonra artık iflâh olmaz!”³⁴¹ diye düşünür.

Aradan iki sene geçer ve anlatıcı kalemdeki masası üzerinde bir davetiye zarfı bulur. Bu, Celil’in nikâh davetiyesidir. Celil’in düğününe katılır. Celil hayatta en çok sevdiklerini veremin pençesinde kurtarmadıktan bir süre sonra evlenmeye karar vermiştir. Düğünde sevdiklerini kaybetme acısını yaşamamış gibi neşeli görünen Celil yazarın kulağına eğilerek “Dünya böyledir işte azizim!”³⁴²der. Yazar ise bu durumu: “Of ne müstekreh, fakat ne hazîn bir hakîkât!”³⁴³ diye ifade eder.

O dönem yazarların, eserlerinde sıkça kullandığı okuyucuda merhamet hissini uyandıran verem hastalığına bu hikâyede de yer verilmiştir. Eserde aynı aileden üç kişi verem hastalığında ölmüştür. Tüm bu ölümlere rağmen Celil hayata küsmeyip yaşamaya devam etmiştir.

4.5. SAFVET NEZİHI’NİN ESERLERİNDE VEREM

Zavallı Necdet

Safvet Nezihî’nin *Zavallı Necdet* 1898 yılında İkdam matbaasında yayımlanır. Yazar, bu romanda üçlü bir aşk hikâyesini anlatır. Necdet, Meliha ve Müzehher arasındaki bu ilişki ağı hepsinin ölmesiyle son bulur. Necdet başlangıçta hoppa özellikler gösteren bir genç olsa da daha sonra Meliha’ya âşık olur. Meliha ise Necdet’in eski bir arkadaşı ile evlenir. Fakat sonrasında Necdet ile birlikte olmak ister ve Necdet’i zor durumda bırakır. Necdet’i çok zayıflamış gören arkadaşı onun kendinden bir derdini sakladığından şüphelenir ve kendi kendine bunu veremliler üzerinden şu şekilde düşünür: “Mesela veremliler, hastalıkları arttıkça bunu itiraf edemezler. Hatta bunun zerresini bile üzerlerine kondurmak istemezler. Böyle bir şey olamaz mı?”³⁴⁴

Müzehher, Necdet’in ölen halasının kızıdır. O da Necdet’e âşıktır ve Meliha ile Necdet arasındaki durumun farkındadır. Eserde içli bir kız diye bahsedilen Müzehher hakkında Meliha, veremli, ölmeye mahkûm bir kız için Necdet’in ona geri dönmediğini düşünür.

³⁴¹ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.54-56.

³⁴² Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.56.

³⁴³ Ahmet Hikmet Müftüoğlu, a.g.e., s.56.

³⁴⁴ Saffet Nezihî, *Zavallı Necdet*, İstanbul, Anonim Yayınları, 2013, s.55.

Ayrıca eserde sonbahar mevsimi romantik bir şekilde tasvir edilir:

“...veremlilerin başlarını bir daha kaldırmamak üzere yastığa koyduğu hüzünlü mevsim...Bütün yeşilliğin sararıp solduğu, bütün ümitsiz kalplerin, istekleri gerçekleşmemiş gönüllerin daha büyük ümitsizliğe düştükleri ağlayan, ağlatan mevsim...Gizli gizli hıçkırın mevsim...”³⁴⁵

Eser mutsuz bir şekilde sona erer. Verem bu eserde de aşk acısının bir sonucu olmuştur.

4.6. TEVFİK FİKRET'İN ESERLERİNDE VEREM

Vedia'dan Bir Parça

Tevfik Fikret'in *Vedia'dan Bir Parça* isimli küçük hikâyesi Servet-i Fünûn dergisinin 5 Mart 1896 tarihli 260 numaralı nüshasında yayımlanır.

Yazar, kardeşi Vedia'nın verem olması sebebiyle Çamlıca'dan Heybeliada'ya tebdil-i havaya giderken vapurdaki hislerini anlatır. Kardeşini, “Eminim ki havası vücuduna ne kadar hüsn-i te'sir edecekse menâzır-ı dil-küşâsı da ruhuna o kadar inbisat verecektir.”³⁴⁶ diye teselli eden yazar kardeşinin bir an önce sıhhatine kavuşmasını ister ve yine sabah akşam bayırlarda, tepelerde, Çamlıca'da beraber gezmeyi ümit eder. Sorularına kardeşi tarafından cevap alamayan yazar, Vedia'nın “canhıraş bir öksürük” ile mendilini ağzına götürmesine dayanamayarak kendini, onları Kadıköy iskelesine indirecek arabaların gelip gelmediğini öğrenmek bahanesiyle dışarıya atar. Ancak yazarın zapt etmeye çalıştığı gözyaşları daha kapıda “zincirini kırarak” boşalmıştır.

İki saat sonra bütün hane halkıyla birlikte Ada vapuru varacağı semte doğru ilerlemektedirler. Tenha olan vapurda “Mevkîde iki bahriye zabitiyle kadın erkek birkaç şapkalıdan başka kimse yoktu.”³⁴⁷ Yazar, içinin sıkıntısına havanın ağırlığının sebep olduğunu düşünür. Diğer yolcuların havadan şikâyet etmediklerini hatta bir yolcunun “Bir güzel yaz sabahı”³⁴⁸ dediğini işitince kendisini boğan şeyin içindeki elem olduğunu anlar.

Bir aralık gözü köşklerini aradığı Çamlıca tarafına dönünce Karacaahmet Mezarlığının siyah servileri dikkatini celp eder. İçi sıkılan yazar vapurun içinde

³⁴⁵ Saffet Nezihî, a.g.e., s.95

³⁴⁶ Tevfik Fikret, *Dil ve Edebiyat Yazıları*, hzl. İsmail Parlatur, Ankara, TDK, 2000, s.334.

³⁴⁷ Tevfik Fikret, a.g.e., s.334.

³⁴⁸ Tevfik Fikret, a.g.e., s.334.

dolaşmaya devam eder. Yavaş gidildiğinden kendi kendine şikâyet eden yazar bir an önce Heybeliada'ya varmak ister.

Yazar bu satırları yazdığı sırada aklına birkaç sene evvel, yine böyle bir yaz sabahı Adaları ilk ziyaret edişleri gelir. O ziyaret, hekimin tebdil-i hava tavsiyesi üzerine değil akrabalarından birinin daveti üzerinedir. Yazar, kız kardeşi Vedia'nın o ziyarete giderkenki yolculuktaki durumu ile hastalığın tesiri altındaki yolcuğunu kıyaslar: “O zaman daha serbest teneffüs edilebildiği için daha serbest hava almak üzere güvertede oturmuş idi. Ben ise bir şevk-i hurûşan içinde etrafı seyr ediyor, hayâlât-ı âşikâneye dalıyor, şiirler okuyor... Vapurun hareketini de pek süratli buluyordum!”³⁴⁹

Vedia'dan Bir Parça Daha

Tevfik Fikret'in *Vedia'dan Bir Parça Daha* isimli küçük hikâyesi Servet-i Fünûn dergisinin 12 Mart 1896 tarihli 261 numaralı nüshasında yayımlanır.

Vedia'da iki üç gündür görülen iyileşme temayülü yazarın mehtabın cazibesine kapılarak evden dışarıya dolaşmaya çıkmasına müsaade verir. Yazar, bir önceki küçük hikâyesinde kız kardeşinin verem hastası olması sebebiyle tabiata olan olumsuz bakış açısı bu hikâyede yerini şairane duygulara bırakır. Kız kardeşinin iyileşmeye başlaması yazarın etrafına bakışını iyi yönde değiştirir. O artık cennet olarak gördüğü tabiatın “tahayyül ve temaşasıyla” meşguldür.

4.7. İSMAİL SAFA'NIN ESERLERİNDE VEREM

Çirkin Kız

İsmail Safa, Servet-i Fünûn dergisinin 1897 yılı 432 numaralı nüshasında yer alan *Çirkin Kız*³⁵⁰ isimli manzum hikâyesini “Cenab Şahabettin ve Hüseyin Suat Bey'e” ithafla yayımlar. Çirkin ve hasta bir kız olan Feriha kendisine teselli için güzelsin diyenlere inanmaz. Şair bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Çirkindi, inanmazdı “güzelsin” deseler de;

Âyine bu çirkinliğe eylerdi şehâdet.

Anlardı ki bedbaht idi akrânı içinde;

Solgun dudağından mütehâşi idi hande,

³⁴⁹ Tevfik Fikret, a.g.e., s.335.

³⁵⁰ İsmail Safa, *Çirkin Kız*, Servet-i Fünûn, c.xvii, nr.432, 10 Haziran 1315, s.243.

Bîgâne idi kalbine ümmid-i saâdet.”³⁵¹

Akranları gibi evlenmek isteyen bu çirkin genç kıza görücü gelmez. Gelse de gelen görücülerin karşısına kendisini çirkin olduğu için bedbaht hisseden bu kız çıkmaz. Çirkin ve sakat olması dışında bir serveti de olmayan bu kızın durumu ailesini de kaygılandırır.

“Mahrûm-ı tenâsüb, sakat a’zâ-yıvücûdu;

Gelmez görücü, gelse de çıkamaz Feriha.

Bîçâre kızın servet ü sââmâmı da yoktu,

Hep âilenin mûcib-i endişesi oldu;

Bir vâlîde kalbinde ne sûzişli ceriha!..”³⁵²

Üzüntülerini başkalarından gizleyen bu çirkin kız annesiyle birlikte dışarıya karşı mutlu görünür. Oysa kızlarının durumu anne ve babasını düşünceler içinde bırakır. Kızları ise verem olmuştur.

“Mekşûf idi kalb-i pedere yirmi yıl akdem:

İlletli doğan bir kızın âti-i hayâtı.

Rencîde-i tâlî’, içi sızlardı demâdem...

Kalben ediyordu o zamândan beri mâtem,

Lâkin yine müsteb’id idi memâtı.”³⁵³

Kızın bu kederli durumunun tam tersi olarak diğer evlerde komşular kızlarını evlendirmekte, düğünler yapmaktadır. Çirkin kız ise sürekli öksürür. Bu öksürük ise o dönem eserlerinde veremin en önemli işaretlerindedir.

Feriha isimli bu çirkin ve veremli genç kızın durumu, gezemeyecek, söz söyleyemeyecek kadar kötüleşir ve artık yataklara düşer. Böyle bir gece annesine Zeliha’nın da gelin olduğundan bahseder. Annesi ise zavallı kızını yarın sen de olursun diyerek teselli eder. Feriha, genç yaşında veremin pençesine düşmüştür. Karşı konakta eğlence sesleri duyulurken Feriha’nın buna karşılık öksürük sesi duyulur.

“Kız hastalığın pençe-i kahr-ı siteminde

Maderle peder keşmekeş-i ruh ile bîtâb;

Saat ötede taktaka-i dembedemde

³⁵¹ İsmail Safa a.g.e., s.243.

³⁵² İsmail Safa a.g.e., s.243.

³⁵³ İsmail Safa a.g.e., s.243.

Bir Van kedisi karyola semti-i kademinde

Lâkayd, horuldar durur âsûde ser-hâb”³⁵⁴

Hastalıktan sönen bu kızı güneşin ziyaları bile canlandırmaz. Feriha'nın anne ve babası kızlarının durumu karşısında çaresizdirler. Feriha'nın doktoru da veremin tedavisi karşısında aciz kalır. Kızın hastalığını tetikleyen ıstırabı hakkında bir çare düşünür. Doktor, tıbbiye öğrencisi olan-üç ay sonra da doktor olacak-öz kardeşi Ahmet'le Feriha'yı evlendirmeyi ister. Böylelikle kızın üzüntüsünü hafifletip, hastalığın kötü gidişatını durdurmayı amaçlar. İsmail Safa doktorun bu davranışını, “Hürmet bu faziletli, bu vicdanlı zekâya!”³⁵⁵ diyerek takdir eder.

Şair, Feriha'nın bu acıklı durumunun en taş kalpli insanı bile müteessir edeceğini söyler. Feriha'ya anne ve babası doktorun bir arkadaşının kendisi ile evlenmek istediğini söyler. Feriha bu habere sevinir ve düğün hazırlıklarına başlanır. Düğün arifesinde, ölüm hali içinde olan Feriha'nın dalgınlığını anne ve babası fark edemez. Veremin pençesindeki genç kız, çok istediği evliliği gerçekleştirecek olmasına rağmen ölmek üzeredir.

“Mahzûndu, bu mahzûnluğun esbâbı hüveydâ:

Bîçâre gelin hasta...Evet hem de ağırıldı.

Bir sûr ki hâlinde kızın mâtemi peydâ,

Umkunda bu kâzib seherin zulmet-i yeldâ!..

Dilhûn peder ahhâbı eviddâyı çağırıldı.”³⁵⁶

Bu iyi niyetli çare bile vereme derman olmaz. Kızın dalgınlığı rahat olmasından bilindi. Rüyasında gelin olduğunu gördüğünü söyleyen kızın rahat yaşamaktan ümidi kesilir ve akabinde vefat eder. Düğüne gelen davetliler Feriha'nın cenaze merasiminde bulunurlar.

Şehnaz Aliş, “Çirkin, sakat bir kızın acıklı hikâyesini devrin yaygın hastalığı veremle birleştiren İsmail Safa; Feriha'nın durumunun en taş kalpli insanların bile içini yakacak kadar acıklı ve etkileyici olduğunu” söyler.³⁵⁷ Fiziki hastalığı ve veremle birleşince okuyucuda merhamet duygusunu artar. Şehnaz Aliş, Halit Ziya'nın “Çay

³⁵⁴ İsmail Safa a.g.e., s.243.

³⁵⁵ İsmail Safa a.g.e., s.243.

³⁵⁶ İsmail Safa, a.g.e., s.243.

³⁵⁷ Şehnaz Aliş, *Servet-i Fünûn Dergisinde Küçük Hikâye-Mensur Şiir-Manzum Hikâye(1896-1901)*, Doktora Tezi, İstanbul 1994, s.340.

Fincanı” adlı hikâyesinde de benzer bir konu işlendiğinin altını çizer.³⁵⁸ O hikâyede de çirkin olduğu için evlenemeyeceğini düşünen kız üzüntüden verem olur ve o da eserin sonunda ölür.

4.8. FAİK ALİ’NİN ESERLERİNDE VEREM

Küçük Hasan

Faik Ali’nin *Küçük Hasan* isimli hikâyesi Servet-i Fünûn dergisinde 1316(1898) yılında yayımlanır. Hasan, beyaz bir erkekle siyahî bir kadının çocuğu olarak doğar. Herkes tarafından sevilen bu esmer çocuk zeki ve neşelidir. Bahçede kuşlardan daha çok onun şarkı söyleyen güzel sesi duyulur. Hasan zayıf ve hastalığa meyilli bir çocuktur. Bu durum ona genellikle okulu ihmal ettirir. Öyle ki üç dört ay okula hiç devam edemez. Bu zeki çocuk, okula gidemediği zamanlar roman okuyup bilmece çözer, çözdüğü bilmeceyi Servet-i Fünûn dergisine gönderir. Dergide ismini görmek ona benzeri olmayan bir zevk verir.

Yazar, bir gün Hasan’ı “nağme-i muhabbet” yazarken görür ve Hasan yazdıklarını, yazardan saklar. Hastalığın tehdidi altında olan bu çocuğun, aşkın getireceği ıstırapı kaldıramayacağını düşünen yazar, aşk konusunda Hasan’a nasihat eder. Yazar burada aşk hakkında kendi düşüncelerinden bahseder. Hasan’ı aşk konusunda uyarmaya, onu korumaya çalışırken bir yandan da, “sevmek herkesin hakkı, her ruhun ihtiyacıdır.” diye düşünür. Çocuk ise âşık olduğunu inkâr eder ve güler. Fakat daha sonradan birkaç parça eşyasının arasından çıkan mektuplardan aşkının karşılıksız olmadığını öğrenir.

Hasan yazarın tiyatroya gideceği akşamlar onun etrafında dolaşır. Onun, kendisini davet etmesini bekler. Mektebe başladıktan sonra da mektep hatıralarını büyük bir coşkuyla yazara anlatır:

“O söylerken ben mektepli kisvesinin müzeyyenat-ı nazar-firîbi içinde saklı kalbinin yalnız hülyaya, o ketum ve sadık hülyaya, mesut olmamak için yaratılanların hırman ve hüsrânını hiç olmazsa mevâid-i mugfelesiyle avutup müteselli eden hülya-yı gam-güsâra ifşa ettiği uzak ve gizli emellerini zekâ-nümûn gözlerinin nigah-ı melûlünde bütün vuzuhuyla okurdum.”³⁵⁹

³⁵⁸ Şehnaz Aliş, a.g.t., s.341.

³⁵⁹ Faik Ali Ozansoy, *Küçük Hasan*, Servet-i Fünûn, C. XX, nu. 512, 21 Kânun-i Evvel 1316/3 Ocak 1901, s.278.

Hasan, tiyatroya gittikleri zaman yazarın yanında oturmamayı tercih eder. Ayrıca Hasan tiyatrodaki ağlayacak kadar hassas bir çocuktur:

“Yanımda oturmak istemezdi. Çünkü onu ağlatan bir faciaya, ben gülmüştüm. Tiyatronun arka taraflarına çekilirdi. Fâcia devam ettikçe gizli hı[n]çkırımlarla ağlar, ağlar, mudhike oynandıkça kahkahalarla güler, güler, gülerdi. Fakat hı[n]çkırımları kendi kalbine dökülür gibi hafî ve sâkit olan bu hassas çocuğun kahkahaları keskin, yüksek ve çalaktı. Âvâz-ı hurûşâmî bir ovaya cereyân eden nehirlerin zembere-i çuşış-i fevkinde duyulan bir çağlayan gibi Hasan’ın kahkahaları da kahkahat-ı umumiye-i fevkinde sahneye dökülürdü.”³⁶⁰

Efendisi epeydir onu okutmak ister. Bu istek Hasan’ı sevindirir. “Mektebe gittiği ilk gün mektep kıyafetleriyle ‘Artık Efendi oldun sana Hasan Efendi diye çağıracağız.’ dedik; herkesin olmağa hakkı olduğu bu ünvan onu müftehir ediyor, sevindiriyordu.” Giydiği elbise, vücudundan ziyade hayal ü âmâlini tezyin etmiştir.”³⁶¹ Mektebe bir sene kadar aralıksız devam eder. Hasan, hafta sonları eve yorgun gelmeye başlar. Bir hafta sonu eve hiç gelmediğinde mektepten izin alamadığını düşünürler. Ancak sonraki hafta da evine gelmez. Mektepten sordurunca hasta olduğunu öğrenirler. Hastalık çocuğun yakasını aylarca bırakmaz. Mektepçe tebdil-i havaya lüzum görülür. Bu tavsiye üzerine Bursa’ya gönderilen Hasan orada da çok uzun kalmaz ve geri döner. Hastalığı günden güne daha da ilerleyen Hasan, doğduğu yer olan Diyarbakır’a kadar gider: “Ah o mel’un hastalık her gün, her dakika ilerliyordu. Nihayet doğduğu yerlere gitmesi müzakere ve tavsiye-i etibba neticesinde lazım geliyormuş; ta Diyarbakır’a kadar gitti.”³⁶²

O dönemin fennî “gözlerinin önünde ölmekte olduğunu gördüğü evladının karşısında bîtâb ve nevmîd ellerini kavuşturmaktan başka bir şey yapamayan bir valide gibi”³⁶³ bu hastalık karşısında çaresizdir. Sonunda Hasan, “hülyâ-perver, melâl-alûd ovaya nâzır Gureba hastahanesinde ufûl eden bir günle beraber mâzi-i usâre, hayır istikbâl-i edvara karışır.”³⁶⁴

Hasan’ın ölümünden sonra yazar, Hasan’la birlikte geçirdiği günleri anımsar: “Bugün mezar-ı bî-sengi üstünde her şeyin bittiği.. Bugün sevdaların, ıztırafların,

³⁶⁰ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.279.

³⁶¹ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.278.

³⁶² Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.278.

³⁶³ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.278.

³⁶⁴ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.278.

ezvak-ı âlâmın, hatta senelerce yanından ayrılmayan veremin, hatta bütün kâinatın unuttuğu o küçücük mahlûğun hiç unutulmayacak vasfı tiyatrolara olan tutkusudur.”³⁶⁵

Yazar her tiyatroya gidişinde Hasan’ı hatırlar:

“Hasan, sahnede facia devam ettikçe gizli gizli hıçkırıklarla ağlar, ağlar. Mudhike oynandıkça kahkahalarla güler, güler, gülerdi... Hıçkırıkları kendi kalbine dökülür gibi hafif ve sakit olan bu hassas çocuğun kahkahaları keskin, yüksek ve çâlâktı. Avâz-ı huruşâmı bir ovaya cereyan eden nehirlerin zemzeme-i cûşîşi fevkinde duyulan bir çağlayan gibi Hasan’ın kahkahaları da kahkahat-ı umumiye fevkinde sahneye dökülürdü.”³⁶⁶

Hasan’la birlikte geçirdiği mutlu günleri hatırlayan yazar, küçük dostunun hazin sonunu hatırlar ve düşüncelere dalar:

“Zavallı çocuk, benim yetim dostum! Bu temaşagâh-ı fânînin oyunları artık senin için bitti; artık sahne-i nâmütenahi-i mahşeri setreden siyeh perde-i bekânın açılmasını bekle.. Fakat halâ kahkahaların kulaklarımda aks-i endaz oluyor. Ne zaman bir tiyatroda bulunsam halkın o mânâsız gülüşleri fevkinde senin mânidar kahkahalarını duyarım; ve bu kahkahalar bana uhreviyyetin zulmete, ebediyete, nisyana münteha derinliklerinden gelir...”³⁶⁷

Küçük Hasan, dönemin yaygın hastalığı vereme yakalanır ve tedavi için önerilen tebdil-i hava hastalığının seyrinde etkili olmaz. Bu küçük ve hassas çocuğun veremden ölümü ile yazar okurda merhamet duygusu uyandırır.

4.9. ALİ EKREM BOLAYIR’IN ESERLERİNDE VEREM

Son Buse

Ali Ekrem Bolayır’ın *Son Buse* isimli manzum hikâyesi Servet-i Fünûn dergisinde yayımlanır. Hikâyede verem hastası kadının, hastalığının kızına bulaşmasından korkması üzerinde durulur. Hasta kadın ve kızı arasında şöyle bir konuşma geçer:

-Öpme yavrum, beni sen öpme kızım şimdi

-Neden?

-Bana dargın mısın anne? Ne suçum var söyle.

İşte hiç üzmiyorum ben seni...

-Maşallah sen

³⁶⁵ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.278.

³⁶⁶ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.279.

³⁶⁷ Faik Ali Ozansoy, a.g.e., s.279.

Cici kızsın bilirim

-Ya cici kızları böyle

Öpmeden dururlar mı güzel anneleri?”

Kız, yanına sokulmasını istemeyen annesine:

“Sevmiyorsun beni sen anneciğim bak sen dur

başka anne alayım ben de görürsün...”³⁶⁸ der.

Anne ise veremin kızına geçme endişesi içindedir. Şair, “Ah o suâl-i müphem, o boğuk ses, o derin nağme-i muzlim”³⁶⁹ dediği veremin küçük kızın annesinin göğsünü parçaladığını söyler. Doktorlar, anneye çocuğunu öpmemesi uyarısında bulunur. Bu uyarı, hasta kadının anne ruhunu yaralar. Bir gün olsa iyileşip, kızını koklayıp, yüzünü, gözlerini, her yerini öpmeyi ister. Sonrasında “ölümün pençesine” düşmekten korkmaz. Ölüm döşeğindeki kadın, öksüz kalacak kızının, annesini öpmekten bile mahrum kalmasının ıstırabını çeker.

Hasta kadın, son isteği gerçekleşmeden bir seher vakti herkes uyurken “ruhunda bir buse-i me’yusâne”³⁷⁰ ile ölür. Erken kalkan kız ise annesinin uyuduğunu zannederek “Ooh artık öperim annemi, oh ya öperim işte”³⁷¹ diye annesinin uyanıp ona darılmasından korkarak usulca sokulur ve annesinin soğuk alınına “bir buse-i hâr ü memdûd”³⁷² kondurur.

Veremin ayrıntılı bir şekilde işlenmediği bu kısa manzum hikâyede hastalığın sebebi ve süreci üzerinde durulmaz.

Zenciye

Ali Ekrem, *Zenciye* isimli hikâyesini *Servet-i Fünûn* dergisinin 7 Kanûn-ı Sâni 1314 tarihli 410 numaralı nüshasında “M. Sâdik Bey’e” ithafıyla, A. Nâdir imzasıyla yayımlar.³⁷³

Hikâyede ecnebi dilde çıkan bir gazetenin başmuharriri Mösyö Remy’nin yaşadıklarını anlatır. Yoğun geçen bir çalışma gününün sonunda muharrirler hep birlikte bir “ohh” çekerler. Mösyö Remy ise yazdıklarını son defa olarak gözden geçirip, işini

³⁶⁸ Ali Ekrem Bolayır, *Son Buse*, *Servet-i Fünûn*, c. XIX, nr. 476, 13 Nisan 1315, s.114.

³⁶⁹ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.114.

³⁷⁰ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.114.

³⁷¹ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.114.

³⁷² Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.114.

³⁷³ Ali Ekrem Bolayır, *Zenciye*, *Servet-i Fünûn*, c. XVI, nr. 410, 7 Kanun-ı Sâni 1314, s.307-311.

bitirdikten sonra arkadaşlarına katılır. Hep birlikte “gevezelik” etmeye başlarlar. Hepsi yorgunluktan şikâyet ederler. “Yorulmaz yazı makinesi, demir kollu cevher fikirli başmuharrir” Mösyö Remy, bu kadar yorgunluğa Allah’tan mükafat olarak güzel bir zevce ile evlenmek ister. Başmuharrir kendi renginden olmayan bir zevceyle evlenmek istemesi arkadaşlarını şaşırır. Kendisi daha önce hiç evlenmeyeceğini söylemiştir. Bu isteğine sebep olan günü anlatır. Bir gün önce Beyoğlu’nda kalabalık arasında dolaşırken birkaç adım önündeki pek renkli bir kıyafet giymiş zenci hanım dikkatini celp etmiştir. Mösyö Remy, bu zenci hanımdaki şirinliği hiçbir beyaz hanımda görmediğini itiraf eder. Zenci hanım kendisini severse onunla evleneceğini söyler. Arkadaşları ise başmuharririn anlattıklarına kakhaha ile gülerler. Sonraki günlerde başmuharrir çok yorulduğu zaman “Artık zenciyeyi hak ettin!” diye latife ederler.

Bir gün gazetenin muharrirlerinden olan, Yorgaki, Mösyö Remy’e takılarak aranan “Habeşistan prensesi”ni bulduğunu ve başmuharriri evlendireceğini söyler. Daha sonrasında ciddi bir şekilde asıl meseleyi anlatır. Sabah işe gelirken yolda rastladığı doktor bir arkadaşı, on bir, on iki yaşlarındaki fakir ve hasta olan zenci bir kız için yardım istemiştir. Bu kız doktorun bulunduğu hastaneye anasıyla beraber gelmiştir. Kendisi ve annesi bir evde hizmetçilik eder. Annesi hastalanıp ölünce zenci kız yalnız kalır. Kendisi de hasta olan bu kızın gidecek bir yeri yoktur. Patrikhanece uygun görülen bir yere yerleştirilmesinde karar kılınır. Doktor ise zekâsından ve güzel huyundan etkilendiği bu kızın hayırsever birini yanına yerleştirmek ister. Yorgaki aralarında en iyi yürekli olduğunu düşündüğü Mösyö Remy’den yardım ister. Baş muharrir Ortodoks olan ve Rumca konuşan bu zenci kız için ne gerekiyorsa yapılmasını ister. Kendisine evlat olacağını düşündüğü Teodora isimli bu zenci kız için, Mösyö Remy arkadaşlarından birinin “Belki de bir gün zât-ı âlînize bir refika!” sözlerine “Efendi, artık bu latifeye nihayet veriniz. Biçarelerle eğlenmek onları tahkir etmektir. Himayeme aldığım bir öksüz çocuğun muhakkar olmasına müsaade edemem!”³⁷⁴diyerek cevap verir. Akşam doktor ile birlikte gazeteye gelen bu küçük zenci kızın hali başmuharririn yüreğini sızlatır:

“Fakrû’ d-demin verdiği uçukluk levn-i siyâhını mürur zamanla çürüten kefen parçaları gibi sarartmış, gözleri yapma çiçekler gibi donuk, bî-meâl; ninesinin ceset-i bî-ruhuna kondurduğu son buse-i istirâk hala soluk dudaklarında titriyor. Zayıf bacakları ağır hayatının

³⁷⁴ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.307-3011.

altında ezilmiş gibi ilerleyemiyor. Şaşkın nazarı bir noktaya in'itâf edemiyor da her tarafa görmeden bakıyor. İnsan kıyafetine girmiş sefalet çamuru, tecessüm etmiş ölüm gölgesi!"³⁷⁵

Hizmetçi odalarında yorgan parçaları üzerinde uyuklayan, çuval gömlek giyip çıplak ayakla gezen öksüz kızın şimdi karyolası, keçesi, perdesi, hatta tuvalet takımı ile bir yatak odası vardır. Eskiden kuru ekmek bulmayan küçük zenci kız şimdi sütlü kahve, çikolata içip, yemeklerinde et, yumurta yemektedir. Doktor on beş yirmi günde bir kere kendisini görmeye gelerek ilaçlar tertip eder.

Mösyö Remy, Teodara'yı iyice iyileştirdikten ve onu yetiştirdikten sonra arkadaşlarıyla tanıştırmak ister. Bir pazar günü öğle yemeğinde muharrir arkadaşlarını evine davet eder. Muharrir arkadaşları bu zenci kıza hayran olurlar. Hatta içlerinde şarabı biraz fazlaca kaçırmış olan biri "Vallahi seni tebrik ederim, zenciye değil melek yavrusu, hatta eski fikrine gelsen de bu kızla izdivaç etsen hakkın olur!"³⁷⁶ diyerek Mösyö Remy'nin baba yüreğini yaralar.

On dördünü geçmiş olan bu zenci kızın içinde bilmediği, tanımadığı bir yüze karşı gelişen bir aşk duygusu vardır. Kendisini bir beyaz sevemez mi, diye düşünür.

O kadar iyi bakılmasına rağmen "bu biçare mahlukların ekserisine addolunan veremin" bütün bütün izole edilememiştir. Kızı kontrole gelen doktor, kızın göğsünden gelen, bir türlü geçmek bilmeyen hırıltıyı "o mevt-i muhakkakın gizli habercisini" duyar, kulağına inanmayarak tekrar tekrar dinler, hastalığın ilerlememesini ümit eder. Bir gün bu küçük zenci kız Mösyö Remy'e sürpriz yapıp onu mutlu etme amacıyla bir sabah erkenden bahçeye iner. Şebnemleri düşürmeden çiçekler toplarken soğuk alır. Zaten hastalığı meyilli vücudu bunu kaldıramaz ve ölür. Teodara Mösyö Remy'e ölmeden önce şunları söyler: "Ben öldükten sonra... Beni bahçenize gömdürünüz. Artık ben akşamları boynunuza atlayamayacağım, ellerinizi öpemeyeceğim, siz fakat her akşam bahçenize çıkıverir de Teodoracığınızın toprağını çiğnersiniz değil mi?"³⁷⁷ Kızın koynundan çıkan Yorgaki'ye ait kağıtta "Sen ne dersen de, ben eminim ki Teodora seni seviyor, sen de onu seviyorsun, mutlaka seveceksin. İşte istediğine nail oldun, zenciye buldun, büyüttün, pek güzel terbiye ettin. Bir gün olup onunla izdivaç edeceksin, edeceksin. Pek âlâ, bahtiyar ol, bahtiyar ol ama muhabbetin uğruna arkadaşlarını böyle feda ediverme dostum!"³⁷⁸ yazmaktadır. Bu kötü şaka Mösyö

³⁷⁵ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.307-3011.

³⁷⁶ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.307-3011.

³⁷⁷ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.307-3011.

³⁷⁸ Ali Ekrem Bolayır, a.g.e., s.307-3011.

Remy'nin hayatını zehirleyecektir. Teodara bu şakayı farkındadır ve kendisini baba şefkati ile seven Mösyö Remy'e karşı bir şeyler hissetmektedir.

Bu hikâye Servet-i Fünûn hassasiyetini taşır. Verem o dönemde çaresi bulunamayan bir hastalık olarak eserlerde yerini alır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada 19. yüzyıl Türk Edebiyatında yayımlanan eserler, verem teması etrafında incelenmiştir. Veremin, edebiyattaki yansımaları üzerinde dikkatle durulmuştur. Verem hastalığının 19. Yüzyıl Türk Edebiyatındaki görünümünü tespit etmeye çalıştığımız tezimizde incelediğimiz eserler bize veremin aşk, merhamet, hayal kırıklığı, ölüm gibi kavramlarla ilişkili olduğunu gösterdi.

Bu çalışmamızda elli üç eser incelenmiş ve bu eserlerde verem tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelenen eserlerde zaman sınırlaması yapıp 19. yüzyılda yazılan eserler arasından bir seçim yapılarak farklı dönemlerde verem-edebiyat ilişkisinin gözlemlenmesini amaçladık. Bütünlük arz etmesi açısından bazı yazarların 20.yy' da yazmış oldukları eserlere de yer verdik. On sekiz roman, on dokuz hikâye, üç şiir, sekiz tiyatro, bir mensur şiir, iki manzum hikâye, bir nesir yazısı ve bir edebi fikra incelemiş olduk. Böylelikle veremin Tanzimat dönemi, Ara nesil ve Servet-i Fünun'da hassasiyet temi olarak eserlerde yerini almış olduğunu gözlemledik. İncelenen eserlere bakıldığında, genelde karamsar, melankolik bir hava hâkimdir.

Bir dönem verem, insan hayatını etkileyen en mühim konulardan olmuştur. Edebiyatında hayatın kendisi olması hususundan hareket edersek bu temanın edebiyatımızda ne denli çok işlenmiş olmasını anlayabiliriz. Yazarlar insan hayatının doğal bir parçası olan hastalığı, romantizm tesiri ve kendi duyuş tarzları ile işlemişlerdir.

Veremin nedenlerine baktığımızda iyi beslenmeme, yoksulluk, bakımsızlık gibi etkenler karşımıza çıkar. Ancak verem, edebiyatımızda genel olarak hassas insanları etkileyen bir hastalık olarak göze çarpar. Yazarlar, veremi edebiyat geleneği içerisinde romantik çağrışımlara sahip olması sebebiyle ilgi çekici bulurlar. Türk edebiyatında bu hastalık, eserlerin olay örgüsünü tamamlayan bir ayrıntı, bazılarında ise olay örgüsünü belirleyen temel unsurdur. Bu unsuru çekip aldığımızda eserlerin kurgusu zayıflar.

Alexandre Dumas Fils'in *La Dame Aux Camelias*'sının etkisiyle Türk edebiyatında da yaygınlaşacak olan verem santimentalizmi de böylece Felsefe-i Zenan'la başlamış olmaktadır.³⁷⁹

³⁷⁹ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2005, s.114.

Verem, aşk acısı, üzüntü, merhamet, hayal kırıklığı gibi duygularla ilişkili olması açısından edebiyata geniş bir malzeme olanağı sağlamıştır. Verem insan hayatına çokça tesiri olan bir hastalıktır. Bu da edebi eserlere yansımaları kaçınılmaz kılmıştır: “Ezcümle, hastalık ve edebiyat ilişkisi üzerinde biraz düşününce ne denli yoğun bir etkileşim alanı oluşturdukları o denli aşikâr ki, bunu tespit etmek için bir hekim olmaya bile gerek yok.”³⁸⁰

Yazarlar, verem hastalığını aşk teması ile birlikte kurgular. Aşk yüzünden verem olmak hatta ölmek çokça karşımıza çıkar. Roman kahramanlarının bu sebepten verem olması onların aşkının büyüklüğünü gösterir. Verem ile ölmek bir çeşit ölümü yüceltme şekli olmuştur. Roman kahramanları yaşadıkları acı karşısında vereme teslim olup acı çekerek ölürlür. İntihar etmemeleri, Ahmet Mithad Efendi gibi bazı yazarlarda bu durumun İslam inancına aykırı olmasındandır. Veremli kahramanlar isyan etmezler. O yüzden intihar değil de veremle birlikte eriyip tükenerek ölürlür. Ayrıca edebi eserlerde verem genelde sevgilileri ayırıcı bir rol oynar. Âşıklar öteki dünyada kavuşacaklarına inanırlar.

19. yüzyılda verem romantik çağrışımlar edinmiş bir hastalık olarak dikkat çeker. Verem hastalığı aşırı hassasiyet, incelik, zarafet işaretine dönüşür. Verem eserlerde adeta estetize edilir. Hastalığın bu şekilde metaforlaşması romantizm tesirinde olur. Hâlbuki verem, toplumda büyük kayıplara neden olan bulaşıcı bir hastalıktır. Anlamsal olarak farklılaşmış, sanki duyarlı insanlara özgü, onları diğer insanlardan farklılaştıran bir ayrıcalık haline gelmiştir. Ayrıca hem sosyal hayatta hem kurgusal metinlerde vereme yakalananlar genelde kadınlar olmuştur (bkz. Ek 1). Bu durum romantik karakter özelliklerinin daha çok kadınlarda görülmesiyle alakalıdır. Acı çekmeyi seven, mutsuz karakterler verem olmaya uygun bir tipoloji oluşturur. Bu yönleriyle dönem romanlarında kurgulanan veremli karakterlerin büyük bir bölümü romantik özellikler taşır. Verem metaforu etrafında şekillenen eserler genellikle mutsuzlukla sonuçlanır. Veremli kahraman ve onun yaşadıkları okuyucuda merhamet hissi uyandırır. Verem, yazarın eserine trajik bir son hazırlamasına yardımcı olur.

Verem, incelediğimiz eserlerin çoğunda amansız bir hastalık olarak nitelendirilir. Doktorlar bu hastalık karşısında aciz kalır. Veremin tedavisinde maddi ilaçlardan ziyade tebdil-i mekân önerildiği görülür. Bu, temiz hava ve bol güneş hastalığa iyi gelir düşüncesinin tezahürüdür. Edebi eserlerde bu mekân genelde Ada

³⁸⁰ Cem Uraldı, “Edebiyat ve Sağlık”, *Hece (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)*, S.225, Eylül 2015, s.102.

olur. Büyükada ve Heybeliada veremli kahramanın tedavi için gitmesi önerilen başlıca yerlerdendir. Bunun yanı sıra hastanın iyi beslenmesi de çok önemlidir.

Veremli kahramanların olduğu eserlerde hastane ismi çokça geçmez. İncelediğimiz eserler içinde Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ* adlı romanında olduğu gibi başlı başına sanatoryumda geçen bir eserimiz yoktur. Hastalığın tedavisinden ziyade hastalık süreci, vereme göre şekillenen kişilerin davranış biçimi ve veremin kişiler arası ilişkilere yansması yazarların dikkatini celp etmiştir. Hamid'in *Finten* isimli eserinde İngiltere'deki sanatoryumdan bahsedilmektedir. Sanatoryumda yatmak veremlinin toplumdan tecrit edilmesi gibidir.

Edebiyat tarafından mitleştirilmiş olan verem 19. yüzyıl eserlerinde moda bir tema haline gelmiştir. Tanpınar'ın o dönem için "...Verem hastalığının âdeta tek başına bir kader olduğunu görürüz."³⁸¹ tespitine katılmamak mümkün değildir.

Verem, eserlerde roman kahramanlarının genç yaşlarında ortaya çıkan bir hastalıktır. Veremli kahraman için "zavallı, kızcağız, bî-çare, bedbaht" gibi ifadeler kullanılır. Roman kahramanın santimental bir ruh yapısına sahip olması verem hastalığına zemin hazırlar. Aşk duygusunun okurda acıma duygusu yaratmak için dramatik hale getirildiği görülür. Öksürmek, zayıflamak, yüksek ateş, solgunluk ve hatta kan tükürmek eserlerde vereme işaret eder. Bu hastalık belirtilerine verem teminin işlendiği eserlerin çoğunda rastlanır. Yazar, okuyucuya bu belirtilerin, veremin habercisi olduğunu sezdirmek ister. Veremli kahramanın güzelleştiğinden de sıklıkla bahsedilir. Bu güzellik, sadece veremliye has bir güzelliştir.

Toplumda verem hastalığının tedavisi bulunduktan sonra yaşanan acıların azalması edebiyatta da yerini başka hastalıklara bırakır. Veremin metafor olmaktan çıkması gerçek hayat-edebi eser ilişkisinin yansmasıdır. Biz bu çalışmamızda elde ettiğimiz bilgileri değerlendirerek yazarların verem hastalığına bakışlarını ve bunu eserlerine nasıl aksettirdiklerini göstermeyi hedefledik. Çalışmamız şunu göstermektedir ki eserlerde verem temasının ele alınışı benzer özellikler gösterir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki verem 19. yüzyıl yazarlarını en çok meşgul eden konulardan biridir. Şüphesiz eserlerde, hastalıklar arasında en çok yer verilen hastalık, veremdir. Bunun sebebi, veremin, okuyucunun duygularını harekete geçirmek için

³⁸¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, a.g.e., s.293.

kullanılmasıdır. Yazarlar, ölümlü verem sebebine dayandırarak olayları dramatize eder ve okuyucunun duygularını harekete geçirirler.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma*, (Çev.: Kamuran Şipal) İstanbul, Say Yayıncılık, 2014.
- Ahmet Mithat Efendi, *Felâtnun Bey ile Râkım Efendi*, hzl. Mehmet Emin Agar, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1994.
- Ahmet Mithat Efendi, *Letaif-i Rivâyat*, hzl. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2001.
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitapevi, 1995.
- Alexandre Dumas Fils, *Kamelyalı Kadın*, (çev. Tahsin Yücel), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Eylül 2014.
- Ali Ekrem Bolayır, *Son Buse*, Servet-i Fünûn, c. XIX, nr. 476, 13 Nisan 1315.
- Aliş, Şehnaz, “Abdülhak Hâmid’in Finten Piyesinin Dört Unsur Nazariyesine Göre Tahlili”, *Vefatının 60. Yılında Abdülhak Hâmid Tarhan Sempozyumu Bildirileri*, 12 Nisan 1997, İSAR, İstanbul, 1998, 65-80.
- Aliş, Şehnaz, *Servet-i Fünûn Dergisinde Küçük Hikâye-Mensur Şiir-Manzum Hikâye (1896-1901)*, Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- Andı, M. Fatih, *Ara Nesil Şairi Mehmet Celâl (Hayatı-Görüşleri-Şiirleri)*, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Ekim 1995.
- Asiltürk, Baki, *Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Hastalık*, İstanbul, İkaros Yayınları, 2009.
- Barış, Yusuf İzzettin, *Konuralp Tıp Dergisi*, 2010; 3(2):1-4.
- Çetişli, İsmail, *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2014.
- Çıkla, Selçuk, *Edebiyat ve Hastalık*, İstanbul, İstanbul, Kapı Yayınları, 2016.
- Enginün, İnci (hzl.), *Abdülhak Hâmid’in Hatıraları*, İstanbul, Dergâh, Aralık 1994.
- Enginün, İnci, *Araştırmalar ve Belgeler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Kasım 2000.
- Enginün, İnci, *Tanzimat Devrinde Shakespeare* (Doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1979, s.186.

- Enginün, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010.
- Fatma Aliye Hanım, *Enîn*, İstanbul, Kesit Yayınları, Eylül 2012.
- Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Mayıs 2015.
- Fatma Aliye Hanım, *Udi*, hzl. Yrd. Doç. Dr. Şahika Karaca, Kesit Yayınları, Eylül 2012.
- Güçgün, Önder, *Belgelerle Yeni Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Nisan Kitabevi, 2007.
- Gürbilek, Nurdan, *Kör Ayna, Kayıp Şark*, İstanbul, Metis Yayınları, Şubat 2014.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi, *Tesadüf*, hzl. Emre Taylan, İstanbul, Everest Yayınları, Ağustos 2011.
- Güven, Devrim Çetin, “Dünya Edebiyatında “Amansız Hastalık” Söylemi - Sontag, Karatani ve Dumas Fils Örneklerinde”, *Turkish Studies*, Ankara 2016.
- Güzide Sabri, *Münevver*, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul, 1321.
- Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakîkiye Sahneleri*, İstanbul, Hilâl Matbaası, 1325.
- Hüseyin Cahit Yalçın, *Hayat-ı Hakîkiye Sahneleri*, hzl. Dr. Fatih Arslan, Konya, Salkımsöğüt Yayınları, 2013.
- Hüseyin Cahit Yalçın, *Lan Tenis*, Servet-i Fünûn, c.XIII, nr.325, 22 Mayıs 1313.
- Hüseyin Cahit Yalçın, *Tabut Arkasında*, Servet-i Fünûn, c. XVII, nr. 419, 11 Mart 1315.
- İleri, Selim, “Verem Edebiyatı”, *Zaman*, 11 Eylül 2011.
- İnci Elçi, Handan, *Roman ve Mekân*, Arma Yayınları, İstanbul, Mayıs 2003.
- İsmail Safa, *Çirkin Kız*, Servet-i Fünûn, c.xvii, nr.432, 10 Haziran 1315
- Kaplan, M.; Enginin, İnci; Emil, Birol ve Kerman, Zeynep (hzl.) *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi IV, Ekrem, Hâmid, Sezai ve Ara Nesir*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 626, 1997.
- Kaplan, Mehmet, “Garam'daki İçtimaî ve Felsefi Fikirler”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2014.

- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, İstanbul, Dergâh, Şubat 1976.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II*, İstanbul, Dergâh, Eylül 2010.
- Karatani, Kojin, *Derinliğin Keşfi*, çev. Devrim Çetin Güven, İnan Ömer, İstanbul, Metis Yayınları, Kasım 2011
- Kartal, Seda Gül, *Türk Romanında Eğitim-Öğrenim Görmüş Kahramanlar*(Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Kefeli, Emel, *Batı Edebiyatında Akımlar*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2012.
- Kurt, Barış Can, *Peyami Safa'nın Romanlarında Hastalık*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Türk dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, 2015.
- Mann, Thomas, *Büyük Dağ*, Çev. İris Kantemir. İstanbul, Can Yayınları, 1924/2011.
- Mehmet Celâl, *Bî-Vefâ*, İstanbul, Âlem Matbaası, 1312.
- Mehmet Celâl, *Dehşet Yahut Üç Mezar*, İstanbul, Kirkor Matbaası, 1888.
- Mehmet Celal, *Leman*, Meşrutiyet Matbaa ve Kütüphanesi, 1912.
- Mehmet Celâl, *Margerit*, İstanbul, Kasbar Matbaası, 1891.
- Mehmet Celâl'in Hikâye ve Romanları*, hzl. Nurcan Şen, Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınevi, 2014.
- Mehmet Rauf, *Son Emel*, İstanbul, Kanaat Matbaası, 1312.
- Mehmet Vecihi, *Mehcure*, hzl. Hümeysra Zerdecı, Selis Kitaplar, Ekim 2003.
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I: Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, *Servet-i Fünûn*, C. XI, nu. 264, 12 Mart 1312/24 Mart 1896.
- Namık Kemal, "Aile", İbret, No.: 56, 18 Ramazan 1289/7 Teşrin-i sâni 1288, aktaran: Nergiz Yılmaz Aydoğdu – İsmail Kara. *Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri Bütün Makaleleri I*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2005.
- Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2008

- Namık Kemal, *Zavallı Çocuk*, hzl. Mustafa Nihat Özön, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1947.
- Necatigil, Behçet, *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü*, İstanbul, Varlık Yayınları, 2005.
- Necatigil, Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul, Varlık Yayınları, Ekim 2007.
- Nezihi, Saffet, *Zavallı Necdet*, İstanbul, Anonim Yayınları, 2013
- Okay, Orhan, *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2008.
- Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2005.
- Oktay, Ahmet, “Derdime Verem Diyorlar”, *Kitaplık*, S.61, Mayıs 2003.
- Ozansoy, Faik Ali, *Servet-i Fünûn*, C. XX, nu. 512, 21 Kânun-i Evvel 1316/3 Ocak 1901.
- Ozansoy, Faik Ali, *Servet-i Fünûn*, C. XX, nu. 512, 21 Kânun-i Evvel 1316/3 Ocak 1901.
- Önal, Mehmet, *Vecihi Bey’in hikâyelerindeki fiktif yapı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
- Parla, Jale, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Parlatır, İsmail, *Recaî-zade Mahmut Ekrem Hayatı- Eserleri- Sanatı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1995.
- Recaî-zade M. Ekrem Bütün Eserleri III*, hzl. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.
- Recaîzade Mahmut Ekrem Bütün Eserleri I*, hzl. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek, İstanbul, MEB Yayınları, 1997.
- Recaîzade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, hzl. Tamer Erdoğan, İstanbul, Kapı Yayınları, Kasım 2013.
- Samipaşazade Sezai, *Küçük Şeyler*, hzl. Kemal Bek, İstanbul, Özgür Yayınları, 2015.
- Seber, Engin, “Tüberkülozun Dünü”, *ANKEM Derg.*, 2010; 24 (Ek 2): 52-60.

- Servet-i Fünûn Edebiyatı*, hzl. İsmail Parlatır, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Ahmet B. Ercilasun, Ömer F. Huyugüzel, Mustafa Özbalcı, Alaattin Karaca, Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.
- Sontag, Susan, *Metafor Olarak Hastalık*, (çev. Osman Akınhay) İstanbul, Agora Kitaplığı, Nisan 2005.
- Stevick, Philip, *Roman Teorisi*, (Çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara, Akçağ Yayınları, 2010.
- Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat*, hzl. Özlem Nemutlu, İstanbul, Özgür Yayınları, 2015.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, hzl. Zeynep Kerman, İstanbul, Dergâh Yayınları, Ekim 2005.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Tanzimat Edebiyatı*, hzl. İsmail Parlatır, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Ahmet B. Ercilasun, Abdullah Uçman, Nurullah Çetin, Ankara, Akçağ Yayınları, 2014.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Abdülhak Hâmid'in Mektupları*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, Mart 1995.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Abdülhak Hâmid'in Mektupları-2*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, Ekim 1995.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Bütün Şiirleri*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, Aralık 2013.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Tarık*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi 1975.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Tiyatroları 1 Sabr u Sebat, İçli Kız, Liberte, Yâdigâr-ı Harp*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, 1998.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Tiyatroları 3 Duhter-i Hindû, Finten*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, 1998.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid, *Tiyatroları 6*, hzl. İnci Enginün, İstanbul, Dergâh, Temmuz 2002.
- Tarım, Rahim, *Mehmet Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992

- Taşdelen, Vefa, “Hastalık Durumları ve Şifa Olarak Söz”, *Hece (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)*, S.225, Eylül 2015.
- TDK Türkçe Sözlük*. 10. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2011.
- Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2001.
- Tevfik Fikret, Dil ve Edebiyat Yazıları*, hzl. İsmail Parlatır, Ankara, TDK, 2000.
- Tuğluoğlu, Fatih, “Cumhuriyetin İlk Döneminde Verem Mücadelesi ve Propaganda Faaliyetleri”
- Uç, Himmet, *Mehmet Celâl’in Hikâye ve Romanları*, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000.
- Uğurcan, Sema, *Abdülhak Hâmid Tarhan’ın Eserlerinde Tarih*, İzmir, Akademi Kitabevi, 2000.
- Uraldı, Cem, “Edebiyat ve Hastalık”, *Hece (Edebiyat ve Hastalık Dosyası)*, S. 225, Eylül 2015.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Aşk-ı Memnu*, hzl. Muharrem Kaya, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2015.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Bir Şi’r-i Hayal*, hzl. Hülya Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Şubat 2006.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Bir Yazın Tarihi*, hzl. Kübra Andı, İstanbul, Özgür Yayınları, 2005.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Hikâye*, hzl. Fazık Gökçek, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2012.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *İzmir Hikâyeleri*, hzl. Ferhat Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Ekim 2005.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Hayatlar*, hzl. Seval Karadeniz, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2015.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, hzl. Dr. Nur Özmel Akın, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2014.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Mai ve Siyah*, hzl. Enfel Doğan, İstanbul, Özgür Yayınları, Eylül 2007.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, *Mensur Şiirler*, Şirket-i Mürettebiyye, 1311.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Nemide*, hzl. Berna Sağıroğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2013.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Nesl-i Ahîr*, hzl. Alev Sınar Uğurlu, İstanbul, Şubat 2009.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Onu Beklerken*, hzl. Hanifi Aslan, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2011.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Sepette Bulunmuş-Hepsinden Acı*, hzl. Dilek Soğanoğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Mart 2010.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Solgun Demet*, hzl. Dilek Soğanoğlu, İstanbul, Özgür Yayınları, Kasım 2006.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, c. I, c.II, Konya, Selçuk Yayınları, 1966.

Vecîhî, *Teessür*, Hikâye-i Müntehabe Mecmûası, İstanbul, İkdam Matbaası, 1314.

Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, c. II, hzl: Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Birol Emil, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1993.

Yuva, Gül Mete, *Modern Türk Edebiyatının Fransız Kaynakları*, YKY, Eylül 2011.

EKLER

Ek 1:

Tetkik ettiğimiz eserlerde verem hastası olan kahramanları yazar/şair, tür, cinsiyet, isim ve kahramanın akıbeti diye gruplandırarak tablo şeklinde göstereceğiz;

Yazar	Eser	Tür	Cinsiyet	Kahramanın İsmi	Kahramanın Akıbeti
Ahmet Midhat Efendi	Felsefe-i Zenan	Hikâye	Kadın	Zekiye	Ölür
Ahmet Midhat Efendi	Felâtun Bey ile Rakım Efendi	Roman	Kadın	Canan, Can	İyileşirler
Şemsettin Sami	Taaşuk-ı Talat ve Fitnat	Roman	Kadın	Fitnat	İntihar eder
Namık Kemal	Vatan Yahut Silistre	Tiyatro	Kadın, Erkek	Zekiye'nin annesi ve Zekiye'nin ağabeyi	Ölürler
Namık Kemal	Zavallı Çocuk	Tiyatro	Kadın	Şefika	Ölür
Recaizade Mahmut Ekrem	Muhsin Bey Yahut Şairliğin Hazin Neticesi	Hikâye	Kadın	Dilara ve annesi	Ölür
Recaizade Mahmut Ekrem	Araba Sevdası	Roman	Kadın	Periveş'i verem sanır	Ölmez
Recaizade Mahmut Ekrem	Vuslat	Tiyatro	Kadın, Erkek	Muhsin Bey, Vuslat	Ölürler

Yazar	Eser	Tür	Cinsiyet	Kahramanın İsmi	Kahramanın Akıbeti
Abdülhak Hamid Tarhan	Garam	Şiir	Kadın	—	Ölür
Abdülhak Hamid Tarhan	Makber	Şiir	Kadın	Fatma Hanım	Ölür
Abdülhak Hamid Tarhan	İçli Kız	Tiyatro	Kadın	Sabiha	Ölmez
Abdülhak Hamid Tarhan	Sabr u Sebat	Tiyatro	Kadın	Zehra	Ölür
Abdülhak Hamid Tarhan	Tarık Yahut Endülüs Fethi	Tiyatro	Kadın	Salha	Ölür
Abdülhak Hamid Tarhan	Finten	Tiyatro	Kadın	Blanş	Ölmez
Abdülhak Hamid Tarhan	Tayflar Geçiti	Tiyatro	Kadın	Lized	Ölür
Sami Paşazâde Sezayi	Düğün	Hikâye	Kadın	Dilsitan	Ölür
Sami Paşazâde Sezayi	Bir Kitabı Sengi Mezar	Nesir Yazısı	Kadın	Vuslat	Ölür
Hüseyin Rahmi	Tesadüf	Roman	Kadın	Saibe	Ölür
Fatma Aliye Hanım	Muhadarat	Roman	Erkek	Mukaddem	Ölmez
Fatma Aliye Hanım	Udi	Roman	Kadın	Bedia	Ölür
Mehmet Celâl	Dehşet	Roman	Kadın	Genç kızın kız kardeşi	Ölür

Yazar	Eser	Tür	Cinsiyet	Kahramanın İsmi	Kahramanın Akıbeti
Mehmet Celâl	Margerit	Roman	Kadın	Margerit	Ölür
Mehmet Celâl	Bî-vefa	Roman	Kadın	Refika	Ölür
Mehmet Celâl	Lem'an	Roman	Kadın	Füsunsaz	Ölür
Vecihi	Teessür	Hikâye	Erkek	Baba	Ölür
Vecihi	Mehcure	Roman	Kadın	Mehcure	Ölür
Güzide Sabri	Münevver	Roman	Kadın, Erkek	Şefik, Münevver	Ölürlər
Mihrünnisâ Hanım	Bir Kız Tanırdım	Şiir	Kadın	—	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Mütevverim	Mensur Şiir	Erkek	Genç doktor	Ölümü beklemekte
Halit Ziya Uşaklıgil	Bir Demet Çiçek	Hikâye	Erkek, Kadın	Erkek çocuk ve kız kardeşi	Erkek: ölür, Kız: hasta
Halit Ziya Uşaklıgil	Zevrakla Ebru	Hikâye	Güvercin	Zevrak	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Çay Fincanı	Hikâye	Kadın	Verimli kız	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Hikâye Değildir	Hikâye	Kadın	Sabire	Ölür

Yazar	Eser	Tür	Cinsiyet	Kahramanın İsmi	Kahramanın Akıbeti
Halit Ziya Uşaklıgil	Civelek Ziver	Hikâye	Erkek	Ziver	Öldüğü sezdirilir
Halit Ziya Uşaklıgil	Dilhoş Dadı	Hikâye	Kadın	Dilhoş Dadı	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Nemide	Roman	Kadın	Nemide	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Mai ve Siyah	Roman	Erkek	Raci	Öleceği sezdirilir
Halit Ziya Uşaklıgil	Aşk-ı Memnu	Roman	Erkek	Beşir	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Nesl-i Ahir	Roman	Kadın	Nusret Hanım	Ölür
Halit Ziya Uşaklıgil	Kırık Hayatlar	Roman	Kadın	Şekûre Hanım	Ölür
Mehmet Rauf	Meslûl	Hikâye	Erkek	Genç	Ölür
Mehmet Rauf	Son Emel	Hikâye	Erkek	Hasta genç	Ölmek üzere
Hüseyin Cahit Yalçın	Lan Tenis	Hikâye	Kadın	Julia	Öldüğü sezdirilir
Hüseyin Cahit Yalçın	Tabut Arkasında	Hikâye	Kadın	Valide, abla	Ölürlər
Hüseyin Cahit Yalçın	Tebdîl-i Hava	Edebi Fıkra	Erkek	Çocuk	Ölür
Ahmet Hikmet Müftüoğlu	Muammâ-yı Dil	Hikâye	Kadın	Rahime, Lütfiye, küçük kız	Ölürlər

Yazar	Eser	Tür	Cinsiyet	Kahramanın İsmi	Kahramanın Akıbeti
Safvet Nezihî	Zavallı Necdet	Roman	Kadın	Müzehher	Ölür
Tevfik Fikret	Vedia'dan Bir Parça	Küçük Hikâye	Kadın	Vedia	Belirsiz
Tevfik Fikret	Veda'dan Bir Parça Daha	Küçük Hikâye	Kadın	Vedia	İyileşir
İsmail Safa	Çirkin Kız	Manzum Hikâye	Kadın	Feriha	Ölür
Faik Âli	Küçük Hasan	Hikâye	Erkek	Hasan	Ölür
Ali Ekrem Bolayır	Son Buse	Manzum Hikâye	Kadın	Anne	Ölür
Ali Ekrem Bolayır	Zenciye	Hikâye	Kadın	Teodora	Ölür